SKRIFTER AV ALBERT ENGSTRÖM

GOTSKA SANDÖN

AV

ALBERT ENGSTRÖM

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

Stockholm. Alb. Bonniers boktryckeri 1946

Förord till den elektroniska utgåvan

Digitaliserad efter *Skrifter av Albert Engström. [Del 27]*. Originalupplagan utkom 1926.

Ett paradis på jorden är Gotska Sandön, Östersjöns pärla, en av Sveriges skönaste klenoder. Men man måste vara en sund människa för att förstå den. Man måste kunna älska och njuta och arbeta — och vilka högre uppgifter äro givna åt människors barn?

Jag kom i land och begick ön som ett sakrament. Jag har aldrig arbetat så mycket som där och jag började genast, gripen av skönheten, tystnaden, allvaret, glädjen. Det vilda, det oberörda tog mig fången, havet och skogen tillsammans satte först en klump av gråt i min hals, men jag beslöt att bli karl för min hatt och plocka fram mina verktyg, ty här skulle levas, arbetas. Och beväpnad med penslar och

pennor dök jag in i paradiset rädd att skada mossorna med mina fötter eller att tanklöst avliva en vildblomma. Tystnaden var mitt första intryck. Den var högtidligare än i en katedral. Här vandrade jag också mellan pelare, men valvet var högre och pelarna rörde sig längst uppe. Och jag fann att tystnaden levde. Den bestod av sus i furukronor och av havets aldrig vilande arbete i stränderna.

Mitt nästa intryck var färg. Det var högsommar med välsignande sol och ön brann i gudomligt välbehag. Den tycktes sträcka sig och smågäspa av njutning. De gula dynerna, den gröna skogen, blommornas underbara rikedom, mossornas skiftande harmonier, himlens blåa ljuvhet och de vita molnen, som drogo för en knappt märkbar sunnan, allt detta gnistrade för mina ögon som om någon gud hållit ett jätteprisma framför dem. Och jag fann att jag icke hade nog många färger i min låda och att jag icke kunde sköta det fåtal jag ägde. Men jag beslöt att göra så gott jag kunde och därmed är väl alltid något vunnet. Med ödmjukt sinne gick jag till verket. Min arbetsdag varade mycket längre än åtta timmar, ty jag är icke organiserad, utan en fri man som ingen fackförening bestämmer över. Och när jag slutat måla och teckna för dagen, började jag skriva till dess jag icke

orkade mera. Ty jag avlyssnade fyrmästaren, som bestod av tradition, saga, historia. Det var underbara dagar, var och en värd att på klassiskt vis utmärkas med en vit sten — *albo lapillo*. På denna ö har den nordiske Pan sin sista fristad. Jag har sett honom dåsa bland idegranar och tankspridd treva efter fjolårsnötter under hasselbuskarna. Jag har sett honom

följa örnarnas flykt med kisande ögon och plocka bort barr ur den gula bröstraggen, sett honom polera de svarta hornen mot ekarnas bark, hört honom bräka som en bock av brånad och sett glansdagrarna på hans ebenholtsfärgade klövar, när han full av lättjefull lystnad sträckte dem mot himlen från sin röda bädd av smultronstånd, som han avbetade med blixtrande tänder och purpurfärgad tunga.

I Sandöns furor bo de mystiska hamadryaderna, vilkas öden bero av det träd, där var och en tagit sitt hemvist. Dryaderna äro lyckligare. De äro icke oupplösligt förbundna med sina träd. Vi erinra oss att Eurydike, Orpheus' gemål, var en dryad. Men hamadryaderna få icke lämna sina träd, även om Homeros försäkrar att de stundom flydde för att offra åt Afrodite i Satyrernas grottor. Å nej — Sandöns hamadryader bo kvar i sina ekar och furor och bestraffa allvarligt var och en som med grova och helgerånande händer rör vid deras bostäder. Det går förbannelse ut över den som skadar något på Gotska Sandön. Det har visat sig att man förlorar på att störa en hamadryad. Varje yxhugg, varje sågsnitt i ett paradis är ett brott mot de heliga andar som befolka träden i dess fridlysta lundar.

Men Pan är en vig klättrare och hamadryaderna kunna icke fly ur träden. Det finns mittpå ön ett snår, en lund med kraftigt gräs och starka och fagra blommor. Den är omgiven av jättefuror. Jag kom dit tyst och smygande, ty jag ville icke störa. Men i paniska lundar kan man icke gå nog ljudlöst. Solen brände och jag hade gjort en stor lov för att icke komma i närheten av kungsörnens bo. Jag badade i svett, tymin packning bestod av en dags proviant, målargrejor, vatten för akvarellmålning och drickning, stol och paraply — och plötsligt stod jag i denna lund. Två harar sprungo upp och en kull morkullor lyfte, fem stycken. Det luktade av kåda och en, blommorna doftade som vansinniga och jag kom att tänka på en tämligen knagglig vers av en senlatinsk poet:

Hunc lucum tibi dedico consecroque, Priape!

Med vidgade näsborrar anade jag *hircus* bland de andra dofterna. Pan hade nyss varit där och på snabba klövar försvunnit samtidigt med hararna och morkullorna.

Ännu kände jag icke Ön. Jag gick efter kompass och sol. Men trots så goda vägvisare kan man begå många kursfel i en urskog. Det blev natt innan jag kom hem den gången jag minnes just nu.

*

I mina böcker har jag redan skrivit ganska mycket om Gotska Sandön. De som läst mig ha möjligen en aning om ön, men flertalet svenskar äro bedrövligt okunniga om den. Detta är visserligen till Sandöns fördel men vittnar om vår försumlighet då det gäller vårt eget. De flesta veta icke var Gotska Sandön är belägen. Låt mig då berätta att den ligger drygt 40 kilometer norr om Fåröns nordända och ungefär 80 kilometer SO om Landsort. Gotska Sandön är Östersjöns mest isolerade ö och har ingen hamn. Där finnas inga lävikar, inga pirer eller kajer. Vattnet omkring den är mycket långgrunt och man kan ej gå i land i annat än småbåtar. Blåser det upp, blir detögonblickligen pålandssjö och efter en stund baksjö, allt med brott på varje våg. Är vinden hård, kransas ön av vita brott som jaga varandra, stegrande sig på långgrundet och inga båtar duga längre. Är det storm, skummar havet runt ön och ryter ut sin vita vilda vrede. Då gäller det att hålla sig långt från stranden, kryssa i lä och avvakta bättre tider. Skepparn på "Primus". Gotska Sandön i sikte. Albert Engström, 1926 När jag första gången skulle ut till Gotska Sandön måste jag ligga 9 dagar i Fårösund och vänta på lämpligt landningsväder. Skeppar Lindholm, låghalt och lat, höll mig à jour med utsikterna och en vacker dag var han färdig. Jag slår upp min dagbok från den tiden. Där står:

»15. 7. Start från Fårösund kl. 6 em. Ostlig. Solsken. Dålig fart, men vackert. Primus är en stöddig båt från västkusten, fraktare, 25-tonnare, kutter. Måsteankra i solnedgången för att icke med ostliga strömmen gå ner på Svingrundet. Skepparn sover, låghalt och lat. Endast en spark och ett löfte om kaffekask förmå väcka honom ur

dvalan. Kaffekokning ½ 10. Kojning. Vaknade ¼ 1. Skepparen vid rodret. Jämn styrfart.

Skepparn sover

16. 7. Kl. 3 fm. Halv vind. Dra oss fram. Kallt. ½ 4 ön i sikte. Bättre bris. NO. Framme kl. ½ 12. Kalle Bourgström mötte i eka med baksmälla.» Jag klagade över den långa tid jag måst tillbringa i Fårösund under väntan på lämpligt väder. Och Kalle Bourgström berättade att Gotska Sandön en gång under hans livstid varit absolut isolerad utan möjlighet till dit- eller dädanfart under mer än 5 månader. Så jag kunde ju inte klaga.

Karl Bourgström var fyrmästaren, öns herre och tjänare, en av de intressantaste och vitalaste män jag någonsin träffat, en skald till sin läggning, fylld av saga, sång, historier, musik — och av kärlek till sin ö.

En så brinnande hemkärlek har jag icke förr eller senare mött i mitt liv. Den var sublim. Och han var ett lexikon att slå i. Hans minne var underbart. Med honom dog den verklige kännaren av ön. Ända in i det sista berättade han för mig och ju mer han berättade, desto mer fann jag att hans psyke var outtömlig. Nya källsprång blottades, nya synpunkter föddes under samtalet och med humor som underlag utvecklade han en berättartalang som för mig är absolut enastående.

Fyrmästare Karl Bourgström. Öns herre och tjänare.

Men ännu har jag icke gjort den schematiska beskrivning av Sandön som är nödvändig för de okunniga.

Gotska Sandön är en skog, omsluten av en smal rand dyner och inom dess gränser utkämpas en kamp

på liv och död mellan dynerna och skogen. Människorna ha måst ingripa till skogens undsättning. Sanden vill döda skogen och skogen vill utvidga sin terräng. Genom att plantera lämpliga växter har man på de flesta ställen lyckats binda sanden och åstadkommit konstgjorda dyner som tjäna som vallar mot den angripande flygsanden. Denna kommer med stormarna ur havet och dess förnämsta urkälla är ett rörligt sandrev, som flyttar sig alltefter stormarnas och sjöns bud och befallning.

Hundspår i dynen.

Innanför vallarna ligger Paradiset med vildskog, urskog. Tvärsöver ön går Höga Åsen, en omkring 40 meter hög väldig gammal dyn, helt och hållet skogbeväxt. Mellan de levande träden ligga de döda, stundom kanske 1 000-åriga jättar med fantastisktstormvridna grenar. Över många delar av ön har elden härjat — hur många gånger är svårt att säga, ty det är längesedan Gotska Sandön dök upp ur havet. Men jag vill icke tala vetenskap om Baltiska issjön, Yoldiahavet, Ancylustiden, Litorinatiden eller Limnæaskedet. Jag vill bara försöka visa hur vacker ön är nu. Dynen anfaller skogen med avsikt att döda. Marken är till största delen beväxt med ljung och mossa. En sådan ljung finns icke annorstädes. Tänk dig ett hav av blommande ljung. Ur detta hav växa pelarfurorna. Och ljungen kan nå dig till hakan, där den är som kraftigast. Eller tänk dig en mossterräng i alla dess sköna skiftningar som en matta så långt man ser, med pelarträden skjutande upp mot skyn.Tänk dig lövskogar insprängda i furuskogen. Tänk dig ekskogar, björkbestånd, hasseldungar, asplundar, idegransnår, oxel, rönn, sälg, jätteenar — allt skyddat av furor och dynvallar. Om det också blåser döda djävlar i luften ute på havet och över ön, går man ändå i lugn och frid där inne i dalarna under våldsamt vajande trädkronor.

Jag kom en gång från Sandön med lotsångaren Stockholm under lotskapten Bengt Östrands egid. Vi landade vid Rosenvik på Djurgården efter en underbart vacker resa. På Djurgårdsslätten mötte jag en gammal skådespelare, som med dramatiska ord och åthävor uttryckte sin beundran över min färg.

— Var har du firat din semester? Du är ju brun som en indian!

— Jag har aldrig haft någon semester, men jag har varit en månad på Gotska Sandön. Var den ligger, vet du naturligtvis inte.

— Vet jag inte?! Jag har själv legat där en tid.

— Såå! Var bodde du då?

— Naturligtvis på hotellet. Det finns intet badhotell i Sverige, där jag inte legat.

— När hände detta?

— Så där i början av 80-talet. Härligt, men med maten var det si och så.

Den gamle histrionen ljög med sublim fräckhet för att göra sig intressant.

Å nej! På Gotska Sandön liar aldrig funnits något hotell och skall väl aldrig finnas något, hoppas jag. Där bor endast fyrbetjäningen, som består av fyrmästare, fyrvaktare och tre fyrbiträden, alla med sinaGotska Sandön kartskiss av *Albert Engström*

familjer. Man måste ha särskilda försänkningar och allvarliga anledningar för att bli satt i land där. —

I denna bok är det kanske otillbörligt att tala geologi, i synnerhet som författaren är i högsta grad lekman på området. Men det kan ju möjligen vara bra att veta att Sandön är övervägande postglacial. Där finns kalkhaltig moränlera. I närheten av den ha våra vilda förfäder haft sina krukmakeriverkstäder. Professor Nils Lithberg, som sett mina korrekta teckningar av de skärvor som fyrmästare Bourgström samlat, placerade dem på grund av deras dekor i yngre Stenåldern. På ön finnas åtskilliga stora stenar och block som kommit dit med landisen. Man vet varifrån några av dessa härstamma. Där finns porfyr från Dalarna och konglomerat från trakten av Gävle. Där finns underkambrisk sandsten från bottnen av Bottenhavet och den stora sällsyntheten Viborgsrapakivi, som möjligen kommit från Viborgstrakten eller frän Åland. Men ön är ännu icke tillräckligt undersökt. Man vet strängt taget mycket litet om den. Sanden kan dölja underliga ting, väldiga block från fjärran ängder.

Men jag har givit mig in på ett för mig farligt område och slutar med vetenskapen. Jag är mera hemma i sagorna och de sköna landskapen.

En gång har jag verkligen gjort en karta över ön med stöd av alla förut befintliga plus fyrmästare Bourgströms kunskaper. Jag gjorde den i skalan 1:16000 med förnämliga färger och uppvisade den en gång då jag höll föredrag om ön i Svenska Naturskyddsföreningen. Jag hade tecknat alla dyner, vägar och stigar och gjort den historisk med gamlabrandfält och eldarnas utsträckning noga begränsad. Jag hade gått runt ön och nämnt alla platser vid namn. Denna karta är nu försvunnen ur mitt bibliotek. I Svenska Naturskyddsföreningens årsskrift av år 1923 finns den reproducerad men nedslagen till 1:75000. Och jag kan icke ens med lupp dechiffrera namnen på alla ställen jag det året med vild upptäckarglädje antecknade.

*

Gammal grav, där kapten Nordling alltid tog av hatten.

Sandöns historia har sin osäkra begynnelse i sagans dunkel. På ostsidan och sydsidan finnas stenåldersgravar och märken efter boplatser från olika kulturperioder. Människoben och skallar blänka vita i sanden bland delar av sälskelett och andradjurlämningar. Har man tur, kan man hitta ett bronsspänne eller ett romerskt eller bysantinskt mynt, om sista stormen fått röra om sanden tillräckligt. Man har funnit flintdolkar vid kyrkogården, bronsvikter och bronsnålar vid Höga Land, förnäma bronsspännen vid Gamla Gården, Säludden och Kyrkudden, benpärlor, glaspärlor, bärnstenspärlor vid Säludden, metkrokar, svenska brakteater och andra mynt från olika tider, järnsvärd och järnpilspetsar i massa.

Mina första studier vid Säludden.

Om man krupit eller gått försiktigt i skydd av strandrågtuvorna, kan man komma sälarna på några meters håll och studera deras hemliv och vanor, deras lekar och gräl, då vinden är gynnsam. Jag har legat med skissbok och tecknat dem nere vid Österbo sedan jag först från Sälutkikstallen undersökt om det funnits möjligheter att kunna åla sig fram inom skisshåll. Det är med all säkerhet sälarna som varit orsak till den forna Sandökulturen, om man med ordet kultur vill benämna de vilda fejder som enligt sägnen utkämpatsmellan gotlänningar, svenskar och ester. Vid Österbo finnas märken efter primitiva fyrar, kummel, där man tände eldar för att båtarna skulle hitta in i den medeltida hamn som lär ha funnits där — vilket icke alls är otroligt — och efter vilken trots landhöjningen finnas spår. Där skall ha funnits plats för 300 köpmanssnäckor. Varför är detta icke möjligt? Runtom finnas spår

efter boplatser, kol efter eldstäder, stensättningar efter husgrunder. Kanske har här legat en handelsplats där gotlänningar mot sälhudar och späck tillbytte sig estniska och svenska handelsvaror. Nu kallas hamnen *Källan*.

Sälstudier vid Vikarstenarna

Sedan hedenhös hade Fåröborna seglat till Sandön för att *fiska skäl*, som termen lyder. Detsamma gjorde svenskarna från fastlandet, framför allt rospiggarna (rosbyggiar). Genom dåtida sjömätning kunde ej avgöras, om ön låg närmare Gotland eller Sverige. Gotlänningarna voro övertygade om att den tillhörde dem och samma fasta tro hade rospiggarna. Detta gav22

anledning till ständiga tvister och fejder, då båda parterna någon gång träffades på ön, och oenigheterna slutade oftast med mord och spräckta skallar. Emellertid skedde dessa sammanträffanden ganska sällan, ty då gotlänningarna hade vind till Sandön, hade rospiggarna vind hem och tvärtom, men ibland föndröjde sig ena parten och katastrofer blevo oundvikliga.

Sälstudier vid Österbo

En sägen förtäljer: En gång hade några Fåröbor kommit överens om att segla till ön i flera båtar, men en båt begav sig av en dag i förväg. Dess bemanning bestod av far och en vuxen son, som lära ha varit bosatta i Hammars på Fårön. De kommo lyckligt i land på Sandön, drogo upp sin båt och byggde en riskoja samt började undersöka längs stranden om andra människor möjligen funnos på ön och träffade då två rospiggar, som voro ute i samma ärende. Som dessa voro mycket vänliga men på samma gång angelägna att få veta, var de andra landat och bodde, tänkte gubben, att de på natten skulle komma tillbaka och göra dem något illa. Därför gjorde han som vanligt en eldframför sin riskoja, men högg till en stock och lade den under fällen med en stickmössa på. Så befallde han sonen att klättra upp i ett träd och gömma sig i kronan. Själv ställde han sig ute i mörkret bakom en tall med sin goda skälbössa laddad. När det så led ett stycke inpå natten fick han se två karlar komma krypande tyst och försiktigt med bilor i händerna. Den ene gick in i dörröppningen och vrok bilan i skallen på den han trodde ligga och sova — men i samma ögonblick drog gubben av sitt muskedunder, ett *röjraskut* (bösskott) smällde och rospiggen stöp. Den andre tog på flykten.

Sälstudier vid Säludden

När detta var skett, kom gubben att tänka på att det var bäst att segla från ön, ty om det fanns flera rospiggar där, skulle de säkert komma och ta hämnd. Tidigt på morgonen voro han och sonen färdiga att segla hem. Men just då kommo de andra Fåröborna seglande och fingo höra vad som hänt. De gjorde sig icke bråttom att segla i väg, ty de voro ganska manstarka, men plötsligt kom en skock rospiggar

rusande på dem och de funno klokast att avlägsna sig så fort de kunde. Men båten med gubben och sonen hann en rospigg ifatt ute i vattnet och högg en yxa i ryggen på gubben, så att han dog på återresan till Fårö.

För att göra slut på liknande vilda strider skänkte drottning Kristina Gotska Sandön till Fårön. Jakterna fortsattes på ömse håll, men sedermera under något fredligare förhållanden. Fåröborna ägde Sandön i ungefär 100 års tid, men sedan återtog Kronan sin gåva, emedan den var förenad med en årlig skatt av en riksdaler, vilken utgift de ansågo både stor och onödig, emedan de under alla omständigheter jagade skäl där oberoende av besittningsrätt, varför de vägrade betala. Ön kom för fäfot och låg så i åtskilliga år. Någon gång under 1700-talets senare hälft arrenderades den emellertid av en viss Stenberi, enligt sägnen lagman, som försökte göra den till djurpark och inplanterade vildsvin och renar. Den sista renen på Sandön sköts år 1815 av en Fåröbonde.

Men ingenting fick vara i fred på Sandön. Fartyg, som lade sig i lä för storm under ön, skickade sina besättningar i land för att skaffa goda stekar till omväxling med den dåliga kosten ombord. Särskilt ryssar härjade och plundrade våldsamt. Då anskaffade Stenberi en man som skulle se till att intet ohägn gjordes i hans djurpark. Denne man var den beryktade Gothberg, den siste strandrövaren i Östersjön — åtminstone den siste av stora mått — och förvisso räckte han till att sköta sin uppgift och litet därtill. Det dröjde icke länge innan hans rykte

spred sig bland sjöfarande och den ensliga och

eftersökta ön, där levande och läcker mat gick omkring som lättfånget byte för den som rodde i land, började undvikas. Man ville helst göra stora lovar på sidorna om Gotska Sandön.

Gothberg skall ha varit född i Ösmo församling och lär ha tjänat dräng på Kymmendö i den gård, där Strindberg skrev Hemsöborna. Hur han kom i Stenberis tjänst är obekant, men säkert är att han snart nog var hemtam på ön och satte i gång en ganska vidlyftig apparat för att tillfredsställa sitt förvärvsbegär.

Med tiden blev han nästan en sagofigur men icke omstrålad av den glans som tillkommer ädla rövare. Det ligger något djävulskt över hans minne och intet slags brott var honom främmande. Mycket är väl överdrivet, men mycket måste vara sant, och hans tid är ju icke så avlägsen från vår egen att hans dåd kunnat hinna förstoras och mångfaldigas i alltför hög grad.

Strandningar förekomma ju i regel sällan, fast Gotska Sandön i det fallet tyckes ha verkat rentav magnetisk efter allt strandvrak att döma, som täcker dess stränder åtminstone på sydsidan vid den jaktstuga som efter ett strandat fartyg bär namnet S:t Anna. Men Gothberg använde den sedan gammalt kända taktiken att med lykta rida omkring på en halt märr och komma fartyg att tro att lyktan var en båtlanterna. Under storm och mörka höstnätter kunde seglare narras på detta sätt. Och när fartyget drivit i land och sjön gick över alltsammans och folket sökte rädda livet, stod Gothberg med sina två i yrket uppfostradedöttrar och sina drängar och sköt de skeppsbrutna, varefter han plundrade vraket.

När folk från någon båt kom i land för att hämta vatten, bjöd han dem hem till sig och tog livet av dem. Då de som voro kvar ombord, tyckte att de ilandskickade dröjde något länge, satte de naturligtvis ut en båt till för att se, vad som hänt kamraterna, och dess besättning möttes av samma öde. Sedan for han ut med sina drängar, slog ihjäl de möjligen kvarvarande, plundrade fartyget på det han fann användbart, stack ifrån ankarkättingen och lät skutan driva till sjöss. Detta om det var överlandsvind, som ju oftast var fallet, då båtarna lågo till ankars. Men var det pålandsvind, lät han fartyget driva i land och rapporterade efter någon tid — ty kommunikationerna med Gotland voro den tiden mest tillfälliga — till vederbörande myndigheter, länsman eller tull, att ett fartyg utan besättning drivit i land.

Under Gothbergs hus vid den s. k. Gamla Gården har man funnit en massa skelett med sönderslagna skallar. Vid inläggningen av nytt golv i ett gammalt brygghus vid Gården har man funnit människoben med märken efter yxhugg. Gothbergs tjänare måste avlägga fruktansvärda eder att icke berätta det de upplevde och somliga blevo halvt vansinniga efter allt de sett. Och om han såg att någon tycktes vilja lämna ön på grund av vantrevnad, gömde han årorna till båtarna och slog ihjäl vederbörande. En gammal piga och en dräng lyckades dock en gång stjäla en av Gothbergs båtar och rodde söder ut mot Fårön. Stölden upptäcktes och Gothberg satte efter flyktingarna. Men det blev tjocka och de lågo stilla för att icke röja siggenom årslagen. De hörde Gothberg rysligt svärjande ro förbi och undkommo lyckligt till Gotland.

Sjörövaren Gothbergs magasin eller fårfålla.

Jag har i andra böcker skrivit flera berättelser om Gothberg och anser det olämpligt att upprepa dem här, fast de egentligen borde höra hit.

Helt naturligt gå vidunderliga historier om skatter, silversaker, fjärdingar med guldpengar och dylikt som Gothberg skall ha grävt ned på Sandön. En del nedgrävda saker ha ju funnits, men inga egentliga dyrbarheter. Det var vanligt att folk från Utö och Ornö seglade till Sandön och idkade byteshandel med Gothberg. Det var dylika ädla personer som slutligen förrådde honom. Det sista man vet om honom var att han den 23 december 1817 stod kyrkplikt i Fårö kyrka förtjuvnad från ett skeppsvrak på Sandön — ryska skonerten Cerberus, som strandat vid Hamnudden med last av fläsk, läder och sprit. Gothberg blev dömd att aldrig mera sätta sin fot på Sandön. Han lär sedermera ha talat med flera Fåröbor och bett dem om hjälp att komma över dit. Gjorde de det, skulle de bli försörjda för återstoden av livet.

Han dog på Fårö. Döttrarna togo sig över till fastlandet. En dotterdotter påstås ännu leva någonstädes ute i någon

svensk skärgård. Hans hustru skall ha varit en hederlig kvinna och dött av sorg över mannens ogärningar.

Det lär icke vara ovanligt att få se hans offer gå huvudlösa omkring på stranden, men det bör vara höst och ganska mörkt. Och stundom ser man också den länsman, som hämtade Gothberg från Sandön, gå igen. Han är icke huvudlös utan endast barhuvad, ty vid rätten begärde han ersättning för en trekantig hatt som blåst av honom under seglingen från Nårs till ön. Tydligen hade icke heller han klara papper, ty han är dömd att evigt söka efter sin förlorade hatt.

Från ovannämnda Stenberi övergick ön i en sjökapten Brunnsbergs ägo. Om Stenberi eller Brunnsberg förvärvat äganderätten av staten är obekant. Om Brunnsberg vet man icke mera än att han var en stor ståtlig karl med bröstskägg och att han av våda råkade skjuta en av sina söner. Han lär ha haft 12 barn.

Redan på den tiden fanns mycket får på ön. Inom parentes är det icke känt när man började med fåraveln, vilken stundom antog efter svenskaförhållanden storartade proportioner. Brunnsberg fick icke ha sin egendom i fred särskilt för ryska seglare, vilkas besättningar vant sig vid att betrakta Sandön som *no man's land* och härjade där efter gottfinnande. Särskilt tyckte de om att stjäla får.

Brunnsberg skulle en gång skjuta en ryss, men kulan råkade sonen. Fadern sjönk efter denna händelse ned i ett tillstånd av djup melankoli, vilket varade återstoden av hans liv.

Nu dyker mot slutet av 1830-talet en patron Landström, f. d. sjökapten, upp som ägare. Han var en företagsam och tydligen förmögen man, byggde två vädersågar, anlade skeppsvarv och började med skeppsbyggeri. Fartygen byggdes högt uppe på stranden, riggades, lastades med plank och åkte utför slipen färdiga med segel och allt. Jag har träffat gamla Grisslehamnsbor, som i sin ungdom sett stora skutor byggda på Sandön och sjösatta på detta sätt.

Nästa ägare blev för mycket kort tid en klädesfabrikör Lindstrand i Norrköping. Hela hans inkomst av ön lär ha bestått i en halvtunna potatis och några kannor lingon. Klädesfabriken gick i konkurs. En herre vid namn Paterson måste på grund av invecklade affärer med Lindstrand övertaga ön. Denne synes ha varit rätte mannen.

Han köpte en stor slup, Tärnan, förd av en kapten Collberg, gammal Västindiefarare, skeppare av gamla stammen. Det berättas om denne Collberg att han förnekade tillvaron av Kopparstenarnas grund, fast han väl åtminstone på kryss borde ha fått tag i det någon gång. Med Tärnan seglade Collberg till ön medfolk, djur och proviant och från ön med ved och plank, som försågats vid de båda Landströmska vädersågarna.

Under Patersonska tiden bodde ett 40-tal personer på ön, huvudsakligen vid den s. k. Gården, sysselsatta med timmerhuggning och sågning samt skeppsbyggeri, med vilket Paterson av ekonomiska skäl ansåg sig böra fortsätta där patron Landström slutat för att icke en del påbörjade arbeten av värde skulle förstöras. En del av arbetarna voro gifta och hade barn. Paterson inrättade en handelsbod av ungefär samma stil som dåtidens kryddbodar i Stockholm. Där fanns *allt*, från skallror åt barnen i vaggorna till brännvin, rom och konjak för de vuxna. Som förtroendeman och sågarbas med titeln befallningsman fungerade Jonas Eriksson Halling, född 1794. Han fick denna viktiga befattning bland annat emedan han var skrivkunnig. Rättare var Anders Johansson Söderlund, ett namn som är oupplösligt förenat med Sandöns historia av skäl som sedermera skola klarläggas.

Gamla Gården, som är belägen ett stycke inåt land på öns västkust icke långt från dess sydvästudde, byggdes antagligen av Stenberi eller Gothberg. Av densamma återstå nu endast de båda egendomliga hus jag avtecknat. För övrigt var hela ön vildmark, om man undantar ett stort antagligen av Gothberg byggt skjul, som använts som fårfålla(?). En annan sägen påstår att Gothberg där förvarat dyrbarare strandvrak och haft det som magasin. Man får en föreställning om Sandöfurornas storlek då man betraktar de väldiga stockar av vilka det är uppfört.

Vid gården var det liv och rörelse under Patersons tid. Det var icke endast hans arbetare som satte fart på kommersen i handelsboden. Under Krimkriget kommo en massa förrymda värnpliktiga från Ryssland och arbetade långa tider vid Gården. Förlista skeppsbesättningar lågo där och väntade på lägenhet att avresa eller sysslade med avriggandet av sina strandade fartyg. Fåröfiskare kommo dit så ofta de vädrade bärgningsförtjänst

eller anade något annat gott kap. Särskilt under fårfångsten och fårklippningen infunno de sig för att arbeta och äta.

Vid gården funnos hästar och oxar, kor, grisar, får, getter och höns. Man måste ha haft odlingar i sanden, ty det talas om Sandöråg och om Kvarnen vid Hamnudden, naturligtvis en vindkvarn.

I familjen Bourgströms ägo befinner sig en räkenskapsbok med debet- och kreditsidor för de vid varvet anställda.

Jag tillåter mig göra ett litet utdrag ur densamma. Den som icke har kulturhistoriska intressen kan lugnt hoppa över dessa sidor och vänta på de mera sensationella saker som komma längre fram.

Till julen 1843 köpte befallningsman Halling i boden:

8 lod peppar . . . . 9 skilling 8 „ anis . . . . 9 „ 3 „ fenkohl . . . . 3 „ ½ skålpund såpa . . . . . . 8 „ ½ „ socker . . . . . 16 „ ½ Lispund hvetemjöl . . . . 1, 12 Rdr ½ „ Gråseij . . . . . 1, 12 „

2 Lispund Småfisk (brisling) . . 2 Rdr 2 skålpund ost . . . . 24 sk. 1 „ smör . . . . 40 „ ½ Lispund kött . . . . 1, 24 Rdr 5 skålpund Fläsk . . . . 1, 12 „ 5 „ sill . . . . 18 sk. ¼ kanna Brännvin . . . . 16 „ 2 skålpund talg . . . . 40 „ 1 Lispund Rågmjöl . . . . 1, 12 Rdr

Redan den 6 nov. hade han köpt 4 kappar Malt = 1,24 till julbrygden. »Humblen» kostade 30 skilling skålpundet.

Pigan Catharina Charlotta Amalia Olsson hade 1843 i Lön och städsel för år 23 Rdr.

samt 2 par Kängor à 3 Rdr . . . 6 Rdr. 2 „ Skor à 2 ½ „ . . . 5 „ 3 skålpund ull à 1 „ . . . 3 „

Dessutom köpte hon

3 par Kängor à 3 Rdr. 3 „ Skor à 2 ½ „ 2 dockor svart tråd à 3 sk. 8 alnar svart Tibet och 2 alnar Foder 2,28 samt

en hel del ull, ty på den tiden kardade och spunno pigorna och voro flitiga. Det enda av lyx hon tyckes ha kostat på sig i boden under nära 1 ½ års tjänst var

1 bundt linneband . . . . 8 sk. 4 lod tvål . . . . 4 „ 1 st. fyrastucket knappnålsbrev 4 „

och julafton ¼ skålpund Caffe och ¼ skålpund socker 16 sk.

samt senare 3 st. »Beurau-låsar» à 18 sk. samt 1 lod vax à 2 sk. och 1 Psalmbok med läderpärmar 1 Rdr.

I boden fanns som sagt *allt*. Där fanns mjölk, lärft, blått kläde, »binn-Sulläder», kappetyg, öl och tobak, sticktröjor, yxor, skrivpapper — 1 Bok kostade 12 sk., 1 synål betalades med 2 sk. och 1 Syring med 4 sk.

1 kanna destilleradt Brännvin . . 1 Rdr. 1 „ finkelt d:o . . 36 sk. 1 „ öl . . . . 16 sk.

En kardus »Ankaret» kostade 1 Rdr och en d:o »Lilla Matrosen» 24 sk. och 1 skålpund snus 1 Rdr.

15 kannor Dricka fick man för 1,12 Rdr, 1 st. Fåra till Slagt för 5 Rdr och 10 skålpund gråsidor för 1 Rdr; 6 sk. 2 runstycken.

En famn huggen ved gick upp till det svindlande priset av 36 sk. Ett skålpund »Cichorie» kostade 12 sk.

Under arbetet användes brännvin obligatoriskt. Ofta är antecknat: ¼ kanna Sågbrännvin gratis. — Bekommit innestående Weckobrännvin à 1 Jumfru pr dag. — ¼ kanna Brännvin för Wedsågning.

Skeppar Mathias Sjöblom har i boden mellan 15 Okt. 1842 och 20 Juni 1843 uttagit 14 kannor Brännvin och 150 kannor Dricka.

Man observerar att på arbetarnas kreditsida då och då kommer en slant för sälspäck och sälhudar (efter egna jakter) eller inlämnade kopparbultar, bly och järn från strandade fartyg. En antagligen medfältskärsanlag begåvad man får 16 sk. för $^{1}/_{2}$ dags åderlåtning vid Gården. Hustru Hempel får 12 sk. för ett dagsverkes fläskrökning och timmermannen Pehr Pehrsson gör 6 harskramlor à 16 sk. för 2 Rdr.

Till julen inköpa de gifta tvål och såpa. Ty till stora helger måste man tvätta sig, kanske rentav bada.

*

Paterson torde ha varit en mycket rik man. Enligt en Sandösägen skall han ha ägt hela avrundningen vid Järntorget i Stockholm med bland annat Isoz konditori och Ingmansons handelsaffär. Han tog ut till Sandö en god vän, som kommit på avvägar och lät honom bli bokförare. Denne hette Falkman, hade varit lärfts- eller sidenkramhandlare vid Västerlånggatan, major vid Borgerskapets kavalleri »med kraschan», elegant ryttare, känd Stockholmsfigur. »Han söp så mycket som någon människa kunde supa», men blev aldrig berusad, ty han var en jättefysik. Han drack varje natt ett halvstop brännvin, som hälldes på en fyrkantig flaska med inskriften: »Segla du min Wän, men kom snart igen!»

Om han icke hade brännvin, drack han ett extrakt av starkpeppar och nejlikor. En gång hade en burk pickles drivit i land. Folket smakade på innehållet, »men det brände värre än glödgat järn». Denna dyrbarhet överlämnades till majoren, som då och då tog en bit, som han sög på som på en pastilj.

Falkman hade en kock som i sin ungdom varit anställd på Stockholms slott. »Men han söp så kungen inte kunde ha 'en.» Han hette Eriksson och var en

konstnär i matlagning. Han låg alltid efter majoren om konjak till såserna, särskilt när det skulle vara någon fin sås, framför allt om söndagarna. Om han också genom ödets lek hamnat mitt ute i havet, ville han inte frångå sina vanor. Ville majoren ha bondmat, kunde han skaffa sig en annan kock!

Falkman och hans kock voro icke de enda *beachcombers*, som gingo i land på Sandön. Avdankade officerare och försupna personer som sett bättre dagar sändes ofta dit, då fastlandet ansågs olämpligt för dem. Majoren hade alltså likasinnade, med vilka han kunde debauohera, när sinnet rann på.

Han hade en hushållerska, mamsell Ahlgren, och med henne två barn, Erika och lille Fredrik, som sedermera blev sjöman. Själv slutade han sina dagar på Stockholms Gubbhus.

*

Nu uppträda Bourgströmarna i Sandöns historia.

Julius Bourgström, född $^{12}/_{4}$ 1825 i Anderslövs församling av Kristianstads län, studerade till veterinär, anställdes som sådan hos Lewenhaupts på Fågelvik och fick år 1851 i uppdrag av Paterson att inrätta ett schäferi på Gotska Sandön. Efter att ha gjort detta ville han resa tillbaka till Skåne, men då det befanns att förvaltaren på ön begått falsarier, bönföll Paterson honom att övertaga dennes befattning eller åtminstone stanna för att se efter att ägaren ej blev bestulen. Dessutom stod en brigg på stapeln långtifrån klar att sjösättas. Bourgström svarade att han icke förstod sig på skeppsbyggeri, men invändningen hjälpte

icke. Efter ett kort besök i hemorten reste Bourgström tillbaka till ön och kom att stanna där. Han måtte ha varit en mångsidig man, ty han skötte Patersons affärer på Sandön ända till 1859, då denne försålde ön till Lotsverket samtidigt med att detta började bygga fyrarna för de 20 km. längre i norr belägna Kopparstenarnas grund, bland de farligaste i Östersjön. Fyrarna byggdes av dåvarande överingenjören vid Lots- och Fyrinrättningen Nils Gustaf von Heidenstam, fader till skalden.

Då Lotsverket köpte ön, gjorde Paterson till förbehåll att de av hans folk som voro kvar skulle sysselsättas av verket tills de hunnit skaffa sig annan utkomst, så att de ej kommo på bar backe. Bourgström fick påstötning av Heidenstam att söka platsen som fyrmästare. Under de år han varit på Sandön hade han utvecklat sig till sjöman och sökte, tacksam för överingenjörens rekommendation, befattningen. Heidenstam lär ha sagt att tacksamhet var härvidlag icke av nöden. Han var övertygad om att Bourgström var mannen på sin rätta plats. Han blev också genast utnämnd.

Det är oförklarligt att Svenska staten först så sent som år 1859 kom sig för att bygga dessa fyrar. En blick på öns stränder borde ha varit nog för att inse nödvändigheten. Och när man läst strandningsjournalen från följande år och sett vilken mängd av olyckor som hänt även efter fyrarnas tillkomst, blir närmaste reflexion den: Hur många strandningar måste icke ha ägt rum under århundradena förut. Och hur många offer måste icke Kopparstenarna

ha krävt. Jag har sett skummet ryka högt över dem

Julias Bourgström. Syntetiskt porträtt, gillat av sonen.

från Sandöns norra fyr trots de två milens avstånd — och man måste vara ett envist original som kapten Collberg för att förneka deras tillvaro. Under Patersons tid strandade engelska briggen Oscar där, lastadmed räls för vår första järnväg. Paterson bärgade lasten och förtjänade så mycket pengar att han blev intresserad för dylika företag. För sådant ändamål hade han flera flata pråmar uppdragna på Sandön. Det är antagligen Patersons förtjänst att fyrarna kommo till stånd. Kopparstenarna ha sitt namn efter en förlisning där på 1600-talet, då ett skepp lastat med metallkanoner och koppartråd för läderkanoner gick under. Paterson tog i krigsarkivet reda på båtens namn och förteckning över dess last samt sände uppgifterna till den nye fyrmästaren på Sandön för att denne eventuellt skulle kunna uppsöka och bärga dyrbarheterna. Detta är kanske något att tänka på för bärgare med modern teknik.

På gammaldags manér hade v. Heidenstam byggt två överensfyrar för grunden och det skulle dröja många år innan man insåg att en enda fyr med andra anordningar var mera effektiv.

Den dag i oktober 1859 då fyrarna tändes första gången är stor i Sandöns annaler. Och högtidligt måtte det ha sett ut då de två nyutnämnda fyrvaktarna och de två nya biträdena, iklädda sina stadskläder, plommonstop och bonjourer, tände ljusen, som sedermera räddat så mycken egendom och liv. De nya fyrvaktarna voro förre sjökaptenen Hans Adam Reinhold Sidén, som förlist med skonerten Irene på resa med salt från S:t Ybes, och Frans Oscar Lillia, karlskronit, underofficer med officersexamen. Fyrbiträden voro f. d. underofficeren vid flottan Janson, som snart fick avsked för stöld av koppar från ett vrak, och Carl August Rosendal, också underofficer vid flottan, vilken på egen begäran fick avsked år 1864 för att gå uti danska kriget. Han var en glad själ, påstod sig vara född med segerhuva och omöjlig att träffa med bly. Efter kriget hälsade han på och visade 13 kulhål i sin kappa men aktade sig för att tala om att den varit hopvikt. Han återgick sedan till lotsverket och blev fyrbiträde vid Paternosterskären, där han gick ned sig på isen och drunknade.

Endast Bourgström och Sidén voro gifta. Fyrmästaren hade 1,000, fyrvaktarna 600 och fyrbiträdena 450 riksdaler i lön. Man kan tycka att detta efter tidens förhållanden var bra betalt, men deras arbete blev sannerligen ingen sinekur och livet ingen dans på rosor. Endast den som känner Östersjön och har brottats med dess isar kan tillnärmelsevis fatta, vad dessa män fingo utstå och vilka hjältebragder i det tysta de utförde.

Men dessemellan hade man det trevligt. Man blev fatalist och tog den onda dagen med den goda.

På den tiden var fyrbetjäningen skyldig att själv befordra sin post och proviantera med egna båtar, ty Kronan höll endast en öppen fiskebåt, en s. k. tremänning. Proviant måste man själv anskaffa. Läsaren bör betänka att Sandön ligger 40 kilometer från närmaste land och att vintrarna då i allmänhet voro mycket kallare än nu. De fingo också utstå hemska saker då de skulle i land och kommo ofta fram nedisade och eländiga. En gång då Bourgström och ett fyrbiträde Petterson kommo hem från en sådan färd, kunde Bourgströms stortröja stå för sig själv med ärmarna utsträckta. Jag börjar med en bagatell — ty för dem var det endast lustigt att stortröjan kunde stå på det viset.

Men allvarligare var det vid ett annat tillfälle. De voro tre man i båten på hemväg från Fårön. När de började ro var vädret vackert, men havet frös till och de blevo fast i blåisen. En man satte sig grensle över fören och trampade sönder isen, medan de andra drogo fram båten med hakar. Nå — i det vackra vädret gjorde ju detta mindre. Men plötsligt upptäckte de att båten var sönderskuren av isen. De måste vända aktern till, ty akter ut voro borden hela, och kommo efter ett dygns arbete hem under det s. k. Höga Land.

Ofta måste båten dragas över isen — och det finns många slags is, vilkas egenskaper man måste känna till. Särskilt när isen är i rörelse kan det bli en kamp för livet.

Stundom hyrde de Fåröbor för transport av post och proviant. En gång voro tre av dessa vikingar med en kvinna som passagerare ute i elände. En kom i land på Svenska Högarne, en på Dagö i Estland, den tredje och kvinnan förlorade båten men blevo upptagna av en brigg som landsatte dem i Köpenhamn.

Sådan kan isen vara — och mycket allvarligare.

Åren 1861—68 gjordes inalles 51 resor till Gotland med tremänningen. Av dessa deltog fyrmästaren själv i 26.

*

Låt mig nu, innan jag fortsätter historien om människorna på Sandön, i läsarens sällskap göra en promenad runt ön. 6 timmar räcka på vintern, när sanden är frusen. Vi göra den på sommaren även om denblir besvärligare och värmen kommer oss att transpirera, men vi stanna ibland och avlyssna fyrmästare Karl Bourgströms skugga, ty utan honom skulle vi veta mycket litet om det vi se.

Vi lämna alltså hans trevna stuga, där vi har vår bostad och där allt är prydligt och fint. Den byggdes samtidigt med de första fyrarna. Den sydliga av dessa är nu borttagen. Den låg på en kulle strax bakom fyrstationsbyggnaderna och revs år 1903. Där var förut en liten dal, Boxadalen, som igenfylldes för grundläggningen av fyren.

I denna dal spökade det. Man såg det stundom lysa där och gamle fyrmästare Julius B., som drog sina slutsatser, ansåg skenet härröra från gaser av lik. Såvitt det icke kunde bero på att någon metall låg där. Karl Bourgström och en kamrat grävde och funno fyra skelett, av vilka ett hade skallen trepanerad, samt några pilspetsar av grön hälleflinta.

I den gamla fyren hade man roligt förr i världen. Särskilt när lotsar kommo hit och ungdom fanns i fyrbetjäningens familjer. Då dansades det och fruntimmerna kokade så starkt kaffe i stugorna, att röken stod grön ur skorstenarna som en syrenhäck. Då var fest och glädje på ön.

Men vi fortsätta på den brädbelagda stigen mellan fyrbiträdenas bostäder och gå norr ut mot stranden. Till vänster reser sig huvudfyren stolt och imponerande på en kulle bland furor och väldiga hasselbuskar. Den är sedan 1903 blixtfyr och visar 4 tätt på varandra följande blänkar var 15:e sekund, 4,5 m. lägre än huvudfyren är insatt en mindre fyr, som visar fast sken i en vinkel som omfattar Kopparstenarnasgrund. Utsikten från lanterninrummet är storartad både när havet är lugnt och när vita brott kransa ön. Är det storm, ser man med blotta ögat hur grundet i norr kokar som i djävulens mormors egen kittel.

Dyningen lägger sig sakta, mjukt, smeksamt och trött.

Vi gå vidare på brädgången och komma till båtstationen, där öns motorkutter och en mängd andra båtar ligga uppdragna i sällskap med ryska och tyska minor, minnen från världskriget, och en massa andra strandfynd. Låt oss nu följa stranden åt vänster. Strax utanför ligga Vikarstenarna, som i lugnt väder sällan äro utan sälar, som vila sig i väntan på morgonfisket. Härifrån är vägen icke lång till Bredsands udde med dess rörliga sandrev, som sträcker sig åtskilliga 100 meter ut till havs. Det ser ut som om dynerna skulle ha sitt ursprung i detta rev, ty härifrån anfaller sanden skogen intensivast och härinnanför äro de viktigaste arbetena för sandens bindning gjorda med strandråg, strandhavre, bergtall och vanlig tall. Starkast och bäst blir dynen av tallplanteringen. Men den invecklade tekniken vid sandens bindning är för vidlyftig för denna skildring och jag ber läsaren i likhet med mig själv nöja sig med faktum.

Båtstationen med ekonomihus, tyska och ryska minor och strandvrak.

Men låt oss stanna en stund vid Bredsandsudde. Hur ödsligt skön är den icke! Revet synes långt ute i det klara vattnet när det är lugnt. Men i storm är udden långt vackrare. Havet vrålar med jättebrott, skum och sand yra i luften, trutar och måsar kämpa mot vinden. En dag var jag där för att studera sjön. Det hade varit nordvästlig storm, nästan orkan ochhavet var våldsamt upprört. Väldiga sjöar med solgnistrande brott vandrade i obeveklig takt in över revet. Men plötsligt gick vinden runt. Efter ett par timmar var den lika starkt sydostlig som förut nordvästlig. Men sjöarna kommo fortfarande från nordost. Och då sydosten tog skummet av kammarna och kastade det akter ut, sågo de rullande brotten ut som djärvt framstormande vilda vita hingstar med fladdrande manar.

Sjön lägger sig så småningom.

Det blåste så att jag faktiskt icke kunde stanna kvar trots all skönhet. Jag måste gå baklänges upp i lä under den bundna dynen för att icke få ögonen igenmurade av den yrande sanden, som stack i kinderna som nålar och mina glasögon fingo aldrig tillbaka sin glans. Efter några timmar skulle de ha blivitmattslipade. Men när stormen bedarrat så mycket att sanden höll sig mera stilla gick jag tillbaka och målade det lilla som återstod av all den storslagna vildhet jag nyss stått mitt i.

Bredsandsudde, sedd från fyrtornet. Konstgjorda dyner.

Nu ha vi passerat Bredsandsudde och gå söder ut på den breda, jämna, vackra sandstranden. Vi hålla oss så nära havet som möjligt, ty där är sanden fuktig och bär oss bäst. Strandvrak är det gott om, plank, bräder och alla slags ting som ha med fartyg och hav att göra. Allt är nött och slitet efter att ha rullat fram och tillbaka i stranddyningen. Och allt har säkert en historia att berätta, om man kunde avlyssna den, oftast en tragisk. Tunnor med stämplar på främmande språk, mattslipade flaskor, rundhult som legat år i vattnet, lådor, kajutdörrar. En död vikarsäl spridersin doft vida omkring och måsar och andra fåglar ha frossat på hans späck och inälvor.

Dynstrand med död vikarsäl. Observera de frossande måsarnas spår.

Ett stycke ute i havet ligger ett stort flyttblock, kallat Torparstugan. Vi passera Herthas *svag*, namnet efter ett fartyg Hertha, som strandat utanför för länge sedan. Svag kallas på öns språk i dynen inskjutande vikar. Längre söder ut ligger ett annat flyttblock helt nära stranden. Dess namn är Vässesten, Vassesten, Vastesten, Bastusten. Här bör språkforskaren erbjuda sina tjänster.

Nu äro vi sedan en stund inne på Nationalparkens område. Dess ytvidd är alldeles för liten — endast 400 har —, ty hela ön *måste* bli naturskyddad. Det är skam att denna ensliga sandhög i havet icke får vara i fred för spekulation endast därför att den råkarvara skogbeväxt. Det finns alldeles tillräckligt av skog på fastlandet.

Gravtrummor på kyrkogården

Något söder om nationalparksgränsen mötas vi av en betagande syn. En väldig måskoloni har tagit stranden i besittning på båda sidor om livräddningsstationen, ett enkelt skjul med en livbåt. Den flyttade hit sedan man förstört en måsholme på Fårön. Förr häckade mycket ejder här, men Fåröborna, som alltid varit snyltgäster på Sandön, togo hänsynslöst bort alla ägg och jagade med samma målmedvetna rövarhåg.

Nu höjer sig kusten och vi måste klättra uppför strandsluttningen, vars högsta punkt ligger 13 m. över havet. Vi äro inne på ett område, som av gammalt kallas *Tersord*. Plötsligt öppnar sig den unga, snåriga tallskogen åt öster och vi se ut över en slätt, där en underlig byggnad tilldrar sig vår uppmärksamhet. Det är ett litet gravkapell, ett primitivt mausoleum, byggt av fyrvaktaren Hjalmar Söderlund över hans föräldrar. Materialet är cement och ekvirke från strandade fartyg. Den solida ekdörren från en fjärranvägabåt är icke stängd med lås. Den hålles tillsluten med en mot densamma lutad sten.

Det primitiva mausoléet på kyrkogården.

Runtomkring ligga eller luta några multnande kors. Här finnas inga gravkullar, ty stormen nivellerar sanden, ur vilken ett par fyrkantiga trummor av bräder sticka upp med litet mellanrum. Dessa trummor leda ned till ett par kistor med lik, som ännu ej hunnit jordfästas. Det kan dröja år, innan någon präst kan ta sig i land på ön och ösa ned de tre skovlarna mull genom trummorna så att den träffar locket, ty annars är det inte riktigt. Sedan tagas trummorna bort och ett par kors stickas ned i sanden för att kanske efter nästa storm ligga omkullvräkta eller slungade långt bort. Men man har gjort så mycket man kunnat. Fyrmästaren eller någon av fyrvaktarna har efter begravningen läst några rader ur psalmboken och den första plikten mot den döde är uppfylld. Här sova många ilandflutna sjömän sin sista sömn efter att halegat och gungat i dyningen länge innan någon storm slungat dem upp på sanden.

Sanden och den torra luften konservera och det har hänt att liken verkligen mumifierats. Men låt oss öppna dörren. Vi störa ej kistornas tysta ägare och vi blotta vördnadsfullt våra huvuden i det trånga rummet. Söderlund har själv snickrat ihop kistorna, en bokstavligen av fyra bräder. I denna ligga hans fars ben efter att många år ha

vitnat i sanden innan sonen med otroligt arbete hann uppföra detta rörande bevis på sonlig kärlek. Där ligger hans gamla mor, död vid omkring 90 års ålder — om vilken mera skall berättas — och i en liten kista en son, som dog ännu icke årsgammal. På en i mausoléet förvarad tavla finner man en förteckning över de i kyrkogårdens sand begravna. Och på en annan tavla har Söderlund präntat:

Den alldra högstes makt helga velsingna och bevara detta hvilorum. Och upptag deras sjelar hvars kroppar här såfver.

Förr stod denna av präst invigda kyrkogård i en lund av ekar, men dessa ruttnade ned av ålder och det blev *sandflykt*, d. v. s. den tunna gräs- och mossbetäckningen över sanden hade fått ett sår, som termen lyder — det blev storm, såret revs upp och utvidgade sig mer och mer för varje vindil. Kanske blev det orkan och sanden kom i dagen på tusentals kvadratmeters yta. Ett stort gräsområde i närheten av kyrkogården är nu en liten öken på grund av hjulspåren efter en för tungt lastad vagn.

Hjulspåret som blev en liten öken.

Gubben Söderlunds kors ruttnade också ned och gumman reste upp det så länge det var lönt. Sedan gick hon efter varje storm dit och satte ned en sticka vid huvudändan av graven för att veta dess plats. Ty vad som än hände, skulle hon vila i samma grav som gubben. Hjalmar Söderlund köpte sig några tunnor cement och göt med hjälp av sina pojkar graven. Färskvatten till cementen måste han bära ända från Tärnudden, där han var fyrvaktare och hade en brunn.

Gumman bodde då vid Tärnudden och var på grund av ålder och gikt nästan oförmögen att röra sig. Och då Hjalmar en dag kom till henne och berättade att den nya graven var färdig och ville att hon skulle komma och se på den, förklarade hon att hon var för gammal att ta sig fram så långt. Men Karl Bourgström hade selat på hästen — öns enda — och stod färdig att skjutsa Madam till kyrkogården. Man körde och stannade framför mausoléet. Madam — hon kallades endast Madam, utan namn efter — hade aldrig setten så ståtlig grav. Hon ville nödvändigt ned i graven och titta i kistan. Hjalmar protesterade, men Madam fick sin vilja fram och han måste ta upp skallen och ge den åt henne.

»Ser du, min son, jag vill veta om det verkligen är Söderlund.»

Hon tog skallen med darrande händer, vred och vände och såg på den med sina skumma ögon.

Så sade hon plötsligt lugnt: »Jaså, det är du Söderlund! Ja» — och så smekte hon skallen, lade den mot sitt bröst, kysste den, vaggade den och sade: — »Ja nu dröjer det inte länge förrän jag kommer till dej!»

Och till Hjalmar: — »Ja, tag nu och lägg tillbaka det där, min son!»

Efteråt frågade Karl Bourgström henne, varför hon nödvändigt hade velat titta på skallen.

— »Jo, för jag visste ju att Söderlund hade en framtand borta och det stämde. Man kan aldrig vara säker!»

Det dröjde icke länge förrän Madam intog sin plats bredvid sin gubbe. Hon hade lovat Karl Bourgström att på grund av gammal vänskap visa sig för honom efter döden, om det fanns någon möjlighet. Men tre torsdagsnätter i rad efter begravningen gick sonen till graven för att få tala med henne. Han ställde sig framför dörren, tog av mössan och sade: — »Om mamma kan, så kom opp och visa sej!» —

Man vet icke om hon gjorde det, men ett är säkert, att Hjalmar blev mystiker efteråt.

Härmed vilja vi åt eftervärlden bevara inskriften på den tavla Hjalmar Söderlund lämnat efter sig igravkammaren, ty det kan hända att turister med samlarmani göra besök på kyrkogården. Och dylikas hänsynslöshet har inga gränser, åtminstone på platser som ej tillhöra naturskyddade områden. Inskriften lyder:

År 1845 den 2 Juli blef på grund af Högst: Dom-Kapitlets förordnande den 8 December 1843 den af Kongl: majstet nådigt tillåtna begrafningsplatsen på Gotska Sandön af undertecknad Pastor å vederbörlig ordning invigd:

betygar Fårö prestgård 29 Juli 1845 H. Tranér. Döde väl begrafne på Gotska Sandön år 1845.

1845 Maj 31. T. v. Inspecktoren D. H. Thomsson 52 år, å 7 månader. Genom skeppsbrott å H: sjöstrands från Calmar Fartyg.

1845 Maj 31. Jungman L. Lundgren från Calmar 22 omkom vid åfvannämda skeppsbrott.

Samma dag begrofs Hustru Cilia Johansson f. m. anmälan dog $^{27}/_{2}$ 1842. 31 år.

1846 Juli 3 begrofs Dräng Magnus Jonsson, å Hustru Anna Cajsa Jonssons döfödda Gossebarn.

1847. $^{30}/_{8}$ Christina Josephina 4 år å 1 månad.

1847. Augusti 11. Gossen Johan Alfred 5 år å 2 månader. Dog af slag.

1849. Januari 31. Hustru Halling Stina Cajsa Nilsdotter 51. år å 1 månad.

1849. December 24. Dräng Ellström säriant från Stockholm.

1850. Maj. Flickan Carolina 1 år. Föräldrar Timmerman P. Isaksson.

1850. Juni 7. Flickan Sophia 15 år. Föräldrar Timmerman E. Olsson.

1850. Juni 24. Gossen Anders Petter 11 år. Föräldrar Sågaren E. Andersson. Kvefd genom fall under en häst.

1854. December 13 Gossen Carl August 1 år å 5 månader. Föräldrar Dräng M. Lindman.

Dessa fem sist antecknade Jordfestningen af Adjunkten A. O. Löfvenmark från Stockholm $^{5}/_{9}$ år 1855.

1858. Onsdag. den 26 Maj dog Anders Johansson Söderlund af blodstörtning (bisattes den 30) Jordfestes i Juni år 1862 af Erenström.

1860. den 6 Maj. Jonas Ericksson Halling 66, en månad å en dag. Dessa bådas Söderlunds och Hallings Jordfestningar förrättades af Magister Ärenström i Juni 1862.

1884. den 22 Oktober Dog Fru Anna Sophia Lillja (född Halling) 57 år, 7 månader, 10 dagar. Jordfest af Pastor Stengård.

1899. den 1:a September Dog Gossen Thor. Ferdinandt Söderlund 9 månader å 10 dagar (dog i barnkolera).

1906. den 8:de April Afled Enkan Johanna Albertina Söderlund (född $^{27}/_{5}$ — 1815 Bergdahl) 90 år, 10 månader å 11 dagar.

Dessa två sednast Jorfestes av Pastor A. Timander. —

Men nu torde vara tid att fortsätta vår vandring. Vi passera ruinerna efter en av de redan omtalade Landströmska vädersågarna och när vi komma ut ur småskogen på den höga strandvallen se vi alldeles nedanför oss Hamnuddens moderna fyr (Agaljus), Vi klättra utför vallen och stå på en slätt bevuxen med ett bestånd av Orobanche epithymon, en av vår florasRuinen av en vädersåg.

största rariteter, inför vilken åtminstone varje botanist stannar full av beundran och förvärvsbegär. Som synes av namnet är den parasit på timjan, vilken växt i stora mattor lyser bland de låga, stormslitna enarna. Över den del av beståndet som ligger närmast skogen har en insiktsfull, snillrik och naturälskande jägmästare under sista skogsskövlingen lagt en dekåvillbana och låtit sina arbetare drumla omkring bland de underbara botaniska dyrbarheterna. Var man går på ön skriar dess natur om skydd och hänsyn. När Karl Bourgström och jag för ett par år sedan skulle inspektera Hamnuddens fyr, upptäckte hans alltid vakna ögon på en liten stig ett lårben av människa som låg halvt dolt i mossan. Vi togo upp det och han höll ickeför otroligt att det tillhört en sjökapten som Gothberg skall ha mördat just i närheten. —

Hamnuddens fyr (Agaljus).

Storskogen växte förr tät ända ned till havet. En fyrvaktare hittade ett skelett nästan övervuxet av ljung och mossa och ville gå hem för att berätta om fyndet, men gick vilse en hel dag och en hel natt. Gång på gång kom han tillbaka till skelettet. Det var som om det ständigt drog honom till sig. Hemma vid fyren blevo människorna

ängsliga över hans långa frånvaro och sände en man ut att söka upp honom. Då han äntligen hittats och ville visa den utsände kamraten skelettet, var det omöjligt att finna det. Så lyder sägnen.

När jag förra året var på Sandön och gick till Hamnudden, var lårbenet borta. Jag fick sedan vetaatt en besättningskarl på en av de båtar som fraktade timmer från ön, funnit det och kastat det i sjön. Ingenting får vara i fred.

Tre rader strandvrak vid S:t Anna. Observera landhöjningens resultat.

Nedanför Hamnudden börjar den största strandvrakanhopning som finnes vid någon kust inom Sveriges gränser. På den kan man avläsa landhöjning och stormar. Jag vill ej gå in i detaljer utan låter bilderna tala. Den tyska minan, en av de många som drivit i land på Sandön under och efter världskriget, har Karl Bourgström själv desarmerat. Här nere small det ganska ofta på den tiden. En mina exploderade i stranden alldeles under fyren, som blev svart av röken. En annan svärtade efter explosionen hela den höga banken, emedan vinden låg på.

Jaktstugan vid S:t Anna.

Men nu äro vi vid S:t Anna, jakt- och fiskestugan som Karl Bourgström byggt. Här har jag tillbragt åtskilliga absolut lyckliga dagar. En sådan frid som råder här är icke av denna världen även om sjön ligger på för sydostlig orkan. Här är det ljuvligt att halstra nyfiskade flundror på glöden i den öppna spiseln och vidmakthålla elden med »vajft», *vifta*, ett redskap konstfullt gjort av rätkluven furuved. Här har Karl Bourgströms son Bror, sjökaptenen, min dotters man, grävt brunnen och byggt en brygga, utvidgat stugan och gjort den idealisk. I dess sjöbod hänga oklanderliga, välbyggda och välskötta nät och en oändlighet av för landkrabbor högst mystiska ting, tågvirke, block och redskap, som glädja ett sjömanshjärta.

Nu är Brors brygga förstörd av stormarna, men en ny är byggd av ett par äventyrare som hamnat på ön för att deltaga i den sista skogsavverkningen. Det blev dystert för dem i längden mellan arbetsperioderna, ty sprit fanns icke inom räckhåll för dem ochbåda hade de sett världen, den ene som sjöman och den andre som rallare. En dag kommo de till fyrmästaren och erbjödo sig att bygga en brygga för tre liter brännvin. De fingo göra det. I Stockholms skärgård skulle den ha kostat många, många hundra kronor och Bourgström ville hellre betala den med pengar än i detta slags *natura*, men de hade fått längtan i kroppen — kanske ännu mera i själen — och deras salighet, när bryggan var färdig, liknade de odödliga gudarnas.

S:t Anna har fått sitt namn efter jaktbåten S:t Anna, som strandade här en decemberdag år 1842.

Crambe maritima (strandkål) vid S:t Anna.

En så vacker tallskog som här får man söka efter vida. Träden närmast havet äro naturligtvis stormvridna typiska *målartallas*, som det hette förr i världen, då konstnärerna intresserade sig för sådant och ännu icke dragit åt skärp om livet för att se ut som fruntimmer. Men ännu längre in i land finnas pelarfuror. Icke långt från jaktstugan målade jag den förSandön typiska tallen, under vilken nedfallna kottars mörka fläckar pryda barrmattan, som ligger direkt på sanden. Under den tallen samlar man kottar till bränsle vid flundrehalstringen.

Växtlighetskaraktären på stranden vid S:t Anna är mjölonris, Galium verum och timjan i stora mattor, Epilobium angustifolium och Lathyrus maritimus (strandvial). Några vackra exemplar av Crambe maritima, strandkålen, finnas också. Där är färg för öga och själ. Och innanför strandremsans sandblandade klappersten står skogen som en grön vägg med underkant av violett — den vackra ljungen.

Flundrerensning av Kalle Bourgström och hans faktotum Knut vid S:t Anna.

Karl Bourgström och jag bodde i stugan en gång en hel vecka, assisterade av hans faktotum, Knut, enfiskare från Gnisvärd på Gotland, filosof och målare, men kanske ännu större flundrefiskare och — rensare. Jag kunde aldrig lära mig rensa flundror riktigt väl med detta automatiska snitt och den omedvetna knivbehandling som röja den borne fiskaren. Det behövs generationer för att få fram de enkla rörelser som våra yrkesmän kunna och som amerikanarna gjort till vetenskap. Jag övergick till mina egentliga yrken och arbetade så som jag aldrig gjort varken förr eller senare. Jag förfärdigade en massa tavlor och teckningar och min anteckningsbok låg på språng i

fickan. Mitt liv var verkligen rikt.

Och detta hav med nyckfullhet och överraskningar! Dessa kvällar då jag avlyssnade de båda experterna! Dessa flundror och detta kaffe.

Dessa sagor, denna mystik! Och denna vetenskap, som jag längtade efter! Jag måste till slut bönfalla en vän, en av våra förnämligaste botanister med biologiska hjärnfunktioner, Tyko Westergren, att komma, och han kom. Jag fick se honom *begå* Orobanche enligt den sin vetenskap älskande lärdes ritual — en imponerande blandning av fromhet och absolut hedendom bodde i hans redan förut renodlade själ och den befästes ytterligare av erfarenheterna på ön. Men när han berättade att en art Orobanche är ogräs bland bondbönorna hos bönderna i Hellas, blev jag ledsen, fast jag måste tro honom, ty han kom nästan direkt från en vetenskaplig resa där nere. Tyko lärde sig emellertid älska S:t Anna och ön.

Karl Bourgström och jag sutto en dag i stugan och jag tecknade av stövaren, som dåsade på golvet. Plötsligt sade Karl: — Albert — titta ut ett slag! Tyckerdu inte att det där som kommer drivande långt ute i sjön ser konstigt ut? Jag tittade. Det var pålandsvind och sjön gick hög — alltså sydväst. Några mörka punkter höjde och sänkte sig i havet, doldes av brott, kommo upp igen. Vi gingo ut och studerade genom Zeisskikaren.

En spirituös hälsning från randstaten Estland.

— Det är tomtunnor, stora fastager! De komma rakt häråt. Dem måste vi bärga!

Efter ett par timmar började de slå i strandstenarna, där vi stodo färdiga. Det var 5 stora plåtfastager med plats för 2,000 liter i varje. Vi läto sjöarna hjälpa till och det dröjde icke många timmar, förrän vi hade dem alla i säkerhet. Vi fattade snart schäsen. Spritsmugglare från Estland på väg till Sverige hade hållit Höga Land strax öster om havsörnboet.

på att tappa spriten ur fastagen på 10-liters dunkar och kastat de tomma plåtfaten över bord. På varje fat stod i mitten:

ANTILLAS ALCOHOL

och däromkring i en vacker cirkelrund:

DESTILLERIOS »CUBA FABRIL». S. A. HABANA,

Allt i rött. Men med svart stod RIGA målat i ena kanten. Vi höllo på många och långa timmar att rulla dessa fat hem till jaktstugan från de olika platser där de landat. Genomvåta och dödströtta somnade vi, sedan vi halvsovande halstrat några flundror och dykt ned i britsarna som utarbetade meteorstenar.Alltid händer något på Gotska Sandön. Ingen bör tro att man har tråkigt där. Och varje händelse verkar stor och betydelsefull. På två månader läste jag icke en tidning. En maststump i stranden med vidhängande trasor av riggen var under denna min isoleringsperiod viktigare än statens undergång och alla estetiska problem i världen. Jag bara njöt och arbetade — vilket strängt taget är detsamma.

Höga Land längre åt öster. Skogen arbetar sig tappert ned till havet.

Men vi fortsätta. Stranden höjer sig. Vi passera bestånd av för botanister och även för mig som målare värdefulla blommor, bland dem även orkidéer, och plötsligt komma vi till havsörnboet, vilket nu är förstört och i spillror, ty tallen, där det byggts, har blåst omkull under en storm. Men jag hoppas att örnparet kan finna lämpliga furor att skapa sig ett nytt hem i på ön. Så småningom äro vi uppe på Höga Land, vars Tallmadrasserna på Höga Land. Stormarnas arbete.

krön ligger 20 m. över havet. I 45° oklanderlig vinkel stiger det upp nästan direkt ur sjön och en geolog borde kunna på dess yta avläsa en stor del av Sandöns historia ända sedan hon höjde sig ur Litorinahavet. Tallarna som växa högst uppe på Höga Landsplatån ha karaktären av madrasser — utan överdrag naturligtvis — som äro tunnast vid platåkanten och tjockna till inåt land — resultat av stormarnas ideliga och påfrestande inverkan. Dessa tallar äro så täta att man

Krönet av Höga Land, kallat Sydvästkammarn.

i den värsta pålandsstorm kan lägga sig i lä bakom dem och ligga lugn. Krönet kallas *Sydvästkammarn*, rummet där man har trevnad och lä.

Just där det gröna syns i havet längst borta i min tavla, går laxen in, då det är överlandsvind. Då är det bra att fiska där med nät.

Ruinerna av Tärnuddens fyr med signalstationen, byggd för bevakningstjänst under världskriget.

Kusten öster om Höga Land heter Brausten. Så kommer Vinbukten, emedan man hittat några fat vin där, därpå Nyhamn, som vid Gud icke är någon hamn, och nu äro vi vid Tärnudden, där för icke länge sedan låg en fyr byggd 1883, som kasserades år 1913 och ersattes av de båda Agafyrarna vid Hamnudden och Kyrkudden. Vid Tärnudden var Hjalmar Söderlund härskare och fyrvaktare tills han blev pensioneradoch flyttade från ön. Där finns ännu ett par byggnader av högst enkel beskaffenhet kvar och en utkiksställning, en signalstation som restes för bevakningstjänsten under världskriget.

I stranden vid Tärnudden finnes kvicksand av ganska farlig beskaffenhet. En häst med lass kom ned där en gång och måste grävas upp. Ju mera hästen arbetade, desto djupare sjönk han. En lycka var att räddningsmaterial, spadar, stänger och bräder, fanns vid fyren.

Ryska kyrkogården.

Nu äro vi vid Franska bukten, en härlig plage av omkring 3 kilometers längd. Här ligger Ryska kyrkogården, som tillkom efter en strandning. Låt mig läsa upp koncepten till fyrmästare Julius Bourgströms rapporter om denna strandning, medan vi ta oss envilostund på de gamla ryska kanonerna som ligga uppdragna i sanden.

»Till Herr Lotsfördelningschefen får jag härmed inrapportera att kl. 10 på aftonen den 24 d:s strandade på öns sydöstra sida Ryska Örlogs Ångklipperten »Wsadnick», befälhafvare Commendör Byroloff, med 140 mans besättning. 120 man blefvo följande dag med knapp nöd bergade genom fyrpersonalens raskhet och rådighet medelst en kabel sträckt från fartyget och fastgjord i land, på hvilken fördes en båtsmansstol med tvenne tåg halad fram och åter genom bränningarne mellan land och fartyget. 15 à 20 man omkom vid strandningstillfället genom för tidig landgång, emedan båtarne kantrade och fylldes i de svåra bränningarne. Bland de saknade äro 3:ne Officerare och en Läkare. En del af liken äro af sjön uppkastade och skola i dag begrafvas. På tvenne dagar efter strandningen kunde ej något bergas från fartyget. Först igår kunde något proviant bergas. Fyrbetjäningen har utmärkt sig med stor raskhet vid det myckna folkets räddning och ansträngde vi oss till det yttersta. Klipperten törnade med ONO storm med regntjocka. Folket är inlogeradt i Österbo såsom varande närmast till strandningsstället. Fyrvaktar Sidén, som öfverseglar med denna rapport, torde få stanna och invänta telegram från Ryska regeringen till chefen å strandade klipperten, som genom Konsul Stare i Visby arrangeras.

Gottska Sandöns Fyrstation den 28 Augusti 1864.

J. B:m

Fyrmästare.

Senare rapport.

Till Chefen för Kongl. Södra Lotsdistriktet m. m.

Embetsskrifvelsen af den 29 nästf. September har jag ej förr kunnat besvara. Emedan jag vid emottagandet af densamma i Fårösund ej innehade de för en noggrann berättelse nödiga anteckningarna, får jag nu efter min återkomst till fyrstation afgifva densamma; såväl öfver Ryska Ångklipperten Wsadnicks strandande enligt den kännedom jag af en ombordvarande svensk civilingeniör Wallander erhållit, som manskapets bergande, och de åtgärder som dervid af fyrpersonalen vidtogos: Klippertens sedermera aftagande och det sätt som dervid användes.

Ryska Örlogs Ångklipperten Wsadnick 250 fot öfver stäf var nybygd af träd med hjelpmaschin 300 hästkrafter

förde 3 större kanoner på däck, hvaraf en akter, en midskepps och en för. Var bemannad med 13 Officerare och 130 gemene man. Fartyget som var ute på profresa åtföljde ett annat, på hvilket en Amiral befanns ombord, och i hvars kölvatten Wsadnick skulle löpa. Den 24 Augusti kl. 2 E. m. war båda i sigte af hvarandra under seglats i SO från ön. Kl. 4 E. m. uppeldades maschinen i Amiralens skepp utan att någon signal derom kunde observeras ombord å Wsadnick, hvilken fortgick endast för segel. Som den ONO-liga blåsten ökades till storm med regntjocka och stark NO strömsättning, hvarigenom fartyget troligtvis genom Segelens minskande och dess fart i samma mån genom strömsättning blifvit satt ur sin kurslinie, törnade det kl. 10-tiden på aftonen cirka ¼ mil syd om Kyrkudden. Kort före den timade olyckan lodades 25Ryska kanoner i sanden.

famnars vatten; då befallning gafs att maschinen skulle uppeldas, men innan det hant bli verkställt observerades skymt af land, då ett ankare skulle fällas, då fartyget i detsamma plötsligt törnade med sådan häftighet, att alla topparna afbräcktes och fartyget krängde så svårt babord öfver, att bränningarne gick öfver detsamma, då masterna kapades, hvarefter fartyget åter reste sig något så nära på rätt köl. Under natten kastades betydligt med raketer, hvilka af oss ej kunde observeras för den betydligt höga sandåsen, som sträcker sig tvärt öfver ön sydvart om fyrarne. Under natten gjordes försök af folket att rädda sig, hvarvid en god simmare begaf sig i sjön med hopp om att uppnå land, men omkom. Sedan bemannades en af båtarne med 2:ne officerare,läkaren och 6 matroser. Då båten som hängde i sina defvertar skulle firas ned, var aftalt att båda taljorna skulle kapas, men blott aktertaljan kapades och båten blef hängande i förtaljan, då i samma ögonblick kom en störtsjö och spolade båten ren och alla dessa nio personer omkommo. Sedan gjordes en flåtte, på hvilken en konstruktionsofficer och en matros sökte rädda sig, men omkommo i bränningarne. Åter gjordes en stormflåtte, på hvilken 3:ne man begaf sig ut för att rädda sig, men i anledning af den hårda NO strömsättningen blefvo dessa drifna till sjös, men natten därpå slogs den i land något NO från hamnrefvet vid så kallade Höga Landet, emedan vinden den 28 var SO. I landbränningarne kantrade flåtten, hvarvid de tvenne af personerna som voro bundna på flåtten omkommo. Den 3:dje hittades den 26 på morgonen med föga lif, men dock tillfrisknade. Sedan fördes ut en båt med en tross och var 3:ne man i båten, men strax vid fartygets sida fylldes båten, då de tvenne omkommo och den 3:dje uppnådde land medelst simning, hvilken strax afgick för att uppsöka, om några menniskor fanns på ön, och den 25 kl. 7 fm. framkom till fyrstationen. Då synas kunde att någon olycka timat, fick denne person torra kläder och mat, hvarefter fyrpersonalen genast begaf sig för att uppsöka, hvar olyckan timat. Då vi kl. $^{1}/_{2}$ 9 framkommo till stället, stod fartyget med fören emot land omkring 50 famnar utifrån stranden. En båt hade på natten lyckats komma i land med 3 officerare och 5 man, som vid vår ankomst genast frågade efter mat, hvadan vi genast lämnade hvad vi för eget behof medfört. Som ändan af den förr omnämnde trossen nu slagit

Strandvrak vid S:t Anna med tysk mina. i land ett stycke sydvest från fartyget, hade nämnde personer halt till sig några famnar af den, för att kunna få tag uti den vidhängande båten, hvilken vid vår ankomst befann sig på halfva distansen emellan fartyget och stranden, och var det en svårighet att få den frånkapad, emedan trossen nödvändigt skulle vara klar för det tillämnade räddningsföretaget. Sedan trossen klargjorts från båten, sattes den uti ett vrakstycke på land och efter tecknande till fartygets folk, gafs der ut en båtsmansstol som med en ridare löpte på den i land sträckta trossen och vidnajades tvenne smäckra ändar för att hala stolen fram och åter och i densamma hala manskapet i land. Som trossen ej kunde halas hårdt till följd af fartygets stötning

beslöto vi att medelst uppresta stänger på stranden sätta upp trossen. Då kl. 11 på dagen allting var klart, började vi med ilandhalning af manskapet, hvilket med svår ansträngning fortsattes. Som nämndt är, kunde trossen ej halas styf, hvadan den blef något buktig. Alltså måste hvar och en halas genom bränningarne. Våta, bleka och ängsliga kommo dem i land görande sitt korstecken på bröstet, sedan hjelpande hvarandra att afdraga och urvrida vattnet ur kläderne, derpå placerande sig kring af oss uppgjorda eldar på stranden. Kl. 4 hemsändes de tvenne af fyrbetjäningen som hade 1:a vakten för att tända fyrarne. Jag, Sidén och P. Krona quarstannade för att fortsätta med räddningen af folket, som fortgick till kl. 11 på natten, då de vore ilandkomne. Endast 9 man stannade ombord för natten. Efter slutad bergning förrättades bön af Ryssarne, sedan gafs befallning af Chefen att en del af manskapet skulle quarstanna vid de der uppgjorda Eldarne. Något befäl och större delen af manskapet medtogs till Österbod såsom varande närmast till strandningsstället. De öfriga officerarne inqvarterades vid fyrstatjonen.

Under hela tiden bergningen af folket pågick, bröt sjön öfver fartygets akter och gick långs däck föröfver.

Augusti 26. Om morgonen vid vår ankomst till strandningsstället befanns de ombord lämnade 9 personer wara i land gångne uti båt och hade medfört något proviant, och hade sjön något lagt sig.

27:de hade sjön så betydligt fallit att bergning kunde företagas, som först blef Proviant och blef en del lik uppkastade nere vid höga landet.

28:de afseglade fyrvaktar Sidén till Fårösund för att såväl till H. Lotsfördelningschefen som till Ryska konsuln aflämna Rapport om den skedda olyckan. Samma dag begrofs 7 st. döda.

29:de fortsattes bergningen af fartygets inventarier.

30:de om morgonen ankom ångbåten »Färdig» från Stockholm och efter intagen last af fartygets inventarier samt 25 man af manskapet och en officer afgick till Fårösund, och sedan vid godt väder gjorde turer mellan Fårösund och strandningsstället för att till Fårösund öfverföra bergade effekter.

31:ste ankom Ryska konsuln och återvände samma dag.

Sept. 4:de ankom Ryska ångklipparen Jachont och ångkorvetten Wladimir, på hvilken Amiralen var ombord. Denne gaf befallning att kasta öfverbord allt löst, synnerligast tyngre saker för att derigenom lätta Wsadnick, hvadan äfven de svåra bombkanonerne rullades öfverbord, såväl som kulor, skrot, kapslar, bomber, krut och stenkol samt hela riggen och fartyget pumpades läns och ombrokades för att aftagas, men vid försök dermed lyckades det icke.

6:te afgick klipperten till Slite för att intaga kol, och Korvetten till Kronstadt för att hemta flere ångare för Wsadnicks aftagande. Den 7, 8, 9, 10 och 11 fortgick bergning wid lämpligt väder. Äfven återfanns 4 lik af besättningen, som begrafdes bredevid de förut begrafne.

12:te ankom Ryska fregatten »Svetlana» om 450hästkrafter och klipperterna Schemtschuk, Isoumrouda och Jachont, hvardera om 350 hästars kraft. Samma dag lossades från Wsadnick en del tyngre maschinpjeser och pumpades hon läns.

13:de på eftermiddagen 3-tiden då allting var klart gjordes försök af 5 fartyg att med förenad styrka af 1,560 hästars kraft, då det äfven lyckades att aftaga Wsadnick, hvarpå den bogserades till Kronstadt, då dess chef och några officerare medföljde.

14:de på E. m. afgick fregatten Svetlana som intagit de från Wsadnick bergade effekterna samt återstoden af besättningen.

15:de gick fyrv. Sidén rund ön för att efterse om några af de drunknade var i land slagne, hwarwid 4 stycken påträffades strax ost om Hamnudden, äfven påträffades en lefvande matros från Klipperten Isoumrouda, som kommit sig vilse på ön och blifvit sjuk. Nämnde person medtogs till fyrstationen, der han hos mig erhöll wård, mat och logis.

17:de. Dem döda Ryska matroserna begrafdes af fyrpersonalen.

Oktober 3die ankrade vid ön för storm Ryska kofferdiskonerten Nicolai från Pettersburg Capt. Björklund kommande från England, destinerad till hemorten. Med detta fartyg hemsändes den quarblifne Ryske matrosen. Samma dag upphittade fyrv. Sidén en matros av Wsadnicks besättning, som den 4:de begrafdes. Sedan har ett dykarefartyg tvenne gånger varit här för att upptaga kanonerne, som dock ej lyckats, äfvensom riggen som ligger helt nedslagen i sand.

Till ofvan nämnde berättelse får jag äfven tillägga att under bergningen af manskapet ådagalade fyrbetjeningen såväl villighet som rådighet, hvarjemte Sidén såväl genom rådighet som handling utmärkte sig.

Gottska Sandö fyrstation den 18 October 1864.

J. B:m.

fyrmästare.»

Kyrkuddens ödsliga fyr.

Följande år fick Julius Bourgström en rysk guldmedalj för räddning av människoliv att bäras i St. Stanislaiordens band. Fyrvaktare Sidén fick också medalj, vilket däremot ej blev fallet med fyrvaktare Lillia, som var en fyllbult och endast ställt till oreda vid bärgningen.

Spriten från Wsadnick kom först i land vid Österbo, men Bourgström måste snart flytta den till fyrstationen för att förebygga myteri bland besättningen. Vid Österbo snokade Lillia ögonblickligen reda på det rikliga lagret och gick ständigt berusad bland besättningsmanskapet och matroserna. Sedermera gjorde han sig till god vän med Wsadnicks hovmästare, som passade upp och gick till handa i fyrmästarens kök,emedan chefen bodde och intog sina måltider hos denne. Varje dag kom han och vinkade på hovmästaren som hade nycklarna till proviant- och spritförrådet, och lockade honom ur köket. Hovmästaren ville gärna hjälpa Lillia och tyckte själv om en dragnagel, men var samtidigt rädd. Slutligen upptäcktes denna trafik av fyrmästarens syster, mamsell B., som hotade att anmäla honom för sin bror. Då fick spriten vara i fred. Lillia förklarade sedermera, att sådana ord som mamsell B. sade honom, hade han varken förr eller senare fått höra.

I en fyrjournal står antecknat om honom:

Frans Oscar Lillia f. $^{27}/_{5}$ 1830, fyrvaktare $^{11}/_{8}$ 1859. Avsked $^{7}/_{8}$ 1892. 1871 $^{2}/_{9}$ undergått 5 dygns arrest (vatten och bröd) för fylleri och skällsord mot förman. Förbjuden att lämna platsen annat än i tjänsteärenden.

Död skog högt uppe på dynen.

Jag föreställer mig att läsaren nu är mogen att fortsätta promenaden. Vi ha icke långt till Kyrkuddens fyr (Agaljus). Trakten omkring denna är av nästan beklämmande ödslighet. Ur dynerna höjer sig dendöda skogen med kala och gråa stammar och grenar. Men bakom randdynen växer ungskog frisk och kraftig efter skogsbranden år 1917. Brandfältet börjar redan bakom dynen vid Tärnudden. I närheten av fyren finns ett röse. Vi öka stegen, ty det är lätt att gå alldeles i sjökanten och komma snart till *Arnagrop*, som kallas så, emedan örnarna förr brukade sitta i de stora asparna och vänta på rov, sälungar och dylikt. Här börja spåren efter den medeltida hamnen. Arnagrop är benämningen på hela intaget innanför hamnen.

Sälutkikstallen, Gotska Sandön

Hamnens botten ligger numera på grund av landhöjningen ungefär vid havsytans nivå och vid dess nordända finnas två rösen, som sägas ha varit inseglingsfyrar. Inom hamnområdet har man funnit en mängd båtnaglar av järn. Runtomkring har man hittat massor av människoskelett. Säludden och trakten

De medeltida inseglingsfyrarnas rester.

omkring hamnen har alldeles säkert en gång varit huvudorten för det forntida livet på Sandön att döma efter de talrika fynd av husgrunder och boplatser, mynt och husgeråd man gjort där. De lerkärlsfragmenter som påträffats vid Arnagrop dateras numera till vikingatiden, som ju anses ha slutat omkring 1050—1100 e. Kr. Troligen har Säludden varit den bästa platsen för säljakten och är det ännu. Massor av sälben blandade med människoben ligga i sanden och nya fynd göras ofta efter stormarna.

Strax öster om Säludden ligger Tomtebo, förr kallat Österbo, en stuga utvidgad och underhållen av Karl Bourgström. Där är oss gott att vara. *Sälutkikstallen* står trotsig och oböjd av alla stormar nära udden. I skydd av den kryper man för att undersöka om sälar ligga uppe på det steniga revet, där nu vraket efter den år 1920 strandade tremastade motorskonaren Willy från Stockholm står.

Det är vid det revet och de stenar som helt nära varandra ligga åt Kyrkudden till jag lärt mig det jag

Efter en storm kunna människoskelett och sälben blottas vid Säludden.

vet om säl. Jag vill åt sentima släkten bevara stenarnas namn uppräknade i ordning från det håll vi kommit.

Sidénska stenen.

Södra stenen.

Sandaren.

Alquistska stenen (efter fyrvaktare Ahlquist).

Fyrmästarens sten.

Tre stenarna.

Sockertoppen.

Yttre och inre revstenen.

Flata hällan.

Sadelstenen.

Men jag måste erkänna — och jag gör det med en viss stolthet — att jag icke skjutit eller ens försökt skjuta en säl på Gotska Sandön. Min dotter och minson ha däremot utvecklat sig till experter på säljakt. Att döda hör ungdomen till.

Strandvrak.

Här är det gott om strandvrak, gamla båtar, järnskrot, wire, rundhult. Ruinerna efter en vädersåg höja sig ännu på udden men vänta på snar förintelse. Terrängen åt Arnagrop till är underbart vacker med väldiga timjantuvor och imponerande dyner, vid vilkas fot man när som helst kan hitta skallar och ben av människor, fast en stor del tillvaratagits av några unga vetenskapsmän som för åtskilliga år sen besökte ön. Här har jag dagar i sträck gått och njutit ensam med skissbok och målarlåda och ätit min matsäck vid fönsterbordet i Tomtebo spejande utåt havet.

Här bodde en gång på 30-talet ett par Fåröbor som kommit hit för att jaga säl. Tidigt en morgon vaknade de av buller och obekanta röster. Dörren öppnades och en massa beväpnade män kom in. En italiensk brigg hade strandat under natten. På den tiden vågadeRuinen efter vädersågen vid Säludden.

ingen gå i land utan att vara beväpnad till tänderna. Ön hade dåligt rykte sedan Gothbergs dagar. Fåröborna hjälpte de strandade och fingo sin betalning i vin. De hade intet annat kärl än en gryta att ta vinet i. Så ofta grytan var tömd reste de ut och fyllde den igen. De seglade icke därifrån förrän vinet var slut och när de kommo hem och deras familjer sedan länge

Tomtebo i Österbo.

trott dem kullseglade och drunknade, voro de tokiga i skallen ett halvt år framåt. Så länge dröjde det, innan kyrkvinet, som de kallade det, gått ur deras blod.

Det sista av en dyning.

Strax norr om Tomtebo ligger räddningsstationen med sin livbåt och ypperliga utrustning. Från den och till Kyrkudden har jag genomströvat trakten och tror mig känna den rätt bra. Jag har gjort en massa teckningar med dynen och havet som huvudmotiv med de döda träden som staffage.

Icke långt från Säludden ligga ett par i sanden halvt dolda gamla avverkarkojor. En dag 5 år efter det timmerhuggarna lämnat kojorna gick Karl Bourgström in i en av dem och satt där en stund. Solen sken in genom de rutlösa fönstren och han tyckte sig se något skimra i dess sken.

När han kommit hem och klätt av sig, låg en krans av loppor på golvet. Jag har målat av dessa kojor men vågade inte gå in i dem. De röda kakorna på sanden äro timjanmattor och till höger ser man tre tallar. Den längst borta är grön och frisk, ty den står nedanför dynen. Den mellersta med röda barr håller på attdö och den närmaste är längesedan död. Detta är en typisk Sandöbild. En tall tål icke mer än 1 à 1 ½ meter sand uppåt stammen förrän

han börjar tvina.

Dyn vid Arnagrop.

Men vi lämna Säludden med dess gamla minnen och ströva vidare, nu äro vi redan ett gott stycke på hemvägen. Efter en kilometers vandring komma vi in på en kuststräcka som fått namnet Las Palmas efter någon likhet med den strand, där dess mera bekanta namne är belägen. Snart äro vi framme vid Stora Beckrevet. Utanför udden låg förr en sälsten, vilken sprängdes bort av en exploderande mina i början av världskriget. En gammal kajuta efter en brigg »Arfprinsen», som förlist på revet, stod länge uppdragen på land. Där såg man den drunknade kaptenen gå ut och in. Hanhade med avsikt kört på och sådant bestraffar sig självt.

En minut utanför ligger Vulkangrundet med namn efter en engelsk brigg, som strandade där 1871.

Litet längre åt väster ligger Lilla Beckrevet. Från detta se vi båtstationen och äro snart hemma igen. Men dessförinnan måste vi göra ett besök på Gumskullen, som tjänstgjort som kyrkogård. Där ligger bland andra en ilandfluten kinesisk sjöman med hårfläta, som i sina kläder hade en gammal kinesisk bok ombunden med sidenband. Den var i Karl Bourgströms ägo.

Men nu kan läsaren vara trött efter den påkostande marschen. Till och med jag känner mig litet andfådd.

Död skog.

*

Lilla Beckrevet sett från norra fyren.

Låt oss föreställa oss sittande på fyrmästarens veranda sent en vacker sommarkväll och höra honom berätta. Fyren är tänd och dess ljus sveper med jämna mellantider genom de smäckra tallarnas kronor. Det eviga suset från hav och furor fyller oss med mystik och högtidligt allvar, när vår värd förtäljer om arbetet i havet. Men vi följa skiftningarna i hans lynne och i nästa ögonblick kryddar han allvaret med djup och äkta humor och måste stiga upp och gestikulera för att återge en drastisk situation av oemotståndlig komik. För hur många historier är jag honom icke tack skyldig. Många har jag redan berättat i andra böcker och skulle jag upprepa bara dem som angå Sandön, skulle denna bok svälla ut och bli för tung att hålla i vid skenet från nattduksbordets lampa. Jag måste alltså,hur egenkärt det än kan låta, låtsa mig förutsätta att läsaren redan tagit del av dem.

»En gång», berättar fyrmästaren, »det var kl. 8 på morgonen den 4 februari 1889, seglade jag och en till med post i öppen båt från Fårösund, däri vi legat 6 veckor utan möjlighet att gå ut. Timme efter timme seglade vi, sjön sprutade hela tiden över och vi förvandlades så småningom till isstoder. En hund var ombord och blev också nedisad. Isen låg som ett lock över honom med ett hål för nosen. Vi kände oss fruktansvärt trötta och ville somna, vilket ju varit döden. Jag satt med ansiktet mot vind och led icke så mycket av blåsten, men smältvattnet rann under ispansaret nedför bröstet. Det blev snötjocka. Förut hade vi haft lätt bidevind, men nu kom sjön mera från näsan. Det blev kväll och vi trodde att vi seglat förbi Sandön. Men plötsligt fick jag genom en glänta i snöväggen se ön. Vi hade just diskuterat frågan om vi skulle vända, men kommo nu överens om att ta ner seglen och började ro. När vi kommo fram hade båten en fots tjock is på lovarts sida, vi voro fastfrusna och måste slå loss varandra.

När jag kom in till min far, sade han: — Jaså, min gosse, du har gått igenom eldprovet nu!

Sen klädde jag och kamraten av oss nakna, fingo sprit, lade oss framför brasan och somnade.» —

»En annan resa! Vi foro härifrån till Fårösund med min kutter. Vinden var sydost och friskade i mer och mer. Vi kommo in under Halshuk och voro bara 3 minuter från land, då några naglar sprungo och hon började ta vatten hastigt. Vi måste börja länsa. I kojerna lågo mina båda pojkar, då 6 och 5 år gamlaoch sovo, men vaknade, då vattnet i salongen började skvalpa upp till dem. Med stirrande ögon satte de sig upp och sågo oss arbeta för livet. Och fast de voro så små, togo de var sin spilkum, öste vatten i en pyts och räckte oss. När vi kommo i land var jag så trött av pumpningen att jag föll på knä.»

Men Sandölivet består inte bara av tråkigheter, må ni tro!

Åtminstone hade inte den fyrvaktare ledsamt som för många år sedan firade sin semester vid Gården i stället för att fara till Gotland eller fastlandet. Han hade börjat dricka rätt intensivt och gick icke fri från förebråelser varken från förmännens sida eller hustruns. Trött på detta gnat flyttade han från fyren och tillbragte de 14 lediga dagarna ensam vid Gården. Det enda han medtog hemifrån var alla hönsen, vilka värpte som kulsprutor, och en kagge konjak på 40 liter. Proviant frågar ni? Äggtoddy måtte väl duga till proviant. Hela semestern levde han uteslutande av äggtoddy och låg ute i Guds fria natur och njöt.

Men mot slutet av fritiden fick han ett besök som gjorde honom något betänksam. En dag körde ett ekipage förspänt med två svarta hästar fram till Gården. Två eleganta svartklädda herrar i blanka stormar stego ur och den ene frågade honom om han ville följa med på en liten resa. Han skulle strängt taget icke haft något emot en sådan, om icke den andre herrn varit en kustsergeant som drunknat vid ön för länge sedan.

Med förkärlek berättar fyrmästaren om Madam Söderlund och hennes son Hjalmar, fyrvaktare först vid Norra fyren och sedan vid Tärnudden.

Madam Söderlund, syntetiskt porträtt.

Gubben Söderlund hade i ungdomen som flykting från Nuckö i Estland kommit över till Sverige. Skalden Per Henrik Ling hade en brorson som varit handlande i Stockholm och arrenderade en gård på Lidingön. Hos Ling hade Söderlund och hans hustru varit statfolk. Denne Ling var en förfärlig människa, berättade Madam. Fastän gift och far till flera barn med sin fru, ägnade han sig i lika hög grad åt husmamsellen.

— Var han verkligen så svår? frågade någon.

— Jaha, dä gick som dä vore smort. Ibland var frun på det viset, och ibland Sofi, men för det mesta båda två.

Söderlund dog år 1858 och efterlämnade madammen med en dotter och två små pojkar, Ferdinand ochFyrvaktare Hjalmar Söderlund.

Hjalmar, fattiga som löss på en flintskalle. Ferdinand var född 1854 och Hjalmar på hösten samma år fadern dog. Änkan led verklig nöd, men vägrade lämna Sandön, fast landshövdingsämbetet resolverat att Fårö församlings fattigstyrelse skulle mottaga henne. Men som Fårögubbarna på sockenstämma beslutat att icke ta emot någon från Sandön, ehuru denna tillhörde deras församling, trodde väl Madam, att hon trots landshövdingens resolution skulle bli illa behandlad av dem och stannade hellre kvar i sitt elände. Madams nöd beskrives i en rapport av Julius Bourgström till lotskaptenen, avfattad den 20 mars 1861. I en rapport av den 20 april begär Bourgström åter av lotskaptenen att madammen måtte avhämtas med tjänliga medel,fast utan resultat. Hon hjälpte till vid tvätt och slakt, gjorde drev, slog ut kopparbult från strandvrak och sålde, gick runt kusten och hittade ilandflutna saker, som hon stundom lyckades avyttra.

Men så småningom kom hon på grön kvist, ty landshövding Gyllenram i Visby, som en gång besökte ön för att jaga hare, kom under denna jakt till Gården, där hon bodde ensam i den underliga ruin av en stuga jag tecknat av här. Han var inne och gjorde Madams bekantskap och när han kom hem till Visby gjorde han en liten insamling åt henne, av vilken hon i början fick räntan. Gyllenram hade gjort upp med patron Grubb i Fårösund att hon skulle få handla i hans bod för en viss summa varje år eller till varje jul. Men så dog Grubb och Madam trodde att det var slut med den inkomsten. Efter många år kom landssekreterare Hambræus hit och erinrade sig då att det fanns en liten summa för hennes räkning i De Badande Vännernas sparbank — 340 kr. eller så omkring, och arrangerade att hon fick dessa pengar. Och Gyllenram talade med sin fru och andra Visbyfruar och dessa sände kläder i oändlighet till Madam och hennes barn, klänningar, krinoliner, gamla uniformsbyxor och uniformsmössor av det höga slaget som inte brukas numera, skor, kappor, hattar och allt möjligt, som damer tycka om några dagar och sedan anse sig kunna avvara. Madam blev alltså verkligt elegant och övertrumfade betydligt de andra fruarna på ön, som visst inte på långt när hade sådana kläder. För de nya pengarna köpte hon brännvin och »Canickens» porter samt många sorters snus, ty hon hade i ensligheten skaffat sig den lilla ovanan att stoppa i näsan, Norrköpings, Kalmare,Ljunglöfs, Karlshamns och Rapé. Nu hade hon det bra. Trots sin

förfärliga gikt var hon alltid glad och fryntlig, humorn spelade i hennes av tusen rynkor veckade ansikte, och det var inte utan att hon var litet stolt över att vara avundad för sina fina kläder och hon bjöd gärna någon favorit på kaffekask »mot reumatismen.»

Efter landshövding Gyllenrams besök och av tacksamhet för hans uppgörelse med Grubb, sände hon honom varje år några kannor Sandönötter, vilka anses vara de bästa i Sveriges land. Men en höst, då hon trots dåligt nötår samlat en kanna nötter åt sin välgörare, befanns det att hennes pojkar stulit och ätit upp dem. Detta var ju något alldeles förfärligt.

Barnen voro icke ovana vid stryk. När de behövde sådant måste de själva klättra upp i en björk vid den s. k. Sandkrogen efter stjärtris. Och efter den alltid ordentliga risbastun undfägnades de regelbundet med kaffe och dopp. Men detta brott krävde extra hård bestraffning. Hon tog en gren med ris på, doppade den i gammal strömmingslake och gick till verket med en så fruktansvärd energi, att åtminstone Hjalmar kom ihåg det hela sitt liv -— möjligen Ferdinand också, vilken några år efteråt gick till sjöss och aldrig kom tillbaka.

Då tiden vart fullbordad, sändes Hjalmar till Fårö folkskola, men var så kär i sitt fattiga hem att han rymde hit tre gånger med seglare. När de kommo från Fårön för att hämta honom, rymde han här så att de måste avsegla utan honom. —

Långa tider bodde Madam ensam vid Gården, en gång åtminstone tre år. Hon kunde sitta där helaveckor utan att göra besök vid fyren. Spann och stickade strumpor åt vem som begärde, spådde i kaffe och kort, en svart kortlek, vars baksidor på grund av smutsfläckarna sågo ut som killegubbar. Hon hade en katt vid namn Semir och hundar — först Tony och sedan Atis. Hon hade tämjt några vilda får som kommit fram till hennes dörr i ensligheten och undfägnats med brödkanter och potatisskal. Ett av dessa, en vit tacka, som hon kallade Hjärtat följde gumman i snön när hon högg och bar torrved och drog hem ved och ris, iklädd Söderlunds kavaj, byxor och stövlar och med yxa på axeln. En sträng vinter vid jultiden hade Hjärtat varit borta några dagar. Madam var vid fyren här och firade högtiden hos fyrmästaren. När hon kom tillbaka fann hon Hjärtat död, ihjälfrusen och ihjälsvulten. Hjärtats lamm sparades åt henne. En av dessa, som blev alltför tam och påflugen, kallades Näbban.

Hon hade ärvt två nät efter Söderlund och gick ibland till Bredsund och bad att dessa skulle få följa med, då någon fiskade, vilket alltid tilläts.

Men icke alla voro så vänliga mot henne. Om hon bärgat något, stals det ofta av folk från skutor som lågo för ankar utanför den del av stranden, som hon betraktade som sin. En gång låg där en skåning och besättningen var i land för att stjäla plank, vrakgods, som Madam lagt upp. Hon gick fram och sade att det var hennes, men de svarade, att på en sådan här öde ö äger inget något, och togo plankorna ombord, fast hennes protester voro så kraftiga att de måste ha hörts över halva ön — och man vet ju vad en arg käring kan servera i den vägen, sade fyrvaktare Lillia.Men de hade vid närmare undersökning efteråt icke endast stulit utan gjort annat ofog, i det de för att retas med gumman slagit tappen ur en tjärtunna som hon bärgat, och låtit den rinna läns. Då fick hon ett nytt tillfälle att visa prov på sin talförhet.

Bland hennes stora minnen var mötet med en gris i skogen. En skuta lastad med osläckt kalk hade strandat, spruckit i bottnen och sjunkit. Folket bärgade sig i båtarna. De hade haft en gris ombord och trodde att den drunknat. Men några dagar efteråt mötte Madam en stor gris i Tärnuddens lövskog. Kors i alla dar! Det var ett fynd. Hon sökte mota den hemåt och så småningom följde den gumman, som satte värde på ett sådant sällskap. Men efter en tid fick skutans kapten reda på att grisen var vid liv. Den såldes på auktion och inköptes av Julius Bourgström som skänkte Madam ett väldigt schok fläsk. Då höll hon sig skinande och som nyfernissad om munnen en tid framåt.

År 1877 fick Madam flytta till Hjalmar som tjänstgjorde vid norra fyren och inrättat eget hushåll. Detta skulle egentligen skötas av hans syster, men gumman stod för rusthållet och höll ett stort kommando, tills sonen gifte sig och staven togs ifrån henne. Då blev köket hennes plats. 1890 flyttade hon med familjen till Tärnudden, där Hjalmar blivit fyrvaktare. Nu var hennes egentliga levnadssaga slut och hon levde bara i sina minnen. Det var

hon som brukade säga: — Ja, ja säjer bara dä, om ja hade alla di lik som ja har klätt!

Det ligger något i detta. Ty sedan många år hade hon klätt alla, som dött på ön och de flesta somflutit i land. Hon såg även mera än andra. Hon brukade berätta om patron Landström, som avverkat skogen, särskilt ekarna, och gjorde täta ritter på ön, att han alltid hade en svart ryttare bredvid sig som inte han, men hon såg. Och den ryttaren väntade bara på att få hämta patronen, när hans tid var ute.

Om hennes besök vid sin mans grav har jag redan berättat. Hon dog på Tärnudden år 1906.

Åtskilliga år senare träffade sonen Hjalmar en man från den skånska skuta, vars besättning stulit från gumman. Denne var då en gammal gubbe och berättade att man vanligen förr i världen, då man kom i närheten av Gotska Sandön, kastade ankar, gick i land och sköt några får för att få lite färskt, ty där voro fåren vilda och tillhörde ingen. Han hade varit där en gång och på stranden träffat en gumma, som var klädd som en karl. Urgammal var hon, minst 100 år, men käften hade hon i gång som en ungdom.

— Det kan inte ha varit någon annan än min mamma, sade Hjalmar.

— I hälsike, sade skåningen, hon var mer än 100 år då och detta är längesedan.

Ett rykte hade spritt sig i Östersjön att på Sandön fanns en käring som var mer än 100 år gammal. Gumman såg redan som medelålders människa ut som hundraårig med en hundraårings rynkor och en vishet som väl räckte till för tre generationer.

*

Det är midnatt och de bleka sommarstjärnorna sopas med regelbundna mellantider bort ur

universum av fyrens blixtljus — ty människan är ju naturens herre, säges det. Det är ståtligt att se, det är som om någon nervil komet skulle vifta med svansen åt oss, naturens herrar, som sitta på fyrmästarens veranda och tala om människor och händelser som levat och timat inom gränserna av den lilla Kosmos som är Gotska Sandön.

— Nå men säg, sade jag tankspritt, vad blev det av fyrvaktaren som drack ur 40-literskaggen? Dog han? Fick han flugan?

— Nej, men han blev mycket sjuk och måste gå till sängs. Där låg han och kunde inte tala, men uppfann ett teckenspråk som endast han själv begrep.

Det bestod i att han växelvis knöt och öppnade högra handen.

Under tiden fick hans hustru ett barn till, en flicka, och jag underrättade honom om denna i familjen icke ovanliga tilldragelse.

Då tycktes han återfå talförmågan ett ögonblick, ty han började röra läpparna.

— Hur står det till med dig? Är det mycket dåligt?

— Förskräckelit, förskräckelit! Dä så mycke så ja kan hälsa på dej, men inte mer heller — — —

Sen blev det stopp — inte ett ord kom ur hans mun. Men han pekade på väggen där en griffeltavla hängde och jag förstod hans tysta vädjan till min barmhärtighet, räckte honom tavlan och han skrev med gnisslande griffel och darrande hand:

— *Frigga Rosalia Viktualia* är barnets namn.

Sedan förmådde han icke mera utan slocknade.

*

Nu behöver jag inte tala mera om skogssus och havsbrus, men om något inslag av sentimentalitet gör min relation litet appelkastad, är det icke bara mitt fel utan även Sandöns. Ty ens liv där gör stora utslag åt livets båda faser, sträng realism och gråtmildhet. Som bekant finnas många grader mellan dessa ytterligheter och jag överlämnar åt läsaren att välja just den som passar hans psyke.

Låt oss nu ge oss in på ön och göra en liten undersökning av dess egendomliga och skiftande karaktär. Låt oss följa några av dess stigar, som jag hoppas aldrig skola bli lämpliga för automobiltrafik med bensinannonser och varningar för kurvor.

Icke långt från fyrbetjäningens bostäder ligger kapellet, tämligen nybyggt, ganska vackert, klokt placerat i en lund av ekar. Det tjänstgör även som skola då barntillgången på ön är gynnsam för statens goda vilja att uppfostra goda medborgare, och som tillflykt för skeppsbrutna — ett särskilt rum är inrett för eventualiteter av denna art. En präst från Gotland kommer dit en gång om året och välsignar fyrbetjäningen och läser upp ett konglomerat av sig själv och bibeln. Men det kan hända att vind och vågor, d. v. s. Vår Herre, icke tillstädja hans landsättning. Då äro öborna under månader och år hänvisade uteslutande till sin nedärvda eller obefintliga religiositet. Sekterism är otänkbar på ön, ty invånarantalet kan sägas variera mellan 10 och 20 personer. Och vederdöpare eller annat löst folk skulle ha dålig marknad där, ty havet är för allvarligt och utesluter löjligheter. Nu finnes dessutom radio och den europeiska kulturen kan avlyssnas i form av föredrag och musik. Förkvinnorna finnes möjlighet att åhöra klämtning, predikan och utgångsmarsch i Jakobs kyrka i Stockholm.

Aldrig skall jag glömma Karl Bourgströms jordfästning i det lilla kapellet. En intelligent präst officierade, lotskapten Östrand talade till minnet av den döde vännen och trogne tjänaren och vi andra hörde ett sus ur evigheten röra tallarnas kronor, dynernas strandråg och det underbara, mystiska, bottenlösa hav vi alla äga innanför revbenen. —

Kungshasseln, Sveriges största hassel. Ett träd, icke en buske.

Ett sådant landskap som möter oss på vår vandring mot sydost är absolut enastående inom Sveriges gränser. Idegranarna glänsa av hälsa, ekarna knyta

musklerna i medveten styrka, hasseln frodas och yves som om den vore dominant. Här växer Sveriges största idegran och vårt största hasselträd, vilket senare väl lever ett halvt liv nu, sedan några telefonarbetare i Karl Bourgströms frånvaro sågat av dess mäktigaste gren för en usel koppartråds skull.

Blommor spruta ur gräset och skrika ut sina klingande färger mot solen. Tusenåriga ekars ruiner ligga mellan björk, en och ung idegran. »Die Vöglein singen im Walde» — ljungen blommar som om den vore vild av glädje — och plötsligt stannar jag och tror att ett under sker: Tusen blåvioletta blommor höja sig ur en ljungtuva — det är fjärilar, vilkas namn jag icke känner. Det är som om ljungblommorna med ens fått liv. Jag har skrämt fjärilarna och stannar droppstilla. De fladdra ett par sekunder och sätta sig åter på sin tuva.

Här växer ett bestånd av *Melampyrum*. Jag skulle vilja döpa denna art till *multicolor*. Beståndet börjar med *pratensis*' vithet ytterst. Längre in övergår färgen till *silvaticums* gulhet och mitt inne i beståndet rodna blommorna ända till karmin.

Det är underligt med blommorna på Gotska Sandön. De växter som annars trivas i barrskog, växa här i lövskog, under det att barrskogen är ganska öde vad blommor beträffar. Större, högre och kraftigare än på fastlandet blommar allt här på ön, om ock arterna äro färre.

Jag vill stanna här och måla allt, men mitt liv räcker ju icke till. Jag har fått för mycket att arbeta med ochhar längtan åt alla håll. Därför blir allt det jag gör bara halvt och knappt det. Jag skulle ha velat göra denna bok till en väldig monografi över Gotska Sandön, mobiliserat all modern biologi, samlat documenta, rotat i arkiver och forskat — men makterna komma och säga: Hitintill och icke vidare!

Jag måste nöja mig med att göra en skiss!

Hur vackert och egendomligt tjusande äro icke lövskogarna infällda i tallvidderna! De komma överraskande och verka subtropiska särskilt på högsommaren, då solen och värmen göra sitt till. Terrängens växlande nivå bevarar vandrarens intresse levande. Dynerna ligga som inälvor, tarmar, magar, och man klättrar upp och ned som på lämningar efter ett väldigt förhistoriskt djur. Mossa och ljung täcker allt. Mossa och barr och kottar! För den som tycker om färg, är denna mark ett under av harmoni. Bry er inte så mycket om mina målningar, ty de ge bara en

högst avlägsen aning om det jag ville säga. Jag målade på bara — nervöst, gripen av vildheten i det jag såg. Jag ville icke göra konstverk. Jag ville visa att jag levde och älskade. Och jag tror att vilken som helst av mina elever vid Konstakademien skulle ha hunnit göra hundra moderna konstverk där ute på samma tid som jag hann göra tio gammalmodiga.

Nationalparken är väl vald, men den är för liten. Den bör omfatta hela ön — en åsikt som jag torde ha utvecklat tillräckligt ofta och bittert. Den innehåller prov på nästan allt av Sandön utom historia. Den är uteslutande naturvetenskapligt placerad. Att den måste utvidgas tills den får öns stränder till gräns bevisarföljande lilla anekdot som kan lända till lärdom för dem det vederbör.

Ett bolag hade köpt skog på Sandön och där blev en invasion av timmerhuggare anförda av någon jägmästare, expert på skogsavverkning. Om man ser på min med ganska stor möda ritade nya karta, observerar man snart att nationalparkens gränser delvis äro gjorda med linjal.

Nåväl!

Skogen skulle ned till sjön, där man ordnat med bryggor och andra grejor för urlastning. Men nationalparkens kontur passade icke bolaget eller dess jägmästare. Man tog, antagligen med tillstånd — ty eljest vore ett tusenfaldigt brott begånget — av någon myndighet en genväg över ett hörn av nationalparken. För att åstadkomma denna genväg måste en del träd huggas bort. Detta gjordes.

Alltså: — och hören på ni alla som älska vår natur och vilja ha den skyddad, då sådant låter sig göra. — *Man högg ned en del av nationalparken.*

Hela min själ blev glödröd av indignation och sorg — eller kanske mest ilska. Jag planerade en resa till Sandön.

Och då vederbörande förövare av brottet fick höra talas om mitt blivande besök, lät han av rädsla för efterräkningar täcka över stubbarna med mossa i tanke att kunna dupera mig med sådant — mig, en gammal skogslöpare, född i skogen och van att observera, Detta måste väl ha betytt dåligt samvete.

Jag tänkte: Om jag nu gör affär av detta, kan jag möjligen skada en hel del människor, familjefäder, ämbetsmän, som haft med saken att göra. Och jag teg. Men nu anser jag mig skyldig berätta hur man kan handskas med ett naturskyddat område. Jag orkar inte bråka om saken mer än på detta sätt och i denna bok. Ty det händer stundom att smålänningar som bli tvärilskna sjunka till jorden av maktlöshet för att i nästa ögonblick blir bärsärkar.

Denna historia bör intressera såväl regeringen som naturskyddsföreningen.

Nu gå vi längs den dyn, som den geologiska kartan kallar *Bourgströms dyn.* Det vore kanhända snobbigt av mig att icke berätta att den inre dynen inom nationalparken av professor Munthe döpts till Albert Engströms dyn, antagligen på grund av min vilda kärlek till ön. Det är något absolut enastående i min historia. I Paris är ingen bulevard uppkallad efter mig, trots allvarliga härjningar. I New York bär ingen aveny mitt namn och i Ryssland heter inte minsta by Albertgrad. Men får man se tiden an. Allt kan ske.

Gamla Gården. Gothbergs hem.

Vi gå genom en vacker tallskog till Gamla Gården. I den huslänga jag tecknat med så dålig beräkning att papperet i skissboken inte räckte till, ha många av de människor, jag redan skrivit om, haft sin varelse och dött. Här utanför på gårdsplanen låg fyrvaktaren jag nyss talade om och lockade på sina höns för att få det grövre materialet till äggtoddy. Här i den underliga stugan bodde Madam Söderlund, spådde i kort och bjöd på kask mot reumatism. När jag första gången gick in där, hittade jag en besynnerlig hatt från 60-talet och en krinolin, som säkerligen tillhört landshövdingskan Gyllenram i Visby. Jag har redan talat om Madams förhållande till landshövdingen. Här bodde rövare Gothberg med sina drängar och pigor, som han lärde strandröveriets konst. Och här bodde gubben Halling — redan omtalad, fast han stundom slog sig ner i Österbo för att få vara ensam om sitt härliga strandfynd — 3 fat portvin, som drivit i land på olika platser, ett vid Vässesten, ett utanför Brausten och ett vid Kyrkudden. Dagligen gick han och såg efter vrak i stränderna och glömde icke att hälsa på sina portvinsfat. Han gick ön runt och drack söderns härligaste druva. Det sades att han fick ont i båda stortårna,

en herrskapsåkomma, som vem som helst kunde avundas honom. Portvin och stekta flundror — sådan var dieten.

Strax vid Gården finns ett litet bestånd av *Orobanche*.

Första gången jag var vid gården var jag ensam. De gamla stugorna, som nu äro borta och ha ersattsmed ett hus för moderna skogsskövlare, verkade på mig så fantastiskt ensliga med sina trasiga tak, märken efter vacker träskulptur på fönsterbågarna, de döda rummen med sviktande plankor över gamla källare, där Gothberg gömde sina offer tills de mognat och blivit skelett — så fantastiskt ensliga att jag vart helt gripen och kände mig

»långt från det verkligas strand».

Det vart med ens så tyst att jag tyckte mig höra varje grässtrå rassla för sig självt och var blåklocka klämta sin egen personliga ton.

Madams stuga.

Jag lassade av mig min packning, lade mig på rygg och befallde de vita små molnen med skuggor av *caput mortuum* raska på. Gå på ni bara! Och jag komihåg den gången, då Kalle Krokstedt och jag flögo mitt in i ett sånt därnt litet moln som var stort som Stockholm och inte alls såg ut som ett moln vid närmare okularbesiktning. Det bestod av vanlig regntjocka, mina mustascher blevo våta, min päls dröp av dagg, det kändes kallt i lungorna då jag andades in.

Det är inte allt guld som glimmar.

Men här nere på jorden — vid Gamla Gården på Gotska Sandön blev poesien verklighet. Romantiken tjuvtittade på mig i skydd av stugornas multnande hörn och brisen kom från havet och småviskade i gräset om liv och död och varje strå ville säga: följ ditåt jag nickar! Kom!

*

Men går jag en annan väg från fyrstationen, smyger jag mig tätt utmed den lilla nationalparkens östra gräns. Vägen höjer sig och jag befinner mig på nordsluttningen av *Höga Åsen*, den stora dyn som i konstiga kurvor går tvärsöver ön och där den är högst når till 42,2 meter över havet. Här är urskog. Här multna gamla talljättar mellan stolta levande trän. Här är allt vilt, ståtligt, öde. Här är urskog och här strax bredvid har kungsörnen sitt bo.

Det är underligt att han får ha det i fred. Hans förra stals av en idiot — åtminstone var han intet snille. Det finns att beskåda i Riksmuseet. Det är vackert, unikt! Men jag undrar vad denne naturälskare skulle säga om jag en vacker dag toge bort hans villa

och satte den i något museum — körde ut hans hustru och barn och lämnade familjen ensam med grosshandlarkulan på gårdsplanen. Han skulle antagligen bli arg som en hel bisvärm.

Fait accompli! Mycket riktigt. Men figurer som denne rövare böra bestraffas. Även hyggligt folk kan begå tanklösheter. Men ha de insett sin dumhet böra de göra offentlig avbön. Då — men först då — varder deras dumhet dem förlåten.

Einar Lönnberg lär visst ha påstått någon gång att Sandöharen är urharen, en insulär form av vår något större och något olika färgade fastlandshare. Kanske har han rätt. Men när jag nyligen träffade honom och han menade att den art av padda, som finns på ön och vars därvaro hittills varit oförklarlig, kommer drivande dit från något fastland över havet — alltså fortfarande driver dit följande dunkla och för en smålänning obegripliga drifter för att leva ett insulärt och från mänsklig synpunkt påvert liv, då ger jag mig böjande mig för Einars högre kunskaper och närmare umgänge med Gud. AMICVS AMICO!

På gotska heter lövskog *mor*. Se kartan! Under Höga Åsen finnas åtskilliga lövskogar omgivna av susande masstrån, furor som imponera genom skönheten i deras oklanderliga statur. Stundom bildar dynen kjusor, förtrollande, sagotändande. Och alla ha en historia, ett minne bakom namnet. *Snabbkjusan* kallas en, därför att där höggs stäven till en båt som sedermera kallades *Snabben*.

Ryssdalen är en sådan kjusa och den har också en historia. Under något av våra krig kom ett rysktfartyg för att härja på Fårön. Men Fåröborna påstodo att Fårön var ett fattigt land. Ryssarna borde hellre segla till Sandön, ty där bodde en man med orimligt stora ägodelar.

(Innan jag fortsätter, vill jag förklara att Karl Bourgström med tanke på det jag skulle skriva sökte berätta precis så som han hört denna och andra historier av gamla Fåröbor — alltså kort, distinkt och utan privata fantasier. Hans berättelser hade något av lapidarstil över sig, då det icke gällde humor, ty då ägde hans fladdrande psyke inga gränser. Jag skall försöka återge hans relation om Ryssdalen och jag tror att jag kan det, ty jag satt hela tiden med pennan och använde min egen hemliga stenografi.)

Då gjordes upp mellan den ryske befälhavaren och Fåröborna, att några av dem, 6 eller 2, antalet är något osäkert, skulle följa med som kännare av ön och visa ryssen till rätta. När de en kväll kommo till Sandön, gingo alle man i land för att överrumpla den rike mannen. De hade bland annat hästar med sig och lämnade endast nödigt vaktmanskap ombord samt de medförda Fåröborna. När Fåröborna blevo ensamma med ryssarnas vakt, letade de reda på sprit, fyllde vakten och stängde in den i kajutan, kapade ankartåget och läto fartyget driva till sjöss, togo en av deras båtar och seglade hem till Fårön, lämnande ryssarna kvar inför hungersdöden. Men ryssarna, som trodde att de skulle överrumplas på något sätt, barrikaderade sig i en djup och otillgänglig dal, som alltsedan kallas Ryssdalen. Den ligger litet norr om Höga Åsen, och i den dalen dogo de. Förr i världen kunde man ej komma ned där annat än med hjälp av tåg, mennu äro dess sidor ej så branta. I gamla tider hittade man gevär, sablar och betsel där. Gamle Julius Bourgström hade hittat en del av ett betsel. En annan hade funnit ett mycket konstigt och fint gevär. Människoben har man också hittat där.

Namn inskurna i en fura på Höga Revaren.

Denna berättelse borde vara en godbit för en författare som vill tota till en historisk-romantisk skildring. Det är Karl Bourgström, icke jag, som har koncentrerat den.

Jag var i Ryssdalen — eller rättare på krönet ovanför. Det var litet tjocka och ur det grå djupet sträckte smäckra tallar sina toppar upp mot mig. Det var som att se ned i en ofantlig grav — en obeskrivlig känsla av enslighet och mystik steg ur dalen. Det var vackert som valör. Jag såg bara talltopparna i dimman, två färger, grönt och grått, storslaget. Något rörde sig, något av oxiderat silver, en prick närmade sig mitt bröst från en talltopp. Det var en korsspindel, vars nät fastnat på min rock. Och nu ville den rättmätige ägarn titta efter, vem som jagade på hans mark. Han såg ut som en silverkula med silverben på emot dimman nere i dalen. Jag tänkte på Edgar Allan Poe, lossade nätet och fastgjorde ändan vid en enbuske. Och så hörde jag dovt ur fjärran Kalle Bourgströms: Häråt, hallå, häråt, hallå, Albert!

Ty det höll på att bli kväll och i tjockan hade jag möjligen fått svårt att hitta hem ensam.

*

Från Ryssdalen är icke långt till Sälbo lövskog, *Bomoren*. Det var där jag såg Pan och de 5 morkullorna.

Men det är klokast att vi söka oss tillbaka till vägen, som vi lämnade vid Schipkapasset. Vi göra en lov utefter Höga Åsens ostsida och passera *Grandalen*,som har sitt namn efter några av de 13 granar, som funnos på ön, då jag sist besökte den.

Det är svårt att hitta hem. Stigen går rakt in i dynen.

Vi komma nu till gränsen för den skogsbrand, som härjade här år 1880. Min vördade vän amiral Hägg

deltog i släckningen av densamma och har i sina dagboksanteckningar givit en massa intressanta detaljer om detta allvarliga arbete. Tyvärr tillåter icke planen för denna skildring att citera den vakne iakttagaren, som med intensiv konstnärsblick målat i ord det han då blev i tillfälle att se.

Flera skogsbränder ha härjat Sandön. Enligt äldre traditioner på Gotland skall ön under krigstider blivit *avbränd* av ryssarna åren 1676 och 1719. Efter denna sista brand synes återväxt ha skett tämligen snart, samt på de ställen

där sandåsarna lämnat skydd mot havsvindarna på jämförelsevis kort tid utvuxit till grövre dimensioner. Härom berättas i en Gotlandsbeskrivning från början av 1800-talet »att inom länet den allra största grova tallskog stod vid den tiden säkert på Sandön, varest ännu omkring 1826 mätts tallstammar av två famnars omfång». En senare skriftställare berättar att »på 1840-talet avverkades träd som gåvo 5 stockar om sju alnars längd med 9 tums lillända i toppstocken».

Branden år 1880 uppkom genom raketer, som för sjömätningar uppsändes från triangelpunkten på Höga Åsen. Hela ön var då hotad på grund av den då rådande starka torkan, och endast genom en ditsänd militärkommenderings arbete lyckades man begränsa elden. Skogsbranden omfattade en ytvidd av 1,039,69» har.

Den sista branden uppkom år 1917. Dess gränser behagade den intresserade läsaren observera på min kartskiss.

Ännu äro vi ej inne på vägen, som bär rakt sydost till Tärnudden. Terrängen här är åtminstone för enmålare underbar att vandra i. Mossa och ljung, väldiga vidder. Mossans färger ge grundkaraktären åt det hela. Dessa grågröna förnäma toner stå högtidligt vackert mot ljungens violetta tuvor och överallt ligga skelett av förhistoriska vidunder — de gamla avbrända skogsjättarna, som i skymningen krypa omkring lurande och svarta bland de unga smäckra tallarna. Ett och annat sår i mossan verkar verkligen *sår*, ett hudlöst, nervöst känsligt stycke av jordens yta, som längtar efter att bli läkt.

Men när vi kommit över brandgränsen och närma oss rakethuset, där en viktig del av livräddningsattiraljen förvaras, blir skogen gammal, ljungen vildare och högre. Enslighetens majestät härskar här — men tyst!! Ett skrik ljuder skärande genom den högtidliga tystnaden, man stannar och undrar, om man icke känner orsaken. Det är en *skriktall*, som låter höra sig. En tall har under en storm lossnat med en del av rötterna och kommit att luta sig mot en granne. När havsbrisen går genom topparna gnidas ett par grenar mot varandra och det låter som bräkandet av en vilsekommen eller skadad get. Fantasien har ofta gjort ett spöke av denna get. Man har sett den om kvällarna, när en storm härjat och dunklet lagt sig mellan träden. Det finns åtskilliga spökgetter på Sandön. Den förnämligaste fanns förr vid Sandkrogen, strax bredvid Gamla Gården, där Gothbergs ande svävar över sanden, osäll och ängsligt vakande över sina nedgrävda skatter. En mörk höstnatt är det icke gott att höra geten skrika.

Vägen till Tärnudden är besvärlig att vandra, sanden är lös och tung att gå i. Åter passera vibrandfältsgränsen av 1880 och klättra uppför Södra Slyngdynens västliga tarm. Terrängen sänker sig igen, men snart sträva vi uppför samma dyns ostliga utlöpare. Nu komma vi om en kort stund till den plats, där fyrvaktare Hjalmar Söderlund byggt sitt museum i samma stil som det som nu befinner sig på Fårön, och ur vilket en del föremål helt nyligen exponerats i vårt Nationalmuseum i Stockholm.

Söderlund är säkerligen en av de originellaste människor vi ha inom landet. Men ön fostrar ju helt nödvändigt original. Här på höjden av randdynen byggde han sin museidröm, planerade dess omgivningar, samlade klapperstenar av ovanligt utseende och kantade stigarna med dem. Han hade hoppats få stanna på Sandön och sitta där som museichef. Men människan bara spår. Nu bor han på Fårön, ansedd och pensionerad och tar entré av nyfikna turister.

Museet på Gotska Sandön måste ha varit alldeles riktigt ordnat i stil med ägarens personlighet och öns resurser. Utom de verkliga och värdefulla fynden av flintdolkar, nålar, bronsvikter, bronsspännen, bärnstenspärlor, brakteater, järnsvärd, yxor och gravurnor funnos de vidunderligaste ting — från skeppsläkarens på den strandade »Wsadnick» »axelpolletter» och värja, till hökägg och kranier av några på Sandön ilandflutna kampar, som under boerkriget skulle transporterats från Ryssland till Transvaal. Båten hade förolyckats och djuren lågo en dag i landsjön och guppade med grimmorna på.

Där fanns sälkranier och grytkrokar, kopparrör och flaskor av alla slag. Söderlund hade etiketterat alltmycket noga. En i mitt tycke utmärkt formulering hade han givit etiketten på en koppargryta:

»Koppargryta Kupargröyto (Keutagröyto) tillhört Seli Ava Krissten, anvende gröyta på Sandåae, når de Gamblo lago dar langa teider pa keutafiske, nytplockning, skipabärgning, å rofferei. Da var he gott te ha a sleik gröyto.»

Hjalmar Söderlund, som antagligen besökt åtskilliga museer på fastlandet, hade i sitt eget satt upp ett anslag så lydande:

»*Besökande uppmanas ovillkorligen att icke på några villkors villkor vidröra föremålen.*»

Ty varje sak var helig för honom. Det var antagligen med tanke på hans pietet för de av honom under många år hopsamlade skatterna staten tillät honom föra dem till Fårön, dit de egentligen icke höra. Han har samlat på god tro och anser samlingen vara sin tillhörighet. Alltså bör staten köpa den av honom.

Öns enda häst betar vid Tärnudden.

Längre än till Tärnudden kunna vi icke komma. Där stå några stugor kvar sedan fyrens tid. Sist åkte jagdit efter öns enda häst. Det är den jag ritat av, där han går och tuggar strandrāg på dynen.

*

Jag skulle kunna föra er på många stigar över ön och lära er älska dess landskaps vidunderliga skönheter. Det är detta underliga med naturen — till vilken vi ju också höra — att ju mera man betraktar den, ju vackrare blir den och desto enklare känner man sig själv inför sin uppgift, om man blir dömd av makterna att försöka återgiva den på något sätt.

När man är mycket ung och har fått sin första målarlåda blir inte mycket gjort, ty man använder dagar för att springa i en ofta oländig terräng efter motiv. Oftast kommer man hem fruktansvärt transpirerande utan att ha hittat något ens snille värdigt motiv. Hur många gånger har jag icke som ung gymnasist eller student gnott i småländska höglandet och bara nött skor, men med ögonen på skaft efter ämne för en »tavla»!

Men då man blivit något mognare — så där bortåt min ålder — inser man att man är medelpunkten i en sfär av skönhet, en sfär med oändlig radie. Allt är skönt. Men det behövs kunskap för att fatta detta och denna kunskap ernås endast genom troget och hängivet arbete. Kanhända är arbetet detsamma som skönheten. Vi som ägnat vårt liv åt konst stanna plötsligt med penseln eller pennan och tänka: nu har jag varit lycklig en stund, gripen av arbetets ljuva mystik. Ingenting övergår den lycka som arbetet skänker, dådet griper en helt. Förlåten mig, o kvinnor! Ty här gäller det

»den kärlek som över mitt arbetsbord slår lågande armar om himmel och jord».

Detta skrev min vän Verner von Heidenstam i ett benådat ögonblick.

Men man måste väl ha lögat sig i eklut innan man kommer till denna ståndpunkt. Och ändå blir man icke visare.

*

Man kan förstå att August Strindberg en gång skrev till kungen (Oscar II) och bad om plats som fyrvaktare på denna ö. Antagligen var det, då Tärnuddens fyr skulle byggas. Man vet inga detaljer om detta, men faktum är det.

*

Man kan också begripa varför fyrvaktare Lillia, som helst ägnade sig åt alkohol, i denna enslighet lät sin själs innersta längtan ta sig uttryck i kärlek till djur. Han hade en pudel, som en dag ramlade utför fyrtrappan och dog. Han snickrade ihop en kista åt hunden, klädde honom i sin bästa stärkskjorta, begravde honom och satt sedan tre dar i sträck gråtande, vaggande fram och tillbaka på sin stol och vridande händerna. Han hade alltid grisar och dessa skulle ju slaktas till jularna. Galtarna kallade han omväxlande Piggen eller Knaggen. Suggorna hette jämt Anna-Britta. Och det var varje år ett elände då dessafavoriter måste slaktas för att bli skinkor och sylta åt familjen.

Men nu måste jag berätta om sjömannen som Lillia jordfäste. Jag har nog talat om denna händelse förut i någon annan bok, men den hör till Sandöns historia och får icke saknas här.

Då de första fyrarna — överensfyrarna — byggdes var Karl Bourgströms far härskare på ön. Han var en gammaldags herre som höll sträng ordning och skötte sina underlydande med faderlig järnvilja. Båda fyrarna,

som lågo ganska nära varandra, sköttes alla nätter av två män, vilkas tid alldeles som om skeppsbord var indelad i vakter. De som hade frivakt fingo ej lämna fyren, utan sovo på en soffa i tornen. Emellertid gingo de i alla fall omväxlande till varandra och drucko te. En kväll satt den ene och väntade som vanligt på den andre. Plötsligt hördes den sistnämndes steg i trappan men utanför dörren upphörde de. Den väntande öppnade dörren och ropade på kamraten, men ingen fanns där. Då de dagen därpå träffades, hade den andre hört likadant, hört stegen, ropat och ej fått svar. Detta var ju högst konstigt. När båda på morgonen efter släckningen avgåvo sina rapporter till fyrmästaren, sade denne:

— Något har hänt. Det är klokast att ni går ett slag runt ön — den vanliga sextimmarspromenaden.

Men de behövde inte gå så långt. Ett stycke söder ut på sydostsidan hittade de liket av en sjöman infruset i strandisen. Han låg på magen med armarna utsträckta. Det hade varit sjö på natten och armarna voro helt nedfrusna och dolda av is. Man skulle icke annat än med våld kunnat ta honom loss. Dettaföreföll dem emellertid obehagligt och de kommo överens om att låta kroppen ligga till våren, då solen skulle tina upp stranden. Det var nämligen i december de hittade matrosen. Han var ryss, det såg man på stövlarna och halsduken. Karlen fick alltså ligga, men fyrmästaren gav befallning att en likkista skulle snickras ihop. Den blev färdig och stod klar i magasinet. Spikarna lades i ordning i vänstra hörnet av köksfönstret. Allt var fint förspänt. Vintern blev hård. Stundom kom man ihåg liket, men det kunde gå veckor, innan man åter påminde sig dess tillvaro

Fyrmästaren undrade om det inte snart skulle vara på tiden att begrava ryssen, men saken sköts upp vecka efter vecka. När gubben fyrmästaren rörde vid ämnet, brukade fyrvaktare Lillia säga: — Har han sagt till, när han kom i land, så säjer han nog till, när det blir tid att begrava honom!

Så en kväll, när man satt i lugn och ro inne hos fyrmästaren, rusade pigan plötsligt in vit som lärft i ansiktet och skrek att hon sett en hand som såg mycket ren och tvagen ut, knacka på rutan alldeles ovanför likkistspikarna, som fortfarande lågo i sitt hörn.

Gubben fyrmästaren sade lugnt och fridfullt: — Nu är det tid att begrava ryssen!

Fyrbetjäningen tågade ned till liket och funno det upptöat så att till och med måsarna börjat hacka på halsen och ansiktet. Vid Franska Bukten låg ryssen. De gingo tillbaka efter hästen och reste med likkistan ned för att begrava mannen på ryska kyrkogården, där de vid »Wsadnicks» strandning år 1864 drunknade 24 ryssarna ligga jordade.

Men innan de reste samlade de ihop allt brännvin som fanns på ön. Det var inte mycket, det blev ungefär ett halvstop. Det var nämligen svårt att tänka sig en hederlig begravning utan brännvin. De voro 4 man och tömde flaskan innan det bar i väg. Fyrvaktar Lillia hade fått i uppdrag att sköta den rituella avdelningen av företaget. Han läste med stor värdighet och djupt allvar allt det som enligt lag skulle läsas. Men under den tid som åtgick mellan gravgrävningens början och det anständiga uppehåll Lillia gjorde efter Amen, hade spriten hunnit verka. Lillia damp ned från de klerikalt uppskruvade höjderna och sade:

— Amen! Ja å låt nu si, din jävvel, att du ligger där vi har lagt dej å gå inte här å spöka å förvilla folket! Ajöss mä dej, ditt gipshuve! Jaha!

Det skulle nog inte finnas stora utsikter för någon religionsstiftare ellen pingstvän att ändra om en kar] som Lillia, gammal karlskronit och sådant, till verkligt troende.

*

När Karl Bourgström och jag stundom bosatte oss nere vid S:t Anna och arbetade var och en för sig själv, utvecklade han en kunskap om och en kärlek till sin ö, som var helt enkelt sublim. Han kunde svara på alla frågor. I denna sin jägarstuga satt han och manade gott för ön och blev genast ense med mig om att göra den helt naturskyddad. Då han fick höra att jag var intresserad av djur gav han mig ögonblickligen nästan hela faunan. Denna är ju bestämd och uppklarad nu av flera vetenskapsmän, men dessaskulle icke utan hans sakkunskap ha kunnat utföra sitt arbete så bra och snabbt som de gjort.

S:t Anna, jaktstugan, sedd från havet.

Jag upprepar ännu en gång att jag här icke vill ge mig in på andras jaktmarker. Jag vill bara berätta om Karl Bourgströms kunskaper och fenomenala minne. Jag satt en kväll med honom och hans faktotum Knut i jaktstugan. Västlig storm med regn. Sjön gick nästan upp och knackade på rutorna. Men här inne bodde friden. Vi hade ätit flundror och sutto dästa efter måltiden sugande på våra pipor vid vårt kaffe och Knut hade berättat om det underliga Likgrundet, som har sitt namn efter en fruktansvärd händelse, då en massa gotländska fiskare drunknade. Knut var något mystiskt betonad, men Kalle Bourgström var realist med skaldiskt underlag.

— Orm finns här inte. Det sägs att man hittat döda snokar och huggormar i stranden, men de ha naturligtvis kommit drivande från något fastland. Räv och ekorre finns inte. Därför kunna vi ha våra harar och fåglar i fred. Men vi ha underligt nog tetanusbaciller. En häst och ett barn ha blivit offer för dem. För resten är allt frid och fröjd. *Duvor*, *morkullor*, *örnar* häcka här. — Observera, gode läsare att detta är ett nästan stenografiskt referat av vårt kvällsamtal.

Fiskpiten finns ute på havet. Du frågar vad det är för ett djur. Nå ja, ingen har sett den. Den låter som en strömstare och flyger från båt till båt när man ligger ute på fiske. Det är en fågel som inte syns men som finnes. Ty vi gotlänningar bli alltid lite vidskepliga. Men apropå strömstare kom verkligen en sådan hit en gång, uttröttad tydligen. Han slog sig ned på ett ljuster som satt på min vägg och blev slutligen så tam att jag fick komma och stryka honom över ryggen om kvällarna. *Svärtor* häcka här. Jag kände en sådan som bodde rätt långt upp i land och hade 7 ungar. Var dag gick modern med ungarna ner till stranden. Det roade mig att fånga in ungarna och stoppa alla 7 i fickan och släppa ut en efter en allteftersom honan lockade. Hon slutade inte locka förrän jag släppt ut den sjunde.

Har du sett *knipor* bära sina ungar med ett näbbgrepp om nacken? Nej!

Trädkryparen häckar här. *Truten* häckar, men du kan vara lugn för att vi håller efter den. *Afrikanska stäpphöns* har jag skjutit och *gylling*, en smörgul trast som såg rätt underlig ut i den här miljön. *Härfågel* och *blåkråka*, *nötkråka*, *stork* — tror du detInteriör av jaktstugan. Detta med Plato är humbug.

inte? — ha funnits på ön. *Sothöns* ha varit här på flyttning, *tordmule*, *tobisgrissla* har jag sett. *Pracka* häckar. *Smålom* och *storlom*, *smådopping* och *skäggdopping* äro inte ovanliga. *Tornsvalor* komma ofta. Särskilt vid åskväder sätta de sig uppe i fyren undertaklisten. Man kan ta dem med händerna, om de äro mycket trötta efter lång flygning. Har du hållit en tornsvala i handen? Det känns som en dov surrning i den. Sen sätter man fast den igen på samma ställe där man tog den.

Om många andra fåglar talade Karl Bourgström. Möjligen har vetenskapen konstaterat tillvaron av ännu flera häckande eller vilande på ön.

Två par korpar häckade här år 1880 på Höga Åsen. Underligt att inga flera söka sig hit. Havsörnens bo är nu spolierat, men här, om någonstans, borde de kunna trivas och få lugn — *om ön får lugn!*

Karl Bourgström går ut i brottsjön efter en skjuten and.

En gång lade jag mig högst uppe på Höga Åsen för att sova en stund efter att ha arbetat sedan dagningen. Klockan var väl 11 eller 12. Jag låg mellan ett par kanske tusenåriga döda furor med minDet sista havsörnboet på Gotska Sandön, nu förstört, ty en storm slet omkull tallen.

målarlåda under nacken— då något svepte till i luften. Ett ljud som då man hastigt slår till med en käpp utan att träffa något. Jag reste mig halvsovande, ochöver mig flög kungsörnen, vars bo jag hittade till, men inte ville störa. Jag kunde från min liggplats se boet i dess fura. Ett par minuter svävade örnen högt över mig och jag undrade om jag hade burit mig illa åt därför att jag lade mig just där.

Men jag hoppas att örnen begrep mig. Jag är till och med övertygad om det. Åtminstone begrep Karl Bourgström mina känslor, då jag på kvällen beskrev det jag upplevat.

*

Åtskilliga människor ha varit på Gotska Sandön i avsikt att beskriva dess djurliv. Det finns något som heter:

ÖVERSIKT AV KONGL. VETENSKAPS-AKADEMIENS FÖRHANDLINGAR 1868. N:o 5. BIDRAG TILL KÄNNEDOMEN OM GOTSKA SANDÖN. *av Gustaf Eisen och Anton Stuxberg.*

Stuxberg var Adolf Erik Nordenskiölds kamrat på resan runt Asien.

Han har tydligen upplevat något av detsamma som jag då jag första gången försökte komma till Gotska Sandön från Fårösund. Han berättar bland annat på sitt naiva sätt:

— — — En resa till denna ö är förknippad med ej få svårigheter. Alldenstund man är inskränkt till små odäckade båtar, kan det hända att man, i synnerhet under hösttiden, stundom får vänta på gynnsam vind 8 dagar, ja till och med tvenne veckor, innan man kan våga sig av på den vådliga färden. Avståndetmellan Sandön och Fårösund på Gotland, varifrån seglingen vanligen företages, är ej mindre än 8 till 9 geografiska mil. Ehuru det var den vackraste tiden av året, erforo likväl även vi en del av dessa olägenheter. Ej nog att vi fingo vänta en vecka på vind; efter att hava avseglat från Fårösund d. 25 juni, måste vi följande dag, oaktat vi voro helt nära målet för vår resa, för stark motvind vända om och anlöpa Lutterhorns hamn på Fårön. Sedan vi legat där 2 dagar kunde vi äntligen d. 28 ånyo bege oss på väg till Sandön, vilken vi efter några timmars snabb segling lyckligen uppnådde.

— — — — — —

Sandön är belägen mellan 58°20′ och 58°23′30″ nordlig latitud samt 19°11′45″ och 19°20′ longitud från Greenwich. — — —

»Sanden underlagras av s. k. *shingles*, rundade småstenar. Vilka fasta bergarter utgöra öns underlag, är ännu ovisst, då man av de längs efter stränderna uppkastade stenarterna, vilka såsom det vill synas, från vitt skilda håll, ej kan vinna några upplysningar.» »Hon består endast av lös sand. Ingenstädes har man träffat fasta bergarter, ingenstädes granit eller kalksten.

— — — Stränderna likna mycket ett mosaikgolv. Samma fenomen äger rum på Fårön. — — —

Enligt äldre Fåröbors berättelser fanns för 60 år sedan (skrivet år 1868) intet spår av de sandberg som nu täcka en stor del av ön. Några vid den tiden skeppsbrutna ryssar lära på stranden grävt efter vatten och från de av dem uppgrävda sandhögarna ha deofantliga sandberg uppstått, som hotat hela Sandön med undergång.

De något norr om Sandön belägna, av sjöfarande högeligen fruktade Kopparstenarna tyckas liksom Sandön själv vara lämningarna efter någon forntida morän. Enligt Herr J. Bourgström bestå de av på shingles om varandra liggande kullerstenar med sandbotten runtomkring.»

Om en förteckning över alla strandningar i historisk tid vid Gotska Sandön vore tänkbar, skulle den fylla volymer. Strandens nuvarande utseende bär vittne om att här ha utspelats tragedier i massa, men man vet mycket litet om det som hänt före fyrarnas tändning år 1859. Traditionen berättar om sjunkna skatter runtomkring ön och säkerligen har den i många fall något av verklighet bakom sig.

Utanför räddningsstationen skall ett fartyg ha förlist, »lastat med pengar», alltsammans nya mynt präglade år 1622. Utanför sydkusten har en båt sjunkit, lastad med »bomber för 30-åriga kriget». Söder om Kyrkudden väntar blylasten från fartyget »Husaren» på ny ägare.

1839 strandade mellan Tärnudden och Höga Land en skuta lastad med porslin och annat styckegods, »pennskaft, hagel (som eljest på denna tid brukade stöpas av resp. jägare) och sprit». En gammal gubbe, Carlberg, som vår och höst brukade komma hit och klippa och slakta får började med hjälp av några andra öbor bärga porslinet. Men Fåröborna som alltid passade på här vid dylika tillfällen, stulo som vanligt det mesta. Carlberg hade under bärgningen fått ett slag av en talja på nosen så att den blev snedför hela livet. Det är allt man vet om den strandningen.

År 1842 strandade tre fartyg, galeasen »Ferdinand», skeppet »Jackson», last hampa och järn, och jaktbåten »S:t Anna», efter vilken udden och stugan fått namn. 1843 strandade slupen »Fortuna», kapten Sjöstrand, Kalmar.

Fyrvaktare Lillia, som trots sin varma kärlek till spriten var en man även med andra intressen, förde en ytterst noggrann privat dagbok samt gjorde en förteckning över strandningarna, påbörjad samtidigt med hans anställning vid fyrarna. Dagboken är en rätt diger volym med anteckningar för så gott som var dag under 33 år. I denna får man en god bild av livet på ön och jag tillåter mig göra följande lilla utdrag, som möjligen kan ha kulturhistoriskt intresse.

»*1863, aug. 19.* På e. m. var en båt med kapt. och 3:ne man i land åt Österbo från en utanför liggande engelsk brigg, att taga vrakved på stranden.

Sept. 5, kl. 2 e. m. framkom till stationen 2:ne ryssar (Öselbor) för att skaffa sig proviant, de voro synliga på morgonen vid Bredsands Udde (och hade hållit sjön 13 dagar och utan proviant i 3:ne).

Sept. 8, kl. 4 e. m. framkom till stationen 2:ne Öselbor (Arnsberg) som köpte ljus för kompassen, de lågo vid Österbo för motvind och blåst. Lastade med slipsten.

1865, april 4. Vid kl. 10-tiden uppkom 5 man Fåröbor till stationen. Deras båt låg vid Bredsand. De voro ute att söka skäl. Avseglade NV hän, att träffa is.

April 10. På e. m. framkom till stationen 2:ne av ovannämnda skäljägare (Carlström och Carlqvist) dehade landat vid Österbo natten till den 8. (De hade havit svårt väder mot och 10 mil nordvart från ön.) De bad om mat som alla F--- göra.

1867, maj 31. Vid soluppgången ankrade kustserg. Bergman vid Bredsand — medförde en tysk som stannade kvar på ön för att taga dess växter — stenarter m. m. i betraktande.

Denne hette Holst och avseglade redan den 7 juni.

1868 — —. Under slutet av mars och början av april ankommo och avseglade mellan 50—60 båtar för hämtning av skadat korn efter den strandade ryska handelsskonerten »Die Probe», en skara den ingen räkna kunde.

1880, jul. Under min permission voro flera örlogsfartyg här, ty eld hade utbrutit på ön genom raketkastning. Ång. voro »Carlsund», »Svalan», »G. af Klint» o. s. v.

1881, febr. 19. Vid fyrarnas släckning observerades en ångare, som befanns vara dykeribåten »Hero».

Tvenne man därifrån voro uppe vid stationen. Folket här sände några brev i land, även av dagbok för förra året jämte årsredovisningar etc. Fyrmästaren och Lillia voro ombord. Detta var dem första främmande vi talat med i år, ty något bud hade ej varit här sedan den 17 december i fjor.

1881, maj 6. På e. m. ankom lotsverkets ångare »Ring» att efterhöra oss och medhade proviant såsom 1 tunna slörsill, 2 tunnor potatis, 20 l℔ rågmjöl samt 1 tunna salt. Socker och kaffe fick vi köpa ombord.

Det var bra, att vi fick en del mat, ty vi voro utan till en del. — — — Ångaren låg här för natten, ty det blåste hård SW till vid 8-tiden på f. m., då den

lättade och gick till Oskarshamn. De sade att de gått genom is och ända nu så sent som denna dato. Kuttern hade ännu ej varit här i år. Fördelningschefen skrev att Fårösund ännu är isbelagt o. s. v.

1881, maj 11. Vid släckningstiden ankom Nordberg och Carlqvist från Fårö med den länge väntade posten m. m. Detta var det första bud i år, som kan sägas kom hit med brev etc. Första seglaren i år syntes den 7 maj på e. m. 1 skonare och 1 slup.

1890, juni 15. På förnatten hitkom ångaren »Ring» med 2 herrar skogselever och lärare. Vi lämnade 21 st. tomma oljefat. Här är nu 21 herrar och 15 man arbetare.

1890, juni 19. Föregående dag hitkom Karlström och Ahlberg med Smitterbergs kutter för resa hit med jägmästare Sylvan och hans son. På kvällen togs ombord 5 tolfter bräder som hr Smitterberg köpt. Denna natt var det mesta folk som logerat här vid stationen, nämligen 24 herrar och 19 arbetare = 43 främmande.

1891, aug. 1. — — — på e. m. hitkom lotskapten Berggren medhavande Biskopen (v. Schéele) från Visby, ävensom en studerande Björling. De avseglade samma afton.

1891, okt. 20. Avseglade troligen Bogren efter intagen last vid Österbo, 13 st. får (20 st. hade gått genom gärdesgården vid Gården). Detta var en tråkig affär, ty sprungit mycket nu förgäves. Bogren skulle annars havit full last, ty fyrm. J. B:m sålt sin härvarande andel i fåren. — — — Dem som körde fåren till Österbo hemkom i mörker på kvällen vid 11-tiden. Obehag alltsammans. Och gissade rätt, tySandöboarnas skull. Det är tack för man varit behjälplig — — eller för man varit dum. Låt S—n ränna själv (16—17 november).

1894, juni 21. Till S. Ö. fyren anlände en slup eller kutter med 3:ne herrar geologer. Dessa logerade hos mig en 14 dagar.

(Dessa voro Johan Gunnar Anderson, Rutger Sernander och Högvall.)»

Lillia avslutar sin dagbok med följande ord: »Från den 1 juli, och sedan jag inlagt om benägen ansökan om avsked avslutas dessa korta — — — men stora, i sig själv för mig minnesrika anteckningar.

Frans Oscar Lillia.»

Men det viktigaste dokumentet Lillia efterlämnat är ovan omnämnda

FÖRTECKNING PÅ SKEDDA STRANDNINGAR Å GOTSKA SANDÖN, SEDAN FYRARNAS BÖRJAN DEN 10 OKT. 1859.

Utan denna förstår man icke »Öens» betydelse och det arbete som under årens lopp utförts av dess fyrbetjäning. Den är för lång att avtrycka in extenso, varför jag uteslutit en massa smådetaljer av ringa eller intet värde för forskaren.

1859, nov. 9. Strandade mellan Skäl- och Kyrkudden galeasen »Christina» från Gotland. Ballastad. Besättningen, 3 man med befälhavare Nyberg räddade sig och följande två dagar bärgades riggen med hjälp av fyrbetjäningen. Manskapet logerade vid Österbo. Fartyget vrak.

1861, maj 8. 10 på kvällen strandade på Beckrevet finska briggen »Sophia», trälast, Nyborg till Köpenhamn. Besättningen, 10 man med befälh. Hallman, räddade sig och framkom till fyrstationen kl. 6 följande morgon. Rigg och last bärgades med hjälp av fyrbetjäningen. Besättningen bodde vid stationen till den 24, då den medföljde galeasen Snabben, som lastat ved på öen till Visby. Vrak.

1861, okt. 2. På morgonen strandade vid Tärnudden slupen »Catharina», Gotland. Kalk till Stockholm. Besättningen, 3 man och befälh. Nordström räddade sig från bogsprötet ned i båten. (Ett svinkreatur räddade sig självt i land.) Besättningen framkom till Gården på aftonen. Riggen bärgades ur vattnet av fyrbetjäningen följande dag. Besättningen logerade vid Gården till den 9, då den avseglade med fördelningschefen kapten Du Rietz på hans jakt »Wisby».

1864, aug. 24. Ryska örlogsmannen »Wsadnick». Till fyrmästare Julius Bourgströms rapport om strandningen tillägger Lillia: En katt bärgades även. Nämnda strandade ångkorvett var utrustad att utgå på 4 år med Kejserliga personer till de flesta avlägsna farvatten. Dess värde uppskattades till (1,800,000) en million åtta hundra tusen Riksd. svenskt, då våra linieskepp upptagas blott till en million.

1865, aug. 1. Kl. ½ 11 på aftonen under regntjocka, mörker och storm strandade på Bredsandsrevet finska skonerten »Hoppet», 98 läster, Åbo, resa Skellefteå—Lübeck, last sparrar. Besättningen stod ombord till följande morgon något före soluppgången, då den slogs av grundet utan roder och i marvatten, med båda ankarna fällda. Besättningen, 8 man och befälh.Martinson räddades i storbåten, som lade i land vid fyrstationens båtlänning och

stannade till den 5. 3 av besättningen landsattes i Fårösund av fyrmästaren med hans egen båt Carl XV(?) Fartyget drev NO-vart hän. Infördes sedermera till Sandhamn.

1867, nov. 2. Strandade i Franska bukten engelska handelsbriggen »Viatka» (100 läster), Whitby, Georg Stevenson, järn och trä, från Gävle till Hartlepool. Förut på grund vid Svenska Högarna, full med vatten, slogs av, läck, sjunkande, satte i land på ön i lä vind, hård NV. Besättningen, 8 man med befälh. bärgade sig i land i slupen. Följande dag kom befälhavaren under fyrbetjäningens gudstjänst med en man (dansk) och begärde hjälp och upplysning. På måndagen beslogos segel, div. kärl och proviant togos i land med fyrbetjäningens hjälp. Natten mellan denna dag och den 5 hade stänger och rår till största delen gått över bord. Fockmasten stod i 45° vinkel. Briggen hade förfarit sig några kabellängder och en del plankor voro ilandslagna. Befälh. logerade hos fyrmästaren, besättningen vid Österbo. Den 13 kom ångaren »Färdig» med konsul Liljewalch och tullinspektor Lagerheim från Fårösund och en göteborgsslup att avhämta besättning och rigg m. m. 2 båtar och 8 man gotlänningar medföljde också såväl för arbetet med briggens rigg och last som med last och inventarier på ryska handelsskonerten »Die Probe», som också strandat på ön. Fartyget blev vrak och förfor sig från strandningsstället till Höga Land, där de sista plankorna bärgades. En större hund fanns ombord, som jag Lillia erhöll till skänks och av mig kallades »Doggen».

1867, nov. 6. Strandade mellan Varvet och Gamla Hamn ryska handelsskonerten »Die Probe», last 1,800 tunnor korn, från Riga till Brahestad. Rodret avhoppat, fel i styrinrättningen, förskjuten last och slagsida. Kantring befarades. Besättningen sattes i land i skeppsbåten och logerade vid Gården till den 27, då en slup från Fårösund avhämtade den. Under dec. och jan. bärgade fyrbetjäningen lasten, då fartyget ännu höll tillsammans. Den 14 febr. togs det sista goda kornet från bord, det övriga utskämt. I slutet av mars och början av april kommo och avseglade mellan 80 och 90 båtar från Fårö och Fårösund och hämtade vått korn för ¾ bärgarelön.

1868, aug. 19. Kl. 11 på aftonen strandade under tjocka vid Bredsandsudden franska handelsskonerten »Alerte», Caen, 360 tons dräktighet, trä, Härnösand, hemorten. Observerades från fyrarna följande före släckningen: Besättningen hade kastat däckslasten över bord och arbetade med att ta sig flott, vilket också lyckades mellan 5—6 på morgonen genom utförandet av trenne spring (ankaren, kablar m. m.), vilka effekter, då fartyget blivit loss, skulle ombordtagas av 6 man. Men det blev tjocka så tät att de ej från fartyget eller båtarna kunde se varandra. Nämnda 6 man och styrman kvarlågo i båtarna till frampå f. m. då fyrmästaren och Lillia, som observerat dem, bjöd dem i land till följande morgon, då det lättade något och fartyget observerades. De gingo ombord och alla jublade av glädje vid återseendet. Skonerten hade hållit sjön med endast två man, kaptenen och kocken ombord. Då besättning och effekter voro ombord ochfartyget fortsatte, hälsade vi Sandöbor med flaggans firande och hissande trenne gånger.

1868, nov. 3. Bärgade sig skeppar P. Öberg med sin jungman, utgörande besättning på en mindre galeas mellan Kyrkudden och Österbo, enligt skepparens här skrivna sjöförklaring, nämligen:

Förklaring. Som jag söndagen den 1 november kl. 10 f. m. gick till segels från Fårösund med galeasen »Freden» (lastad med kalk) — med SW vind och laber kultje för att fortsätta resan till Umeå, men som vinden med hastighet och styrka började blåsa på W och gick till WNW med tilltagande storm — då jag mellan kl. 4—5 fick känning av Gotska Sandöns fyrar — men då förlorat alla segel, så att jag med knapp nöd kunde angöra land för att bärga såväl fartyg som våra liv, ankrade jag med båda ankarna men styrbords kätting sprang och fartyget drev med babords ankare uti — till sjöss med svår läcka och i sjunkande tillstånd då jag utan allt hopp om räddning med min jungman gick i fartygets båt för att möjligen rädda våra liv medtagande då så mycket proviant, som i denna förskräckliga belägenhet kunde anses nödigt.

Gotska Sandön den 7 nov. 1868.

P. Öberg,

skeppare.

De voro på ön från den 3 till den 7, då de med båtskepparen Engström sattes i land i Fårösund.

1870, aug. 30. Kl. 10 på aftonen strandade vid Bredsandsudde i storm, regn och mörker en s. k. Öselbåt (ryssar) med 3 mans besättning stadda på seglingtill Stockholm för upphandling av salt. De måste länsa undan N storm och sjö (obekanta med landet. Skulle troligen gå i lä). Följande morgon bärgades några säckar spannmål — annars ballastad. Logerades, torra kläder m. m. nödigt.

Följande dag kom till stationen 2 man av samma nation, som lika olyckligt landat Franska bukten. 4 mans besättning, lånade verktyg och spik för reparation. Den å Bredsand strandade båten blev vrak. Alla avseglade med den vid Franska bukten reparerade — troligen hem.

Samma afton de strandat upptäckte jag kl. ½ 11 en karl stå emot ett träd på vägen till norra fyren alldeles genomvåt och ej begriplig till språket, men förstod att han var ryss. Han förplägades och kojade sig. 1 dagningen fick vi se deras båt liggande i stranden med segel m. m. i sjön.

1871, juni 29—30. Under natten strandade i tjocka vid lilla Beckrevet engelska barkskeppet »Dunsandle» från södra Schilds (South Shields), järn och plank från Gävle. Under dagen tjocka, varför vi ej kunde observera dem från fyrarna eller bankarna, då de lämpade däckslasten över bord, som börjades om natten vid dels grundstötning och fortgick till e. m. kl. 4, då de under tiden sökt vinda av skeppet genom springs utförande akter — men förgäves, varefter en man av besättningen framkom till stationen att erhålla något friskt vatten. (Dessförinnan hade vi sett skeppet stå fast) då fyrmästaren, Lillia och Sidén åtföljde mannen till stället och funno vi dess kapten och besättning boende i ett mellan bankarna uppslaget tält och en större eld upptänd. Två man ombord som vakt, ♪däckslast, kobrygga och ruff liggande i stranden. Fyrmästaren frågade kaptenen (som var något sjuk) om han ville ha hjälp. Avslogs. Följande dag, då folket vilat sig, skulle han själv ta skeppet av. Dagen därpå gjordes samma förfrågan. Folket arbetade ombord, kaptenen i land fortfarande sjuk. Den dagen hördes intet av dem till följande dag, söndagen den 2 juli, då kaptenen avlidit och skjuts avgick som transporterade liket till Kronans sjöbod. Styrman logerade hos fyrmästaren till följande dag, då han med fördelningschefen kapten Pihl avseglade från ön med Kronans lotsbåt för strandningens ordnande m. m. Under tiden gjordes likkista vid stationen.

Tisdagen den 4 juli ankom bärgningsångaren »Neptun» (med kustjakten på släp) att avtaga skeppet, lyckades. Kvarlågo till kl. 3 följande morgon då ångbåten med skeppet på släp avgick till Stockholm. Som sällsynthet bör antecknas att kapten och styrman seglat tillsammans i 30 år. Kaptenen 45 år, styrmannen 66.

1871, aug. 26. Strandade under västlig storm engelska briggen »Vulcan», då dess befälhavare ämnade gå till ankars i lä av ön vid Stora Beckrevet. Last järn och trä, från Gävle till hemorten London. Kapten och styrman logerade hos fyrmästaren, besättningen under tält å en kulle. Den 29 på f. m. kom danska dykerifartyget »Öresund», men försökte ej ta fartyget av för fruktan att det skulle sjunka, utan tog rigg, segel, två kättingar och vad löst var ombord hos sig mot erhållande av hälften i bärgarlön. Fyrbetjäningen arbetade mot dagspenning. På e. m. gick ångbåten i lä av ön till följande morgon, då den låg vid briggen ochkapten och besättningen gick ombord till Gotland och styrmannen stannade kvar på ön samt var vid briggen under det däckslasten lossades av några man från Fårön. Söndagen den 3 sept. kom konsul Falk med sin kutter medförande kaptenen, avseglade under natten med styrman. Sedermera bärgades återstoden effekter av »Neptun» och andra. Planket blev kvar.

1871, sept. 27. Då mästerlotsen Winberg från Visby kom hit med fyroljan underrättades vi att en skeppsbesättning av en norrman bärgats vid Sandön i den s. k. Franska bukten från en i sjunkande tillstånd för ankar liggande engelsk brigg, som lärer varit på grund vid eller på Kopparstenarna (samma grund, varför Sandö fyrar finnas) och slagits flott samt anlänt till Sandön. Enligt uppgift av W. var kapten skadad, ena benet avslaget, ävensom låret å det andra och kajutvakten, en gosse med avslagen rygg, vilka båda skjutsades från Fårösund till Visby. Enligt samma uppgift lärer fartygets styrman legat död ombord med ena benet avslaget och det andra nästan likadant. Den 29 sept. hittade fyrbiträdet Ahlquist en död karl på Bredsands udde.

1872, april 12. Kl. ½ 8 f. m. strandade å Kopparstenarna svenska barkskeppet »Lovisa» från Höganäs, last 35,000 eldfasta tegel, 460 tunnor lera, destinationsort Gävle. Kaptenen med fru och 9 mans besättning räddade

sig i fartygets tvenne båtar och kommo på e. m. i land på Sandön mellan Stora Beckrevet och Österboda. Färjeman Sundberg från Fårö, som låg till ankars vid Österbo, fick ordres att segla till Fårösund med rapport om olyckan. Den 13 1. dagen efter avseglade fyrvaktare Petterson med sjöfolket ut tillskeppet med Kronans största tremansbåt att ta i land proviant och folkets kistor, som skedde. Men under dagen blev så hård blåst, att det var med möda de kunde komma tillbaka eller angöra ön, men lyckades slutligen sent på kvällen få land vid Kyrkudden.

Strandningsdagen deltog på e. m. kaptenen med fru och styrman i firandet av fyrmästarens namns- och årsdag, samt söndagen bevistade samtliga strandningsfolk gudstjänsten med oss och hela dagen blåste fartygets alla signaler och flaggor på gården till firandet av en av besättningens lysning till äktenskap andra gången, då fyrbetjäningen på e. m. var bjudna av kapten på ett glas i anledning av nämnda lysning.

Under lördagen stod fartyget på grundet (då vår båt var där) men av den starka blåst som rasade under natten till söndagen den 14 hade det försvunnit, att det ej från fyrarna kunde synas, vadan troligt att det sjunkit.

Måndagen den 15 blev vinden nordlig, då Sundberg seglade till Fårösund att rapportera olyckan och fyrvaktare Pettersson körde efter ett lass proviant m. m. från landningsstället med kronobåten vid Kyrkudden och på kvällen dansade sjöfolket m. fl. i Södra fyren, på undra botten förstås.

Tisdagen den 16 vid soluppgången kom bärgningsångaren »Neptun» med konsul Liljewalch ombord, avhämtade besättningen, som skedde kl. 7 på morgonen, då de rodde ombord i sina tvenne båtar och vi fyrbetjäning åtföljde till Kyrkudden, där Kronans båt var uppdragen och besättningens kistor stod — att hemtaga vår båt, som på f. m. skedde.

Besättningen var ungt folk, blott gossar med undantag av en man. Kaptenen var 27 och hustrun 22.

En hund »Dogg» bärgades första dagen — men katten den andra och båda kräken togs ombord på ångaren.

1874, aug. 9. Söndag strandade vid klart vackert väder å Bredsandsrevet en norsk skonare l. s. k. snedseglare kommande från norra Sverige, destinerad till Holland med trä, namn »Felix». Fyrmästaren, fyrvaktare Sidén och fyrbiträdet Ahlquist rodde ut och hjälpte dem med varpning m. m. och vid 6-tiden på morgonen var den flott. 6 mans besättning med kapten och styrman. Skutan var köpt från Amerika, ett s. k. flodfartyg, en stor ark, oformlig. Strandningen skedde vid full dager under styrmans vakt, oförklarligt. De lämnade en manillakabel och ett varpankare, som ännu ej vid 1875 års slut avhämtades, varför bärgarna sålde det i Visby 1876 i maj månad.

1875, aug. Samtidigt med fyrsläckningen på morgonen observerades en ångare till ankars långt till sjös vid Österbo. Och under det att vi drogo våra flundrenät ur sjön observerade vi att den hissat flagg, men kunde ej se att den var på halv stång. Men utländare, sågo vi genom kikaren. Medan vi drog upp våra båtar, kom en båt med 4 roddare och ett befäl till oss å stranden, ville tala med fyrbetjäningen. Gingo upp till stationen, där de även köpte färska flundror, och fyrmästaren medföljde båten ombord, för den händelse härifrån skulle avgå bud till land. Ångaren hade fått maskinskada och vågade ej hålla sjön, ty mycket litet, eller rättare sagt inga segel fanns. Var byggd i Frankrike, beställd av ryska regeringen att trafikera en flod. Efter två försök att nå Fårösund, varav det sista nätt och jämnt lyckades,för rapport, verkställda av fyrbetjäningen, observerade under de avseglades frånvaro, den 27, fyrmästaren och jag i norra fyren att en ångare drog åstad med den redlösa ångaren. Vi ha sedan ej fått reda på vem hjälparen var. Den 28 vid fyrarnas tändning kom dykeribolagets ångare »Hero» att efterhöra »Neptun», den redlösa ångaren, men avreste omedelbart, då här ej var något att göra.

Den 30 kom Ågren och Sidén tillbaka och ej hört något om den franska ångaren. Ännu vid årets slut hade ej någon ersättning avhörts för oss för havda besvär och kostnader.

1876, juni 11. Söndag morgon strandade i tjocka NO vind på Stora Beckrevet norska barkskeppet »Titania» från Kragerö, kommande från Narva och destinerat till Skottland, trälast, kapten Th. Hansen, styrman och 7 man i skansen. Nämnda morgon i tjocka hördes några kanonskott, men tjockan stark, vi kunde ej observera om någon olycka hänt, trodde det var kuttern som gav signal för att lägga sig på annat ställe, ty vid tillfället var vår

fördelningschef, kapten A. Pihl här för att inspektera fyrarna m. m. och var klar att segla med nämnda lotsbåt. Det lättade vid 9-tiden med tjockan. Sidén och jag fick se skeppet stående på Stora Beckrevet, nödflagg hissad. Vi försökte sätta ut Kronans stora tremansbåt, men landsjön var för svår. Samtliga fyrbetjäningen gingo till W sida, där lotskuttern låg. Fyrmästaren, jag och Ahlquist medföljde kuttern och kryssade flera slag att komma till strandningsstället. Men under tiden kom Ågren och Sidén och mötte oss med båt och skeppets befälhavare med sig, då vädret mojnat av så att defått ut sin båt och vi på kuttern stuckit ut alla reven och satt till klyvaren. Befälhavaren bad då chefen telegrafera efter ångbåt och vi gingo ombord å skeppet, där vi åtogo oss arbete med att föra ut babords ankare och en del kätting, vilket skedde, men blev ej till nytta, då deras storbåt, som hade ankaret och kättingen, sjönk och alla man i sjön upptogos i vår båt som bogserade storbåten. Sjön var nu hög, ty på e. m. friskade det upp med NO. Alltså låg nu ankare, kätting och storbåt på sjöbotten, vadan ett mindre ankare utfördes med vår båt jämte en kabel i deras s. k. pråm eller snipa och halades styvt. Därpå kastades en del av däckslasten över bord, som sedan staplades l. uppbärgades på förnatten. Enligt ackord kvarstannade vi ombord till måndag afton. Men då ångbåt ännu ej avhörts voro vi hemma under natten och följande morgon gjordes nytt ackord, att arbeta till ångbåt kom, då segel slogs ifrån och bramråer och stänger nedtogos — men ångaren hördes ej ännu av.

På onsdags kväll träffade vi tvenne man från Fårösund med en tremansbåt som hitkommit att söka dykeriångbåten »Neptun» för att hjälpa ett vid Fårö fyr strandat engelskt ångfartyg. Under natten till torsdagen ankom »Neptun», då vi jämte befälhavaren å skeppet åtföljde hans gigg som hämtat deras kapten här. Och Fårösundsbåten knallade efter. Då kaptenen på »Neptun» läst Fårösundsbornas brev avgick »Neptun» till Fårön med Fårösundsbåten. Ingen ombord och befälhavaren å skeppet medföljde dit samt lämnade skeppet utan hjälp, att sedermera återkomma. Men under tiden hade den strandade engelsmannen hjälpt sig själv och gått in till Fårösund att lossa.

Fredags morgon kom »Neptun» för andra gången, då försök gjordes, men kröntes ej med framgång, vadan planklasten började lossas och flottas i land, en stor del tagen ur rummet, jämte segel, kättingar m. m. Men blev ej flott utan höll på hela fredag, lördag och söndag, då skeppet på e. m. blev flott, hela natten arbetades till kl. 6 morgonen med ångpumpens ombordtagande å skeppet m. m., arbete för dess bogsering etc., då vi fyrbetjäningen fick vår avlöning för dessa trenne dagar och en natt samt rodde hem. Vid 7-tiden på morgonen passerade »Neptun» med skeppet och en pråm på släp Bredsand till Visby med ångpumpar ombord på skeppet att hålla läns hela tiden.

Å norra fyren hissades flagg och båda fartygen sina, de halade dem upp och ned några gånger till avsked.

En stor del av lasten ligger upplagd å Stora Beckrevet vid strandningsstället.

Den 10 juli ankom »Neptun» att avhämta skeppets här upplagda plankor, cirka 300 tolfter, och avgick på f. m. den 12 samma månad.

1876, juni 18. Söndag under det fyrbetjäningen arbetade på strandade norska skeppet, sände fyrmästaren bud till oss, att en skonert »Anna» från Kalmar, ballastad, hade på morgonen i tjocka strandat på Bredsandsrevet samt ville ha hjälp av oss. Men vi kunde ej lämna arbetet på skeppet. De kastade ballasten över bord och blev flott vid middagstiden. Fyrmästaren var ombord på den under f. m.

1876, okt. 13. Då vi fyrbetjäning på morgonen kl. 8 ämnade gå till Gården att taga får till slakt gicken av oss upp i fyren att se efter om något kunde hindra vår föresats, och fick då veta att en brigg närmade sig land med flaggan på halv stång (nöd), Gårdsresan inställdes och vi samtliga tillika med Engström och sonen Anton från Fårön jämte ynglingen Söderdahl från Gotland l. s. k. storlandet genast sprungo till vår sjöbod att göra Kronans båt klar och kom överens att först se hur det förhöll sig med briggen. Då fyrmästaren och Lillia kom upp i norra fyren, såg vi att briggen var i land eller vad vi tyckte högg ett par gånger, vadan vi gåvo kamraterna detta tecken, då alla så fort sig göra lät hastade över till V sidan mellan s. k. Basta sten och Bredsandsudden, där briggen törnat.

Enligt dess befälhavares och besättningens utsago hade den blivit läck under resan. Kom från Narva, destinerad

till Holland, hemma i Norge, last plank. Föregående dag ämnade angöra Fårösund, men motvind SV, länsade till Sandön, kurs på land l. öns västra sida. Landsjön var svår, men med deras egna båtar gingo de i land, bärgade sina kläder, det dem kunde. Alla gingo till stationen utom timmerman som stannade som vakt, de övriga att skifta torra kläder. Briggens namn »Hertha», kapten Frodersson, hemma i Horten.

Denna dag togs med stor möda i land det som kunde låta sig göra såsom proviant, timmermansverktyg. På e. m. slogos seglen från och löpande godset som transporterades i land.

Följande dag kapades masterna över bord med rår etc. på och skulle tagas i land, men landsjön var för svår att arbeta i, vadan masterna förtöjdes istranden. Alle man hem till stationen bärande sina tomma sjökistor och en del skadad proviant, såsom kaffe, ägg, etc.

Följande dag, söndagen den 15 på morgonen satte Engström »Stormfågeln» i sjön vid Bredsand, då E. seglade i land med styrman och besättningen 6 man men kaptenen stannade kvar på ön att avtackla de kapade masterna och invänta bud eller ångbåt. Innan Engström avseglade, gingo Lillia, Ågren, Sidén och Hjalmar Söderlund till strandningsstället (Ahlquist hemma, blev huggen i handen då vi gjorde klart för masternas kapande) och vi började med avtacklingen stående och gående i vattnet till midjan och på kvällen voro båda masterna avtacklade och riggen upplagd på strandborgen.

Måndagen den 16 voro kaptenen jämte samtliga fyrbetjäningen ombord och vräkte några tolfter bräder i land som var kaptens egna jämte gamla tunnor och annat skräp, ilandtog även kokkärlen och vid hemkomsten var auktion i brygghuset.

Därpå följande dag, då vi för andra gången skulle taga slakt vid Gården (kapten med oss), kom »Neptun» till strandningsstället och började arbeta för flottagning, då även fyrbetjäningen anmodades att arbeta. Ångaren lade sig vid briggens sida, pumpade hela dagen och fortsatte med lossning, först av däckslasten, sen ur rummet och låg ångaren här den 17, 18, 19 och 20, då den under natten till den 21 avgick utan att få briggen flott. Kaptenen medföljde i land medtagande segel, rigg, ankare, kättingar och allt löst som värde var. Därefter började fyrbetjäningen bärgning av de tvenne flottar »Neptun»kvarlämnat och sen fortsattes med ilandtaga plank och till sist ur vraket och då ej mera kunde kommas åt avsågade vi däcksbalkarna, då skutan var sönder eller borta till stormasten. Detta arbete fortgick från den 23 okt. t. o. m. den 21 nov.

Vraket betalades med 65 kr. och låg i stycken på stranden (dålig affär). Plankorna, som uppstaplades här, upgingo till 450 tolfter. Den 22 juni följande år ankom konsul Liljewalchs skonert »Otto» att avhämta plankorna.

1877, okt. 17. Söndag e. m. kom 8 man sjöfolk med inberäknat befäl från tyska briggen »Fritz», Stettin, kapten Frantz, från Sundsvall till Aberdeen. Satt briggen på land mellan Skäludden och Kyrkudden, fartyget fullt av vatten. Hade lagt sig till ankars vid Österby, sedan det förut törnat på Skäludden vid NV blåst, då de stack ifrån sig ankaret och gingo på land. Logerade hos oss. Blev vrak. I mitten av december var briggen så inbäddad i sand att man kunde gå torrskodd omkring den. Lasten bärgades.

1878, † Den 21 februari avseglade båda Engströmmarna från Fårön till Sandön — men vådligen omkomna på sjön.

1878, sept. 30. Framkom till stationen Fåröbon Nordberg från Österbo med underrättelse att på natten kl. 2 engelska barkskeppet »Esther Smeed» strandat vid Kyrkudden. Hemma i Rochester. Från Gävle hem med järn och plank. Andra styrman medföljde Nordberg, men hade måst lämnas i skogen under tillsyn av en annan, ty han orkade ej fram. 1:ste oktober seglade vi hemifrån och mötte plankor drivande, ty dem hade kastat däckslasten över bord. 3 Fåröborvoro i färd med att bärga plank längs hela stranden mellan Österbo och Kyrkudden. Följande dag kom dykeribåten. Vatten i skeppsrummet. Besättningen flyttade i land och bodde i tält. Flera Fåröbor kommo för bärgning av lasten. Den 30 oktober gick skeppet totalt sönder med NO storm och resten av lasten, 200 tolfter plank, slogs i land skamfilade. 9 nov. togo Sandöborna upp rodret från botten och brände ur metallen.

1878, dec. 29. Söndag vid tändningen observerades ett tremastat ångskepp stående fast på Kopparstenarna. Då

skymning inträtt sågo vi det giva nödsignaler medelst eld. Stod kvar både den 30 och 31. Den 31 på kvällen kom Neptuns ångare »Hero» för att bärga besättningen. Fyrmästaren medföljde den ut till grundet men kom åter på natten till nyårsdagen. Hade ej kommit stället nog nära. Nyårsdagen gick »Hero» åter ut men återvände vid middagstiden till Gotland, utan att vi visste, om den påträffat folket eller om skeppet syntes, ty det blev stundtals tjocka. Under natten blev storm och skeppet försvann och syntes den 2 januari ej till. Troligen slaget i stycken. Från denna dag till 14 januari visste vi ingenting därom. Den 14 kom lotskuttern och vi fingo veta att det varit ett engelskt ångskepp. Den 15 kom dykeriångaren »Poseidon», av vilken vi fingo veta att ångaren var »Laurestine», på väg från Reval till England med råg och vete. Poseidon låg vid Sandön 5 dagar och gick flera gånger ut och upptäckte vraket liggande fläkt mitt itu med maskinen stående mitt i. I april voro 8 Fåröbor tre gånger ute vid Kopparstenarna och i maj kom en dykerikutter till Sandön med två danska herrar, som köpt vraket, ochåterkom i juni för andra gången. Men hur det lyckats dem känna vi ej.

En sentimental galjonsbild, som tillhört det vid Gotska Sandön strandade fartyget Esther Smeed.

1879, maj 19. Törnade skonerten »Oskar», skepparen H. Grönberg, vid Bredsand, och blev vrak, ty någon hjälp av ångare kom ej.

1879, juni 7. På förmiddagen vid 10-tiden hördes sjömanssång väster hän. Sedan tjockan lättat sågovid ett barkskepp förhala sig från land mellan varvet och den s. k. Bastasten. Vad nation veta vi ej.

1879, juli 10. Torsdag vid fyrarnas släckning 3 tiden på morgonen syntes en skonert stående på Bredsands udde i klart och vackert väder, Seglade ut, men kunde ej komma ombord för hög sjö och bränning. På f. m. var befälet på sjömätningsångaren »Gustaf af Klint» ombord hos dem, men avgingo vid middagstiden, Hela dagen sågo vi dem ha varp ute och stundtals hala. På e. m. seglade för andra gången fyrbetjäningen utom Lillia ut och hjälpte dem ut med styrbords ankare och en kabel. Följande dag åter ut och arbetade till kvällen, då fartyget blev flott. Det var svenska skonerten »Signe» från Lysekil, destinerad i ballast till Härnösand att lasta trä. De hade lossat sin ballast och var delvis läck.

1879, juli 9. Vid tändningen 10-tiden observarades en ångare stående å Kopparstenarna. 2 Fåröbor avseglade till land. Vi hade utkik hela natten efter signaler, men inga syntes. »Gustaf af Klint» sågo vi gå ut och arbeta med båten men utan resultat. »G. af K.» gick vid 3-tiden på e. m. och styrde på Gotland. Efter två timmar sågo vi ångaren flott. Det var »Aurora» från Dundee, last plank, dest. hemorten.

1881, okt. 16. Strandade vid Tärnudden tyska briggen »Pallas» kommande från Kronstadt, trälast till Leith, hemma i Rostock. Besättning, kapten och 8 man. Briggen hade stått på 1 dag och 2 nätter, då jungfru Emma Söderlund fick se den och skyndade till stationen. Först dagen därpå, alltså tredje morgonen den stått där och sedan landsjön något lagt sig kunde vi hjälpa folket i land med tillhjälp av enombord gjord flotte. Eld på stranden för torkning, ty sjön slog oupphörligt över den. Då vädret tillät det ilandtogos effekterna och något litet proviant som fanns i kajutan. Allt annat var förstört och bröd saknades helt och hållet. Vrak. Besättningen avseglade med kuttern den 5 till Fårösund sedan den logerat vid Gården. Under vintern ilandhämtades lasten och avhämtades först i maj följande år.

1883, juni 6. Strandade mellan Österbo och Kyrkudden åländska skonerten »Carolina», Mariehamn, från Granville. Folket 8 man kommo i land och bodde i tält i skogen. Däckslasten över bord, bärgades sedan. Först natten mellan den 11 och 12 kunde »Hero» ta den flott, sedan lotsverkets »Ring» under försök härmed sprängt en kabel. Den 13 juli hämtades de av oss upplagda plankorna.

1883, aug. 1. Strandade vid Österbo norska briggen »Kristiania», last trä, från Härnösand till Aberdeen, Besättning med styrman bodde i Österbo sjöbod, kaptenen med fru hos fyrmästaren. Briggen blev vrak. Fyrbetjäningen och en del Fåröbor bärgade lasten.

1886, nov. 13. Lördag kl. 4 f. m. strandade mellan Stora Beckrevet och Österbo engelska ångfartyget »Laura», West Hartlepool, trä från Sundsvall till Brest. Tog sig själv flott, men kvarlämnade 20 à 25 balkar och 9 à 10

tolfter plank.

1890, okt. 13. Seglade på land å Stora Beckrevet en ballastad skonert »Ellen» från Råå, som sprungit läck under sista stormen. Masterna kapades i närheten av ön, ty kantring befarades. Folket bärgades i land och kom på e. m. till stationen. Samma månad den 28 kom hr Smitterbergs kutter att inlasta det från »Ellen»bärgade godset och gick till segels följande morgon, men törnade under storm på Österborevet, bräckte rodret och drev till sjöss, och folket bärgade sig i båten. Vrak.

1892, maj 28. Vid 11-tiden f. m. då jag var uppe i Norra fyren för att putsa kaminen, fick jag se ett barkskepp stående på Bredsandsudde med alla segel till (jagare och övre bramsegel), 17 st. segel i vackert solskinsväder, laber VSV. T. f. fyrmästaren Karl Bourgström och fyrbiträdet Hafström, rodde dit med en del härvarande planteringsfolk (Fåröbor). Skeppet var »Amazon», kapten Hansson, Visby, kom från utrikes ort, last råsocker. Hade dagen förut angjort Visby och hämtat kaptenens fru jämte 1 à 2 yngre fruntimmer. Tog sig själv flott och fortsatte till Åbo. Skeppet hade stått fast en fyra timmar, sades ombord. Dem hade hela Östersjön på sig — — —

1894, juli 17. Kl. 7 f. m. seglade på land vid Lilla Beckrevet, danska skonerten »Johanne», hemma i Fredericia, kommande från Brahestad, Finland, lastat med stav, dest. Hull. Flöt på lasten. Däcket i nivå med vattenytan. Varit så 2 dygn. Rent, ty såväl däckslast som övrigt å däcket bortspolat. Blevo hjälpta av fyrbetjäningen, först och främst med proviant, ty de hade ej skaffat på 2 dygn. Besättningen, 5 man med befäl, inlogerades i arbetarebaracken (kyrkan i lövskogen), fartyget vrak. Riggen och övriga grejor såldes i Fårösund på auktion.

Slut på Lillias anteckningar. Fortsättning ur fyrjournalen:

1895, mars 24. Bärgades av fyrpersonalen 3 man av det å ön anställda skogsavverkningsfolket, vilkagivit sig ut på isen med avlandlig vind och råkat i drift nordväst hän. Fiskat skäl okunniga om isförhållanden.

1896, juni 19. Ett okänt skonertskepp törnade omkring kl. 12 midnatt å Bredsandsudde. Kom efter en timme loss med egen hjälp.

1896, oktober 29. Kl. 9 f. m. strandade å Bredsandsrevet i stark tjocka vid laber bris ångf. »Poderosa». kapten Hunter, Sunderland. Flott med hjälp av fyrpersonalen.

1896, december 8. Kl. 12 middagen strandade skonerten »Winnie», Stavanger, på resa till London från Björneborg, mellan Säl- och Kyrkudden. Vrak. Dagen efter räddades en av besättningen kvarglömd hund som låg på en i kajutan flytande dörr.

1896, aug. 7. Barkskeppet »Trabant», Wolgast, på resa från Antwerpen till Härnösand, ankrade under ön för länspumpning. Dagen därpå signalerade det efter hjälp. Besättningen hade efter 3 dygns arbete gjort myteri. Tre av oss gingo ombord. Vinden blev pålandig, ankaret lyftes för att komma i lä av ön. Fartyget stannade på Hamnuddens rev. Varpning lyckades ej. Onsdagen den 12 blev båten flott på grund av blåst NNO och låg kvar för ankar vid revet. Besättningen vägrade arbeta, varför Karl Bourgström och 4 man av fyrpersonalen gingo ombord för att pumpa. Skepparen satt i riggen, ty folket var efter honom med spakar och stänger. Lördagen den 15 hård blåst fr. SO. Hon satte så hårt under det sjön bröt in, att rummet fylldes med vatten och hon sjönk på omkring 6 famnars vatten. Masterna synliga från fock- och storrårna. Vrak.

1896, okt. 25. Strandade vid sydöstra fyren skonerten »Nordstjernan», Brantevik, på resa från Härnösand till Odense, bräder. Sprungit läck i sjön, sattes på land för att rädda besättningen, vilket med knapp nöd lyckades. Svår sjö. Vrak.

1897, aug. 4. Fyrskeppets båt som avseglade härifrån kl. 2 e. m. måste till följd av att mastspåret sprang och NO bris blev för hård, gå tillbaka till ön och blev, emedan inga segel kunde föras, åtskilligt ramponerad i landsjön.

1898, dec. 27. Bärgades en låda ullgarn och tre kärl blå färg vid Hertha på västra sidan.

1899. Ingenting.

1900, sept. Observerades från sydöstra fyren drivande för vinden ett segelfartyg som förlorat större delen av riggen. Som bestättning tycktes finnas ombord och det var ovisst, om icke vraket skulle törna på i lovart om ön, där sjön bröt mycket, utseglade Karl Bourgström med folk ombord på en fiskekutter, som händelsevis uppehöll sig här för att om möjligt rädda besättningen. Då vi kommit fram till fartyget visade det sig att det förlorat fock- och mesanrigg samt en del av storriggen och kunde ej manövrera. Det var finska skonertskeppet »Union» från Raumo, dest. till Lübeck med plank och bräder. Emellertid drev det klart av kusten och K. B. ansåg det rådligast att förankra det SOS av ön utanför Kyrkudden, 2 minuter från kusten. Besättning med tillhörigheter och en del proviant fördes i land. Fartyget avhämtades den 30 av bärgningsångaren »Hermes» och inbogserades till Sandhamn.

1901, febr. 23. Vid tretiden e. m. kantrade vinden under en svår by från SV till NNO. Blåsten tilltog hastigt i styrka, varav fyrarna kommo i sådan vaggning att fara uppstod för de vakthavande. Då det märktes att tornspanten gåvo sig i fogarna, beordrades de vakthavande att hålla sig nere i fyrarnas omedelbara närhet. Vid midnatt bedarrade stormen något.

1902, mars 9. Under natten törnade i snötjocka en alfågel mot lanterninen i norra fyrtornet. Ingen skada å rutorna.

1902, maj 15. Rapporterade laxfiskaren Boström att han i dag på morgonen på hitresa från Fårösund passerat en större lastad ångare strandad norr om Sågrevet. Namn i aktern »Atu», Glasgow. Vid vår ditkomst befanns han redan ur sikte.

1902, november 11. Strandade å Säludden finska fullriggade järnskeppet »Hoppet», Raumo. Kom från Kotka med 200 tons stångjärn och 624 standard plank, battens och bräder. Dest. till Port Natal. Flottogs den 14 av bärgningsbåten »Helios».

1903, april 6. Strandade å Hamnudden slätskonerten »Ingeborg», Göteborg, last krita. Kom med fyrpersonalens hjälp flott mot aftonen.

1904, 1905, 1906. Ingen strandning.

1907, juni 27. Kl. 8,30 strandade slätskonerten »Hildur», Blidö, lastad med 1,100 säckar dungerkalk. Fartyget som var svårt läck, måste sättas på grund för att rädda besättningen. Tilläggsplats nordöstra sidan vid norra fyrplatsen. Flottogs den 29 av Neptuns ångare »Ditja».

1907, okt. 24. Kl. 10 f. m. törnade under stark tjocka vid Högalandsudden ½ minut väster omSydöstra fyren, i Helsingfors hemmahörande passagerare- och lastångaren »Norra Finland». Efter att ha kastat över bord en del av lasten kom den med egen hjälp flott genom varpning.

1907, dec. 21. Postkuttern ankom till öns västra sida på morgonen med post, proviant och avlöning. Då vid 7-tiden på e. m. posten härifrån skulle föras ombord, kom plötsligt en hård by med starkt snöglopp fr. SO och som landbränningarna även tilltagit i oroväckande grad blev detta omöjligt. Kuttern som till en början syntes ligga utanför landbrotten och hålla för små segel förlorades ur sikte i mörkret och snöyran och har sedan ej avhörts.

1908, jan. 15. Kom postkuttern.

1909, juni 28. »Fyrvaktaren Hjalmar Söderlund vid Sydöstra fyren, som uppgiver sig vara sjuk och anhållit hos lotslöjtnanten om permission, men av fyrmästaren beordrats invänta order från lotsbefälet, huru med tjänstens uppehållande under Söderlunds bortovaro skulle förfaras, enär även fyrbiträdet vid samma fyr är permitterat, avreste det oaktat med skonaren »Henriett» till Gotland, lämnande tjänsten vind för våg.

W. Martin fyrvaktare.»

1909, juli 21. Omkring kl. 1,30 f. m. törnade tyska lastångaren »Umeå», kapten Lindeman, Hamburg, på grund strax väster om Beckrevsudden. Då från ångaren hissats signaler och avlossats kanonskott utgick fyrmästaren

jämte fyrbiträde F. Eriksson, fyrmästarens son T. Bourgström och några arbetare medfyrstationens motorbåt bogserande dess storbåt för att lämna hjälp som ej antogs. En del styckegods som sjökastats uppbärgades under dagens lopp av fyrpersonalen. Den 22 flottogs »Umeå» av bärgningsångaren »Poseidon».

1909, okt. 23. Som ett nödställt barkskepp satt på grund mellan Säludden och Kyrkudden begav sig fyrmästaren med — — — under lotslöjtnant Kullanders befäl till strandningsplatsen. Landsjön var så svår att ingen kommunikation kunde åvägabringas mellan haveristen och land förrän på morgonen följande dag. Sedan båt från norra fyrplatsen lyckats utsättas angjordes det havererade barkskeppet, som befanns vara »Progress» från Raumo med pitprops från Riga till Flensburg. Läck. 8 fots vatten i rummet. Däckslasten hade under natten hivats över bord, fartyget hade drivit på grund och låg ankrat. Bogserades av »Helios» till Stockholm.

1909, nov. 20. Med postkuttern, som på morgonen avseglade till Fårösund avflyttade sjukpermitterade fyrvaktare Hjalmar Söderlund med familj.

1910, jan. 4. Under dagen har rasat en orkanartad storm, som med rötter uppryckt en hel del växande träd, varav några fallit över och ramponerat ring- och telefonledningen mellan fyrarna.

1910, juli. En större luftballong passerade öster om ön, kommande norr ifrån drivande SO t. S. Ballongen var tvärs norra fyren kl. 2,10 f. m.

1910, aug. 26. Klockan 2,45 törnade på Bredsands udde barkskeppet »Vulcan», Åbo, kommande från Kotka, dest. till Aarhus. 180 standard bräder. Sedan fyrpersonalen varit behjälplig med utförandet av ettstörre bogankare för att söka medelst varpning få fartyget flott, men detta misslyckades, rekvirerades bärgningsångare som flottog det följande dag kl. 7 f. m.

1910, sept. 24. Lotsångaren »Vega», som i dag hitkommit och besökt Kopparstenarna, återkom därifrån på e. m. och ombordtog generaldirektör Fredholm och professor Einar Lönnberg, som under dagen besökt ön.

1910, dec. 23. Kl. 9 f. m. observerades en ångare strandad på Kopparstenarna. En större signalflagg hissades genast å flaggstången på fyren för att för de ombordvarande tillkännagiva att de voro observerade. Sedan telefon ingått att ångaren, vars namn är »Sifka», engelsman, törnat under gårdagen och att besättningen lämnat vraket i två båtar, varav den ena inkommit till Sandhamn, men den andra ännu saknades, utsändes vakt för den händelse, att den saknade besättningen tillfölje en VNV vind sökt landa i lä under ön.

1911, jan. 7. Neptuns »Poseidon» och »Ajax» ankommo till ön med anledning av den strandade »Sifka». Intet kunde göras, emedan ångaren brustit midskepps och vädret var omöjligt för angörande av haveristen. Besättningen är räddad.

1911, juni 1. Fyrvaktare Hjalmar Söderlund, som en längre tid varit sjukpermitterad, återtog från och med i dag sin tjänst vid Sydöstra fyrplatsen.

1911, nov. 9. Törnade å Säludden galeasen »Svea», Visby, last tegel. Besättningen, 4 man, räddade sig med knapp nöd i skeppsbåten. Fartyget fullständigt vrak. Fyrpersonalen bärgat deras tillhörigheter, emedan deras skeppsbåt drivit till sjöss.

1912, juni 15. Kl. 7,30 f. m. observerades en ångare, som i tjocka törnat på Bredsandsrevet. Befanns vara »Eva», Härnösand, stenkol från Leith till Härnösand. Flott med egen hjälp.

1912, juli 1. Enär fyrvaktaren vid Sydöstra fyren Hjalmar Söderlund, vars tjänstledighet upphörde den 23 juni ännu icke avhörts, har på telegrafisk begäran ett extra fyrbiträde Axel Brolund från Fårö av lotslöjtnanten antagits att tjänstgöra i hans ställe.

1913, jan. 3. Kl. 11 e. m. törnade en ångare på nordvästra revet och kom med egen hjälp flott. Kl. 12,40 f. m. Namn och nationalitet okända.

1914, jan. 10. Kl. 10 f. m. observerades en större ångare strandad strax söder om Säludden. Ångf. »Balzac».

RAPPORT

Till Lotslöjtnant *K. P. Kullander*, Visby.

Med anledning av förhållandena vid norska ångaren »Balzacs» strandning härstädes 10 januari detta år, får jag vördsamt återkomma till erinringen om behovet av en raketapparat för räddning av skeppsbrutna vid å Gotska Sandön inträffade strandningar.

Tur var ju vid detta strandningstillfälle att »Balzac» törnade på land strax intill Säludden och blev kvarstående i sådan ställning, att den stävade sjön. Men hade ångaren törnat endast cirka 100 m. nordligare, hade ställningen otvivelaktigt tett sig annorlunda. Genom flaskpost delgavs besättningen faran av att gå i båtarna och tillråddes stå ombord så länge ångaren stävade sjön och höll ihop. Hade försök gjorts, som ämnat var, att lämna fartyget i båtarna,hade detta försök med all sannolikhet avlupit olyckligt, då vid tillfället rådde hård NNO snöstorm med ytterst grov sjö och cirka 8,5° kyla.

Sättet att få förbindelse med ångaren medelst flaskpost tillgick sålunda:

Efter erhållen kännedom om strandningen skyndade jag jämte trenne av fyrpersonalen och mina två söner till strandningsplatsen. Ditkomna iakttogo vi att å fartyget hissades nödsignaler och att besättningen stod redo att söka gå i båtarna, som hängde utsvängda och klara i dävertarna.

Då jag genast insåg det vara omöjligt att med båtar klara sig i land eller ens med dessa komma klara av skeppssidan, då fartyget stod med akterstäven så rätt mot sjön att denna bröt lika våldsamt å ömse sidor av skrovet sökte jag genom att slå en medhavd kastlina om en å stranden uppletad tomlåda teckna åt de ombordvarande att göra likadant med något ombord befintligt flytbart och kasta detta över bord för att det genom den rätt på land bärande sjön skulle bli åtkomligt för oss. Detta uppfattades riktigt av besättningen som kastade ut en tomlåda, påstucken med en smäcker lina, men på grund av rådande underström kom lådan icke i land. Ett nytt försök gjordes därpå och genom att med korta mellanrum fästa smärre trästycken å linan, varigenom denna uppbars något, kom lådan så pass nära att en man från land kunde, påstucken en lina, bege sig i sjön för att söka uppfånga lådan, vilket ock lyckades. På linan najades sedan en butelj, vilken halades mellan fartyget och land med meddelanden uti.

Att åvägabringa en sådan förbindelse som ovan omtalats med ett å denna ös kuster strandat fartyg låter sig göra endast om vind och sjö bära rätt på land. Bär vinden endast halvt obetydligt snett på land, uppstår snedsjö och under storm en längs stranden löpande så hård underström, att denna omöjliggör varje försök att från sjön få något flytande i land, som med lina stickes ut från ett strandat fartyg. Jag omnämner detta för att påvisa, hur riskabelt det är för en skeppsbesättning att söka landa under pålandsvind, då båten vanligen fylles av landbränningarna och kapsejsar. Finnes då intet manskap på land som medelst kastlina söker rädda någon eller några av de för livet kämpande, är dessas öde avgjort, enär den starka underströmmen omöjliggör landning även för en oklädd skicklig simmare och så mycket mera för uttröttade tungt klädda och vanligen icke simkunniga sjömän.

Under den tid undertecknad varit fyrmästare, har lyckligt nog ingen sådan drunkningsolycka skett, tack vare slumpen, men under min fars tid inträffade sådana katastrofer, av vilka särskilt två fäst sig i mitt minne — nämligen då av en engelsk besättning 7 man drunknade och då vid ryska korvetten »Wsadnicks» strandning 16 man blevo borta på sådant sätt. Att åtskilliga flera sådana olyckor hänt, därom vittna otvivelaktigt de gravplatser med hopade människoskelett som tid efter annan blottas av flygsanden och invid vilka redskap funnits som bevisa att de tillhört sjöfarande.

På grund av vad ovan relaterats torde framgå, att en raketapparat för räddning av skeppsbrutna borde placeras på Gotska Sandön och anhåller jag vördsamt

att vederbörande styrelse i Svenska Livräddningssällskapet måtte bliva ånyo uppmärksamgjord därpå och att sådan livräddningsapparat måtte anskaffas snarast möjligt.

Gotska Sandön 9 febr. 1914.

Karl Bourgström.

(På förfrågan från vederbörande, vilken man som offrat sig genom att i denna sjö och vid denna köldgrad simma ut och hämta lådan, måste Karl Bourgström berätta, att det var hans son Bror, då 17 år gammal.

Då fyrmästaren efter de misslyckade försöken till kommunikation med »Balzac» frågade kringstående fyrpersonal om någon ville våga livet för att komma åt lådan och det dröjde med svaret, var Bror Bourgström redan ett stycke ute bland brottsjöarna, klöv sjön med kraftiga simtag, nådde lådan och najade fast linan. På stranden stelnade hans kläder i den starka kölden och då han springande begav sig till närmaste sjöbod för att där söka klara sig från ihjälfrysning sprucko hans byxor vid knäna.

Av Svenska Sällskapet för räddning av skeppsbrutna fick han sällskapets medalj åtföljd av en skrivelse, där sällskapet »gläder sig att ha fått tillfälle att tilldela en av familjen Bourgström, som har traditioner på livräddningsområdet, vår medalj».)

1914, aug. 2. Enligt telegrafiskt meddelande från lotslöjtnanten har krig utbrutit mellan Tyskland och Ryssland.

Aug. 8. Enligt telegrafisk order från bevakningschefen i Visby skall personalen under varje dygn kl.3, 9, 15 och 21 pr telegrafledningen telefonledes meddela sig med personalen vid Huvudskär för kontrollering om telegrafkabeln åverkats av någon av de krigförande makterna.

Aug. 11. Syntes ett större krigsfartyg i SSO styrande NO.

Aug. 18. Kl. 3,55 f. m. syntes ett örlogsfartyg på cirka 10 min. distans och fyra på 15 min. distans, 2 kryssare, 3 jagare och 1 transportfartyg.

Aug. samma dag. 8,15 f. m. observerades 2 kryssare och 3 jagare framkomma bakom öns östra udde.

Aug. 19. 2 kryssare synliga OSO.

Aug. 20. 2 krigsfartyg synliga i NO.

Sept. 1. Kl. 9,40 e. m. observerades i NNV strålkastarljus på cirka 4′ avstånd åtföljt av 2 dova kanonskott.

Sept samma dag. Kl. 3 observerades en lastångare förande norsk flagg i OSO bogserande en tremastad skonert i riktning VSV.

Sept. 2. I NO trenne kryssare.

Sept. 6. Kl. 6,20 e. m. obs. i V 4 örlogsf. styrande O.

Sept. 6. Kl. 11,15 e. m. observerades fyrljuset å fyrskeppet Kopparstenarna försvinna. 11,*45* synligt. Skriftlig rapport avs. (En fan ombord hade somnat. A. E.)

Sept. 7. Kl. 3,30 örlogsfartyg SV, 5,30 ett större örlogsfartyg S½V.

Sept. 8. Kl. 4,5 f. m. kryssare i NNV. Kl. 5 kryssare och torpedbåt bakom öns södra udde.

Sept. 19. En lastångare förande norsk flagga ankrade 11,15 f. m. under öns SV-kust. Lättade 5,4 e. m., styrde sydvart.

Okt. 13. Kl. 8,15 f. m. observ. i OSO 4 större torpedbåtar på 7 minuters distans styrande SSO.

Okt. 22. Strålkastarljus i NNV med olika mellantider. Flera lanternor. Antagligen eskader.

Okt. 28, 29, 30. Kryssare, lastångare och svensk jagare i sikte.

Nov. 1. Svensk jagare.

Dec. 11. På natten antagligen manövrerande eskader.

1915, jan. 8. En eskader av okänd nationalitet best. av 4 kryssare och 5 jagare synliga i NO kl. 2,30 e. m. styrande SSO.

Jan. 21. Under f. m. observerades en segelsliten kutter komma drivande SV ifrån. Sedan den passerat Bredsandsrevet och icke tycktes kunna taga sig i lä under ön utan drev av till sjöss, beslöts att söka bärga de ombordvarande nödställda, som signalerade med en flagga efter hjälp. Som landbränningama vid norra landningsplatsen omöjliggjorde sjösättande av båt, kördes en sådan längs kusten, tills sjösättning lyckades, varefter kuttern angjordes och uppseglades genom tillsättande av från land medförda segel i lä under ön och förankrades. Besättningen, 2 man, som voro mycket medtagna, ilandtogs och omhuldades på bästa sätt av fyrpersonalen. Kuttern, som hörde hemma i Visby, var på färd till Kappelshamn för fiske.

Mars 13. Hittades en tysk flytmina ilanddriven något norr om Kyrkudden.

Mars 14. Ankom kanonbåten »Svensksund» för att oskadliggöra den funna minan. Strax efter båtens ankomst anträffades en rysk flytmina cirka 800 m. NO om ön.

Mars 23. Tysk eskader, en kryssare och 4 jagare passerande väster om ön.

Nov. 24. Ett barkskepp »Anton» från Väddö kommande från Aalborg, last cement, dest. Mäntyluoto ankrade vid södra sidan av ön i sjunkande tillstånd. Bärgningsbåt eftertelegraferades.

1916, jan. 20. Kl. 5,10 f. m. hördes en kraftig minexplosion SSV i fyrens närhet.

Nov. 4. Kl. 9,20 e. m. strandade mellan norra landningsplatsen och Lilla Beckrevet skonerten »Elina», Hälsingborg, på resa från Lärje, dest. Härnösand med kalksten. Sprungit läck i sjön, måste sättas på land. Besättningen bärgade sig i skeppsbåten och inhystes i baracken.

Nov. 14. Strandade skonerten »Elina» har under förflutna natten sönderspllittrats av stormen och blivit totalt vrak.

Nov. 25. Hamnuddens fyrlanternin befanns skadad genom minexplosion och släcktes.

1917. (Som minexplosionerna blevo för talrika antecknas de ej längre i detalj. Över 40 minor desarmerades av Karl Bourgström själv.)

1918, nov. 5. Torpedbåtarna »Komet» och »Sökaren» besökt ön för desarmering av en del å ön ilandflutna minor.

1919, april 15. Fårösunds kustartilleridetachements ångkranpråm anlände för att avhämta de under vintern ilanddrivna minorna (omkr. 30 st.).

Maj 3. Anlände H. M:ts »Sökaren» för att avhämta 2 ilanddrivna minor.

Juni 27. Kl. 7,30 f. m. kom en jakt »Fulvia» fr. Sandviken på Öland i lä under land, läck och i närasjunkande tillstånd. Sedan fyrmästaren jämte fyrpersonal kommit ombord, uppankrades jakten vid norra tilläggsplatsen, pumpades läns och tätades provisoriskt för att kunna fortsätta sin resa till Fårösund.

Juli 29. H. M:ts torpedbåt »Meteor» ankom för att avhämta 4 st. ilanddrivna minor.

Aug. 27. Övning med livräddningsattiraljen för lotslöjtnanten och inspektören för Svenska Sällskapet för räddning av skeppsbrutna A. B. Viksten.

Sept. 3. Ankom ångkranpråmen för att avhämta en ilanddriven mina.

Nov. 16. En mina exploderade kl. 9,25 e. m. i fyrplatsens närhet, varvid tvenne fönsterrutor i en bostadslägenhet krossades.

Nov. 22. H. M:ts »Sökaren» desarmerat en vid Hamnudden ilandfluten mina.

1920, aug. 21. Kl. 3,20 f. m. iakttogs ett blossande sken vid grundet Kopparstenarna, vilket vid dager befanns härröra från en tremastad skonert, som törnat på Trefotsgrundet. Flott med egen hjälp.

Sept. 5. Kl. 6,30 e. m. landade väster om fyrplatsen 4 öselfiskare med en mindre båt på väg till Gotland för att köpa salt m. m. Vinddrivna och segelslitna. Deras rigg reparerades av fyrpersonalen och de avseglade.

Sept. 15. K. flottans minfartyg »Sveparen» angjort ön för desarmering av en ilandfluten mina.

Nov. 8. Kl. 6,20 e. m. strandade tremastade motorskonaren Willy, Stockholm, på resa från Gävle till Katthammarsvik på Gotland, barlastad, å Säludden. Fyrpersonalen behjälplig vid ilandbärgandet avproviant och inventarier. Den 11 kom bärgningsångaren »Neptun» till Willys assistens.

Willys vrak och ilandflyttade grejor.

Dec. 11. Kl. 9,30 e. m. ankommo till fyrplatsen 5 man, kapten, styrman, andre maskinisten och 2 matroser tillhörande besättningen å på 58° nord 20°5′ ost sjunkna finska i Helsingfors hemmahörande motorfartyget »Norppa». Fartyget, som var på 179,5 registertons, hade i Lovisa i Finland intagit brädlast och var nu statt på resa till Aalborg i Danmark. Då fartyget, som sprungit läck, sjönk, sökte besättningen rädda sig i livbåten, varvid denna kantrade och 2 man och en kvinna drunknade. En av matroserna hade begått självmord genom knivskärning för att undgå att frysa eller hungra ihjäl på kommandobryggan, som dåkatastrofen inträffade skilt sig från skrovet och förblivit flytande. På denna drevo de överlevande för vinden medhavande den skadade och vattenfyllda livbåten och den döende matrosen. Olyckan inträffade kl. 10 f. m. den 10 december. Den 11 på morgonen fingo de sikte på Gotska Sandön och efter att provisoriskt ha tätat läckorna i livbåten med flaggtrasor lämnade de bryggan och rodde mot land med en åra och ett bräde, under det att det östes med kompasshuset. Land uppnåddes sent på aftonen samma dag. De skeppsbrutna, som voro mycket medtagna av köld och hunger och fått frostskador på fötterna, omhändertogos omedelbart och bereddes vård och logis hos fyrmästaren.

Dec. 13. Ankom Visby lotskutter och avhämtade den förlista besättningen.

1921, mars 17. (Ss. exempel på fyrpersonalens arbete i land):

Fyrapparaten, som sedan några dagar tillbaka måst hjälpas vid roteringen med handkraft för att kunna erhålla den reglementerade farten stannade kl. 1,27 f. m. alldeles. Undersökning vidtogs omedelbart för att utröna orsaken; bland annat nerskruvades och rengjordes kvicksilverbehållaren. I denna befanns en del av kvicksilvret förorenat av något slags fettämne. Sedan kvicksilvret åter påfyllts och en del av det förorenade genom blästring och sodatvättning rengjorts och åter jämte reservförrådet av kvicksilver påfyllts, roterade apparaten hjälpligt. Detta arbete upptog resten av natten, vadan alltså huvudfyren varit stillastående från kl. 1,27 f. m. till släckdags. Såväl huvud- som bifyren höllos hela tiden lysande, huvudfyrens mörka sektion vänd åt land. Av undersökningen framgickvidare, att spindelns stödlager befanns ojämnt slitet och ganska stort flackrum i densamma konstaterades. Lodvikten till utväxlingsverket återställdes till den minsta möjliga, eller 89,4 kilogram.

Juni 1. Kl. 11 f. m. anlände fyra man från en motorskonert, som blivit minsprängd cirka 10′ ONO från ön. Fartyget, vars namn är »Magnhild», var statt på resa från Stockholm till Riga, last kork, hemma i Sundsvall och fördes av kapten F. Nyström. Som de till fyren ankomna besättningsmännen omtalade att kaptenen och 1:ste maskinisten ännu voro kvar ombord, sjösattes genast fyrplatsens motorbåt och avgick genast fyrmästaren jämte 3 man av fyrpersonalen och trenne av »Magnhilds» besättning att bärga dessa. Då vi kommit ut cirka en mil till sjöss, mötte »Magnhilds» mindre livbåt med de saknade uti, vilka sedan fartyget sjunkit, lämnat detsamma och satt kurs på ön. Den övriga besättningen hade i den större livbåten förut ilandkommit vid Kyrkudden. Samtliga av besättningen omhändertogos av fyrpersonalen.

(Minsprängningen var simulerad. Kaptenen hade i samråd med någon medbrottsling ombord själv arrangerat en explosion och sitter väl ännu då detta skrives på något isolerat ställe och undrar om han egentligen gjort en vidare lyckad affär.)

Juni 2. En drivande mina anträffades på 58°28′ Lat. 19°41′ Long.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Jag slutar nu detta utdrag ur fyrjournalen i förhoppning att läsaren fått en något så när riktig föreställning om livet på och omkring ön. Visserligen äro strandningarna inga vardagsföreteelser, men deinträffa dock tillräckligt ofta för fyrpersonalen och de arbeten som bli följden av sjöolyckorna kräva stundom veckor och månader. På Sandön är man alltid nyfiken på vad havet fört i land och det är sällsynt att någon dag går förbi utan att det »välsignat kusten» på ett eller annat sätt.

Fåröbornas gamla aftonbön lydde:

Gud välsigne våra åkrar och ängar, våra pigor och drängar! Giv fisk i garn och kut i strand! Gud, låt ett stort skepp stranda på skär i natt!

Så strandrövarmässigt tänka icke vår tids Sandöbor, men Gothbergs ande svävar över ön och Sandön tillhör Fårö församling. Jag är övertygad om att Fåröborna även nu icke ha något emot att som i gamla tider segla över till Sandön och hjälpa till vid en givande bärgning och vem vet om icke den där bönen ännu viskas av några åldringar om kvällarna innan de somna under fällarna.

Att man har så få personaluppgifter om Sandön i gamla dagar beror delvis på att Fåröns kyrkböcker av ålder förvarats i Rute prästgård, som brann på 1600-talet. Fårö, Fleringe och Rute voro ett pastorat. Alla kyrkböckerna förstördes vid branden utom en, som av någon anledning ännu icke överförts till prästgården.

Men nu låta vi Karl Bourgström berätta om en färd med Gotska Sandöns motorbåt i juli 1914.

»Vi avgingo från Huvudskär måndagen 27 kl. 5,10 f. m. med kurs på Gotska Sandön. Ombord voro jag,fyrbiträdet Gräsman, hans 4-årige son och min son Torsten, 20 år gammal.

Det var nästan stilla, men dyningen gick hög från SV efter blåsten i går. När vi kommit på höjden av Kopparstenarna — ungefär vid 10-tiden f. m., sprang vinden plötsligt över på ONO med storm-, åsk-, regn- och hagelbyar. Som den hårda brisen och den hastigt växande sjön gjorde det omöjligt att uppnå Sandön eller återvända till Huvudskär, beslöto vi hålla av åt Gotland och gå in vid Fårösund, men redan efter ungefär 3 timmar märkte vi att intet annat var att göra än att länsa för stormen i ungefär VSV riktning.

Flera svåra brott träffade båten, som dock klarade dessa förvånansvärt bra. Mot aftonen mellan kl. 5 o. 6 drog vinden sig mer åt ost, och ökade sjön i oroväckande grad. Hoppet att komma under lä av Gotländska kusten var nu slut. Enär vi fingo över oss alltflera och svårare brott och det således tycktes bero på en nyckfull slump, av vilket nästkommande brott båten skulle bli nedbruten och sänkt, beslöts att genom nödsignaler preja en ångare som befann sig i närheten med kurs rätt på oss, för att rädda livet och om möjligt även båten. Vi passerade ångaren på 25 meters avstånd. Det befanns vara lastångaren »Normannia» från Stettin.

Ehuru vi satt vår svenska flagga i halva vantet (på grund av den svåra sjön) och genom tecken och anrop läto förstå att vi ville bli bärgade, saktade ångaren icke ens farten eller gjorde de ombord synliga av manskapet någon min av att vilja förstå oss eller ens direkt se på oss, utan fortsatte sin kurs nordvart. Som ingen annan ångare eller seglare var i sikte, återstodoss ej annat än att fortsätta kampen för livet och bereda oss för den snart inbrytande nattens händelser.

Vinden ökade på samma gång den drejade än mera åt ost. En överväldigande åskby passerade över oss åtföljd av ett skydrag, som strök så nära båten att vi hade känning av dess sviter — grov och oredig sjö, regn, snöslagg och hagel till ofattbar myckenhet.

Det var mörkt som under en halvskum höstkväll. Vi länsade, parerade brotten och pumpade ut vatten. Jag började tänka på möjligheten att komma in i Kalmarsund, där det borde bli något lä under Ölandslandet och styrde ditåt emedan vinden just då bar åt det hållet.

Då kom bland alla andra brott som vi måste parera, ett i kvällningen, det värsta av allesammans. Rodret kom på

något vis i olag och båten ville ej styra längre. Vi surrade då en presenning, en matta och två fendrar vid ändan av en 50 meters ny manillalina som stacks ut på tamp till drivankare, stoppade maskinen och tillsatte i stället stagfocken för att spara olja till hjälp vid eventuell angöring av kust eller fartyg. Efter någon stund befanns dock denna för stor, varför den knopades om på mitten. Det visade sig nu att båten klarade sig nästan bättre för brotten än förut, fast aktern hölls mot sjön. Försök gjordes även med fören emot, men detta blev för vådligt, emedan båten ej ville ligga vindrätt utan tog sjön från sidorna.

Vinden drejade så småningom åt SSO och slutligen S. Sjön blev oregerlig. Hoppet att komma in i Kalmarsund måste uppges.

Det var nu ungefär vid midnattstid i väg på länsen åt svenska fastlandet, vart, var ovisst. Vi längtade eftermorgonen med nytt hopp om eventuell bärgning av liv, ära och båt, antingen genom landkänning och hamn eller ombordtagning i någon ångare.

Karl Bourgström skriver stormvarning.

Sjön började bli något redigare på tisdagsmorgonen, fast den ännu var mycket grov. Dagen kom äntligen, men kall och grå med regnbyar och hård vind igen. Vi länsade nu ungefär nordvart eller NNV-vart. Ingen landkänning, ingen ångare i sikte — endast masten av en seglare på kanske 10 min. distans. Frampå förmiddagen saktade vinden av något och regnbyarna blevo färre. Sjön började falla litet men var ännu aktningsvärt grov.

Så kom vid 9,30-tiden f. m. en ångare i sikte styrande NNO och dess kurs syntes skära rätt nära oss. Vi skyndade att påelda maskinen, halade in drivankaret, bärgade vår stagfock och beredde oss att preja ångaren, för att den, om den ej ville eller kunde bärga oss, åtminstone skulle kunna meddela, var vi voro.

Ångaren var »Dalälven» från Hamburg. Den stoppade ej sin fart, fast vår flagga blåste och satt kvar på samma plats sedan gårdagen. Den slumpade emellertid åt oss några ord ur en ropare i förbifarten och vi tyckte oss uppfatta att den var på väg till Norrköping.

Nu hölls skeppsråd i hast. Att svenska kusten ej var så avlägsen i lä, anade vi. Och att uthärda ännu en natt, kanske ett dygn, kanske flera i saknad av dricksvatten — detta förlorades nämligen genom en brottsjö redan på måndagsförmiddagen — och med matsäcken förstörd av vatten, våta, frusna och utvakade, trodde vi oss ej ha krafter. Vi styrde något västligare kurs än den prejade ångaren, ty hade vi hört rätt ur roparen, skulle vi ha land på närmaste håll babord hän.

Vi varsnade ungefär kl. 10,30 f. m. en seglare i NV t. V långt borta och ämnade styra ned till denna, som väl åtminstone ej kunde »gå ifrån oss», för att säkert få veta var vi befunno oss.

Vid närmare granskning av seglaren med kikare, befanns den vara — Häradsskärs fyr, igenkännlig på sitt öppna järntorn.

Fyren pejlades och kursen sattes på Arkö dit vi inkommo kl. 4,10 e. m. och förtöjde vid lotsbryggan.Telegram avsändes omedelbart till lotslöjtnanten på Gotland och hemmavarande anhöriga. Båten och alla dess inventarier voro i oskadat skick.»

Karl Bourgström ansåg denna färd vara ibland de värre han varit med om, mest med tanke på den yngste av besättningen, 4-åringen.

*

Alla som studerat Visby och Gotland allvarligt, känna namnet P. A. Säve, en av de bättre arkeologer vi haft i landet — i gammaldags mening. Vad han gjort för sin hemlandsö kan icke nog uppskattas.

Då han lärde känna sagorna och traditionerna om Gotska Sandön började han en korrespondens med öns förste fyrmästare, fortsatte med denna många år och den resulterade i ömsesidig och vacker vänskap. I Julius Bourgströms efterlämnade papper har jag funnit några brev, som jag icke kan låta bli att publicera. De följa härmed.

Ur ett brev från P. A. Säve till fyrmästare Julius Bourgström.

»Visby 8 juni 1874.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Om denna brevväxling från Sandö bara icke är för Tit. alltför tröttande, så är det för mig ganska intressant: denna i havets avlägsenhet gömda ön, dess ovanliga natur och hemlighetsfulla forntid samt dess stundom romantiska eller hemska sagoväsende. Och jag kunde nog veta att där ute skulle finnas en hop rövarehistorier om G. (Gothberg); tack särskilt fördem. Märkligast är dock sägnen av styrman Värmelin, vars fader för en 60 år sen blivit mördad på ön. Ty det var just 1814, då jakten *Cerberus* med läder och brännvin där strandade, varig. plundraren G. blev röjd, sås. man ser av N. Häradsrättens protokoller. — —»

Ur ett annat brev:

»Visby d. 2 februari 1879.

Hödädle hr Fyrmästare J. Bourgström!

Jag får så mycket tacka för senaste brev av d. 2 jan. så mycket mera som det rörde en så oändl. viktig sak samt var så allvarligt och varmt skrivet.

Titutlus har också sett att det strax gjort sin verkan, ty genast skrev jag en ny *artikel om Kopparstenarna*, enl. uppgifter från min »korrespondent på G:a Sandön», näml. uti Gott:ds Alleh. n:r 10 d. å. Och märkvärdigt var det, att just som denna artikel var tryckt, såg jag i Aftonbladet att överste E. von Vegesack gjort förslag om samma sak, eller om ett *fyrskepp vid Kopparstenarna* (i första kammaren) samt prosten A. J. Lyth därom uti andra kam:n. — Således är nu denna viktiga sak kommen till tals vid riksdagen, ehuru jag visserligen hellre vill ha en telegraftråd dit, än ett fyrskepp, vilket blott kan *avböja* en strandning, men ingal. *ditkalla hjälp*, som endast telegrafen kan, enär fyrpersonalen på Sandön kan se olyckan på Kopparstenarna och *rapportera* olyckan.»

— — — — — — — — — — — — — — — —

(Här begär Säve upplysningar om i vad mån man kan iakttaga händelser på Kopparstenarna och beklagar det till buds stående dåliga båtmaterialet på Sandön. Han vill överhuvudtaget arbeta förförbättringar på alla områden och föreslår bland annat införandet av skogsrussar på ön) »— — — samt säg fru B. att hon nödvändigt i denna höst skaffar sig tvenne *kor*, en *stut* och några *höns!*

Heder och vänskap

gamle P. A. Säve.»

Om Säve besökte Sandön mer än en gång har jag ej lyckats få reda på i gamle fyrmästarns efterlämnade papper. Men dennes efter allt att döma talrika brev till den gamle kulturhistorikern böra finnas i Säves brevsamling i Universitetsbiblioteket i Uppsala. Jag ber här att få påpeka att jag för mina personliga del endast använt det vid mina besök på Sandön där befintliga materialet, vilket nu tillhör Karl Bourgströms arvingar.

Naturligtvis måste uppgifter om Sandön finnas på andra håll — i kommerskollegiets arkiv, i krigsarkivet och i vederbörande häradsrättsprotokollsamling, om icke slarv och oförstånd låtit dessa papper bli kryddbodstrutar. Sådant har hänt. Jag har på en herrgårdsvind i Uppland hittat en diplomatisk notväxling mellan Danmark och Ryssland under Katarina II — för att nämna ett enda fall, — som var på väg att få ett ännu hemskare öde.

Den enda tradition man bevarat på Sandön om P. A. Säve var att han alltid gick omkring med långpipa, som han tände med eldstål och fnöske.

En annan Sandöälskare var konstnären Johan Zacharias Blackstadius, som bodde på ön en tid. Jag äger ett rörande minne från hans vistelse där, ett landskap föreställande Gumskullen, målad från öster. Han harprytt ramen med stjärnor av Sandösand. Stjärnorna äro tecknade med lim över vilket han strött sanden. Dessutom har han efterlämnat en liten bok med fårstudier, bra och ärligt tecknade som det mesta denna verkliga artistnatur

gjorde, en glad, god och anspråkslös människa, som levde endast för sin konst utan ett spår av ärelystnad.

*

Men på tal om fårstudier vore kanske lämpligt att berätta litet om Sandöfåren, vilkas saga nu är all.

Ovan omtalade Paterson, den store Sandöpatronen, måste slutligen göra konkurs, och Julius Bourgström köpte av konkursmassan så mycket han kunde använda av dess lösa egendom, flera hundra famnar ved som lågo färdiga till avskeppning, och fåren, vilkas antal var svårt att beräkna. Vanligtvis uppgick det till mellan tre- och fyrahundra, men stundom till omkring femhundra.

Då Bourgström sedermera blev fyrmästare, fick han tillstånd av lotsstyrelsen att behålla fåren, men överlät hälften åt den övriga fyrpersonalen. Fåraveln åstadkom ett avsevärt plus i inkomsterna och han förtjänade vissa år mycket mera på fåren än på fyren.

Fårklippningen och slakten voro stora händelser på Sandön. Fåren fingo ej klippas före *Urbanus* (25 maj). Hela fyrpersonalen med barn och blommor och 3, 4 personer från Fårö deltogo i jakten, ty fåren voro vilda och skygga och måste oftast skjutas. Vanligen kunde icke mer än hälften infångas. Alla baggar med raggig päls kastrerades.

Så många som möjligt av fåren drevos in i en fålla, en omgärdslad grässlätt, där de stundom brukade beta. Men där var det svårt att överraska dem. Det gick icke med alla vindar, ty fingo de väder av människa, rusade de ut. Ville man ha ett får till slakt måste det skjutas. En gumse utstötte ett visselljud och hjorden försvann, varpå man måste anställa samma slags jakt som på de vilda bergsfåren i Canada.

Det hände att en mängd får under en följd av år icke kunnat infångas för klippning. På dessa hade det ena årslagret ull växt in i det andra och de gamla pälsarna släpade som långa fällar.

Men då flygsandsplanteringen började måste fåraveln upphöra, emedan fåren åto upp de bindande växterna. Man måste anställa masslakt ett par år i följd. Förut hade 50 à 60 får slaktats åt gången. Fårkropparna saltades ned och exporterades — en inkomstkälla som nu sinat ut. Man ser ännu grova skeppsspikar i en och annan tall vid fyrstationen. Där hängdes fårkropparna upp under slakten.

Det sista fåret på Sandön dödades år 1893 efter en ordentlig jakt, ståtlig att åse — Karl Bourgström till häst med jakthorn och beväpnad till tänderna. Det var en gammal listig gumse, som länge gäckat alla fångstförsök. Dess ull hängde i stora schok, som blevo kvarsittande på buskarna under den vilda jakten.

Att all slakt firades med matorgier, förstås av sig självt. Fårstekskalaset var en behaglig omväxling i säl- och flundredieten och Fåröborna passade på att smörja kråset. De åto tills de voro oförmögna att röra sig och en av gubbarna som trots all vänligpersvadering icke kunde få ned mera, sade en gång liksom urskuldande sig: — Nog för ja strävar mä mat än, men inte ä dä bra för självsförnödenheterna!

*

Men det fanns nog mat på Sandön även mellan fårslakterna, och härlig mat. Flundror kan man aldrig få nog av och torsken har sitt behag när den kommer direkt ur havet i grytan. Sandöns speciella strömmingsinläggning vore värd ett särskilt kapitel och lax duger även till föda, påstås det. Men det gäller att passa laxnäten, så att icke sälen tar lejonparten, ty han är en stor läckergom. Har någon sett en säl äta lax? Han tar laxhuvudet i munnen och river i ett enda skickligt snitt med de knivskarpa skrävlingsklorna av först den ena filéen och sedan den andra för att njuta nästan som ett mänskligt matvrak. Det påstås att han river sönder näten i vredesmod, om det är för litet fisk i dem.

Stundom ha Sandöborna fått så mycket lax att de ha måst låta större delen förfaras. Och det var icke lätt att hålla den frisk förr, då källarförhållandena voro sämre än nu och det icke fanns någon motorbåt att frakta den till Gotland eller fastlandet med.

Men förr i världen voro alla de rätter, som kunna tillagas av säl de mest omtyckta. Denna *goût de canaille* hade sitt ursprung på Fårön och har säkerligen varit utbredd över alla de skärgårdar i Sverige, där säljakt bedrivits. Jag

har i Grisslehamn träffat gamla gubbar som slickade sig om de snusiga trutarna vid minnet av deras ungdoms späckorgier. De menadeatt nutidens mat bara är grannlåtsföda. Och till och med Karl Bourgströms kultiverade gom kunde stundom fuktas särskilt ymnigt då man bragte säl på tal.

Tallarnas luftrötter efter många stormar.

Tillståndet efter ett skrovmål sälkött kallades på Sandön och Fårön *sälrus*, ett utmärkt och målande namn. Efter ett sälrus höll man sig mätt mycket länge.

Sälblodspannkakor, tunna och frasiga, voro en verklig delikatess.

Sträklingar, vanlig pannkakssmet bemängd med tärningar av kokt späck, ansågos så goda, att om man höll dem framför näsan på en drunknad, gäspade han av välbehag.

Sällevern överträffade den finaste kalvlever.

Skrävlingarna äro underbara att äta. Man låter skinnet sitta kvar midskepps under kokningen ochtar sedan bort det. Grisfötter förtäras aldrig mera av den, som en gång ätit så tillredda skrävlingar (sälens framfötter). Men man bör hugga av klorna litet ovanför nagelroten.

Mulen med mustascher och allt är det läckraste på hela sälen. Vanligtvis kokades mularna och skrävlingarna tillsammans. Och när de mustaschprydda mularna och de handliknande skrävlingarna under kokningen hoppade om varandra i grytan, såg det stundom så hemskt ut att fruntimren skreko och sprungo sin väg.

Men *kroppningahuvuden* äro mäktigast och bäst av alla de rätter som kunna förekomma vid mänskliga måltider. Det är torskhuvuden fyllda med torsklever, rågmjöl och vetemjöl, hälften av båda slagen, ägg och gräslök.

En präst från Fårön som en gång kommit i land på Gotska Sandön för att predika för folket blev efter gudstjänsten bjuden på denna gudomliga mat, ty han hade talat till öbornas hjärtan och rört deras själar liksom fordom ängeln vid Betesda. Han åt 18 kroppningahuvuden och sköljde sedan efter med två tallrikar slätvälling. I något ärende skulle han emellertid gå ut, men kunde ej *gå* dit han skulle, utan rullade sig i upprätt ställning bort utefter väggen.

Ja, det har hänt mycket på Sandön. Just när Karl Bourgström har kommit så här långt i sin berättelse om maten, erinrar han sig båtskeppare Janne Engström från Fårön, en man som också tillhör öns historia. Vid Skäludden — jag vill minnas att det var där — finns en sten med ett litet hak på, så beskaffat att man under gynnsamma vindförhållandenutan att bli sedd kan smyga sig på en säl, som ligger uppe på stenen. En dag upptäckte Karl Bourgström och Janne en liten vikarsäl där. Janne smög sig ut mot den, framåtlutad så att skägget släpade i vattnet och lyckades verkligen få tag i dess bakskrävlingar. Det blev ett förskräckligt liv i sjön. Sälen är mycket stark och det har hänt att en man i samma situation som Janne fått båda händerna vridna ur led, om hans grepp varit tillräckligt fast, ty en säl vänder alltid blixtsnabbt kroppen kring sin egen axel vid dylika tillfällen. Janne höll fast, men måste släppa den ena skrävlingen för att ej bli fördärvad. Karl Bourgström hann i sista ögonblicket fram och fick tag i den andra. De drogo sälen levande i land för att kunna sticka honom ordentligt och göra sälblodspannkaka. Janne åt upp 15 stycken. Ett gott mål!

Janne Engström hade en bror, som också var fattig båtskeppare. Båda voro sjövilda djävlar, som trivdes bäst när båtsuden lekte i vattenbrynet. Då sjöng Janne, ty han var värst. Bröderna brukade alternera med Sundberg, som var färjeman på Fårön »och hade en djävla käring» att föra post och andra saker till Sandön. Sundberg lät de hemmavarande sköta färjan och seglade hellre. Han var också en viking, en lat men modig man, som seglade när ingen annan ville — eller rättare vågade. Han »hittade» gärna något i stränderna. Men Janne Engström var mera omtyckt, ty han stal aldrig får.

Sundberg hade tre båtar i följd, först »Ägir», sedan »Viking» och sist »Pomona», »stor som en stor koster». Han blev till slut nästan blind och seglade på känn mellan Fårön och Sandön.

Janne Engström var fattig som två löss ihop, men tobak hade han alltid, rulltobak, vill säga. Hela vänstra

byxfickan var anslagen till tobakspung och ständigt proppfull — ena rulländan stack för jämnan ut ur fickan. Han rökte en svart kritpipa nästan utan skaft så att röken gick klos kinden.

Ingen kan med rätta säga att Janne söp. Han var åtminstone icke slav under lasten. Det var på den tiden — och är väl ännu — vanligt att man tar en sup då man seglar. Mittemellan Fårön och Sandön tog man »midvatersglaset» och vid framkomsten »hamnsupen» ur en kagge. En gång då Janne Engström och fyrvaktare Sidén skulle ta midvatersglaset gick det hög sjö. Ett brott ryckte kaggen ur händerna på Engström, som satt med rorpinnen under armen, och kastade honom själv ned på durken. Sidén rusade fram, tog rodret och räckte kaggen åt Engström, men han sa: — Nej tack, när han inte unnade mej den nyss, så får det vara!

Så inte var han beroende av spriten.

Detta »han» i Engströms mun betyder havets hela mystik.

Engström brukade segla den lille Karl Bourgström till skolan med sin öppna båt. En gång då K. B. var 8 eller 9 år gammal, kom en liten fågel och satte sig ombord. Det betydde lycka. Vid en annan resa hade Janne slagit en sovande sälkut med båtshaken, som träffade så precis i ögat, att han kunde dra in den i båten från isflaket. Det betydde också tur. En dag, då skolresan åter skulle företagas och det var ovanligt kallt, hade fader Julius Bourgström begåvat Janne med ett halvstop brännvin.

»Att gubben far tordes skicka ut mig så där!» sade Karl Bourgström. »Men han kände ju inte till annat!»

De båda Engströmmarna drunknade tillsammans. De hade en gång händelsevis bullersten till ballast i stället för kalkstensskivor. Det blev storm, ballasten försköt sig och så var det färdigt.

*

Man blir med åren fatalist och Sandöns förste fyrmästare hade tydligen nått den ståndpunkten, då han skickade ut sin son till skolan i öppen båt. Men att han i början reagerade mot de bristfälliga förbindelserna med Gotland visar en rapport till lotsfördelningschefen. Den är daterad $^{1}/_{10}$ 1865 — sonens födelseår — och tyder på något föregående missförstånd eller någon konflikt med befälet:

»— — — — — — — — — — — — — —

Det torde tillåtas mig här upplysningsvis få anföra, att första året fyrarna var tända, hade jag ordres att en gång månatligen insegla till Gotland för att afhämta ordres och ingifva rapporter öfver tillståndet vid fyrarna, men som detta var närmast omöjligt att uppfylla till följd af de många svårigheter och faror man är utsatt för vintrens tid med en liten bräcklig båt i öppna sjön; blef jag senare af herr lotsfördelningschefen kapt. Du Rietz muntligen beordrat att endast kvartaliter inkomma såvida ej något maktpåliggande för fyrarnas behof gjorde nödigt att insegla oftare. I stöd däraf ansåg jag mig i mitt bref af den 14 nästlidne nov. kunna inberätta att ej något bud från ön kom att ingå förrän början af nyåret, dettaoaktat jag i tvenne herr fördelningschefens skrifvelser af senare dato, näml. den 17 och 25 december blifvit anbefalld att genast inkomma med svaromål på ämbetets skrifvelse n:r 291 af den 6 november, hvilket bref jag dock ej kom i delo af förrän den 9 dennes, alltså kan jag icke anses hafva lämnat undfångne ordres utan afseende.

Att komma från denna aflägsna ö när som helst är omöjligt, emedan man uteslutande beror af vind och väderlek och ofta har oförutsedda naturhinder gjort öfverfarter totalt omöjliga. — Då nu tvenne personer begifver sig å färde i en öppen båt denna 8 mils långa väg i öppen sjö en kort vinterdag har hänt, att, komna mer än midvaters mellan öarna, vindkast inträffat, då konträr vind med storm kastat dem tillbaks till ön och i mörka natten med knapp nöd kommit i land med lifvet. Äfven har hänt att vi råkat in i drifis som varit högst besvärlig att komma klar. Och har vi blifvit intäpta i snötjocka med yrväder och blifvit nedisade af slagvatten som frusit på. Stundom har alla Gotlands hamnar varit tillfrusna att vi ej kunnat kommit in utan måst taga båten upp på isen och släpat den i land med tillhjälp af lejt folk. Utom detta kommer, att inträffande motvind kunnat uppehålla oss borta 2 à 3 veckor, som är förenat med kostnad, hvadan ock mycken tid förlöpet som ej kunnat ägnats åt egentliga tjänsten på fyrplatsen. Häraf inser Herr Lotsfördelningschefen att wi ofta varit utsatta för lifsfaror under dessa riskabla

vinterfärder och torde äfven inses att kommunikationen mellan Gotland och ön är icke på bästa fot ställd. — — — — — — — — — — — — — — — —.»

Koncept till en annan, tidigare rapport från Julius Bourgström:

Till Chefen för Gotlands kongl. lotsfördelning m. m.

Här i konvolut öfversändas fyrjournalen jämte årsredovisningen tvenne ställ af n:r 1 o. 2 och tvenne bihang till n:r 2 äfvensom fjärde kvartalets redovisningsblanketter tvenne stycken.

Jag får anmäla ett litet fel, som uppkommit vid 2:dra kvartalets redovisning och som nu är rättat, nämligen slitet linne, som blott var upptaget till 10 ℔ 50 ort, men är rätteligen 13 ℔ 50 ort.

Som herr distriktschefen vid dess inspektionsresa på ön förbjöd att ved för fyrarnas behof fick inläggas uti fyrtornen och som ej något vedskjul finnes, utan veden skall ligga ute utsatt för regn och snö, blir den vattendrucken och otjänlig att bränna, ty af våt ved ryker kaminerna in till skada både på lysningsapparaten och lanterninfönstren. I anledning af detta förhållande vill jag bedja herr lotsfördelningschefen att besörja, att tvenne mindre vedskjul måtte här blifva uppförda nästa sommar, ett till hvardera fyren.

Bland de myckna stormar, som denna höst har rasat, uppkom en orkanlik NO-storm natten mellan den 22—23 dennes, med en sådan fruktansvärd kraft, att fyrtornen sviktade så betydligt, att ventilen på Södra fyren skakades loss med sin öfre axel, nämligen metallmuffen till densamma, hvilken dock ansattes med skrufvarna och följande morgon inriktades. Sjön vräkte upp med sådan kraft vid detta tillfälle, att den gick upp flera famnar förbi båtskjulet, som dock står omkring 300 fot från stranden, utgrafvade dennasandbank och bortspolade en del af marken kring båtskjulet, att dess väggar stå en fot högt från marken. Båtarna i skjulet led dock ingen skada, blott inbäddades i sand, som af bränningarna spolades in. Fyrbetjäningens båtar kastades långt uppåt skogen till, en pråm slogs sönder och krossades. Skogen led vid detta tillfälle stor förödelse, ty oräkneliga träd ligga kullblåsta och afbrutna. I slutet af november uppkastades på öns södra sida en kantrad gotlands tremänningsbåt, i ena stäfven märkt S. O. 1859. Troligen någon varit ute på fiske och blifvit förgången.

Vid stationen står allting väl till. Folket är friska och för närvarande ingenting vidare att anmärka.

Gotska Sandöns fyrstation den 31 december 1862.

J. B:m, fyrmästare.

Sandöns förste fyrmästare hade verkligen svårigheter att brottas med. Få av hans befäl hade varit på ön — åtminstone få om ens någon av det högre befälet. Och ingen hade en aning om vad det betydde att ligga där isolerad som på ingen annan plats i Östersjön. Av mycket i brevväxlingen mellan Julius Bourgström och hans förmän framgår att de senare i allmänhet icke visste vad som menas med Gotska Sandön. Varje segling till Fårön var ett spel om liv och död i dessa små öppna båtar, som endast behövde ett brott på en grov sjö över sig för att gå till botten.

Men Sandöborna lärde sig segla, sköta is och begripa Östersjön. De lärde sig mod och uthållighet, ja envishet, då det gällde att genomföra något. I dettasenare fall hade de ett dagligt föredöme i gumman Söderlund, »Madam», vilket hennes mellanhavande med gubben Bäck bevisar.

När ryska skonaren »Die Probe» en höst strandade vid ön och sedermera omgavs av drivis, hade Madam i bärgarlön fått fyra tunnor korn. Bland de andra bärgarna befann sig även gubben Bäck, f. d. faktotum och smed på Sandön. Nu bodde han i Ar på Fårön, men låg här för tillfället med »Alexander», en gammal Öselbåt, för att utnyttja strandningen. Madam gav i likhet med de flesta andra Bäck i uppdrag att frakta bärgarlönen till Fårö och där låta förmala den till korngryn och mjöl. Bäcken lastade »Alexander» full och seglade från Sandön, men kom ut för storm, blev vinddriven och med sin last upptagen av ett fartyg, som var på väg till Köpenhamn. Där landsattes han, sålde sitt och de andras korn och uppenbarade sig långt om länge på Fårön iskrudad nya kläder. Och han hade ändå uppgivit att han bara fått livet bärgat.

Madam fick höra talas om de nya kläderna och började trots Bäckens försäkringar misstänka att det icke var så helt med historien om hans resa och bärgning. Men det blev ingen reda med det hela, utan hon beslöt att göra rejs och medföljde alltså Sundberg eller Engströmmarna till Fårösund, där hon icke varit på många år. Hon gick direkt till handelsman Grubb, som brukat skicka henne landshövdingens pengar, ty han var en hederlig karl. De andra Fåröborna trodde hon inte mer än jämnt.

»Nej men i alla tider, är det inte Madam Söderlund som kommer hit, vad står nu på?»

Och Madam klargjorde Bäckaffären.

»Å nej, det är nog inte så illa, ty Bäck har berättat allt så noga — men är det så, kan Madam få tala vid Bäckamor, som är här nere vid kalkugnen på dagsverke. Hon vet nog hur det står till.»

Madam gick till kalkugnen och träffade Bäckamor, en arg käring som började spotta och fräsa och skälla, för Bäcken hade inte stulit, han hade bara bärgat livet den gången, så det var inte lönt att komma här och skälla folk för tjuvar! Och så skällde hon så förskräckligt, att till och med Madam blev henne svaret skyldig. Hon fick inte en syl i vädret.

Madam gick tillbaka till patron Grubb och berättade. Han blev intresserad.

»Ja då är det allt bäst att Madam går till Hau, för där är Bäcken på arbete hos bonden.»

Dit var bara ungefär en mils väg och Madam traskade åstad. När hon kom in i stugan satt en massa folk omkring ett bord och höll på att få mat och där satt också Bäck och slevade i sig födan och såg inte upp, men där satt även skräddare Andersson, den enda hon kände igen utom Bäck. Andersson hälsade genast.

»God dag, nej men si är det inte Madam Söderlund!»

»Ja god dag Andersson och god dag Bäck!»

Men Bäck gjorde ingen min av igenkännande, ty han hade dåligt samvete, så att Madam måste gå fram till honom och ta i honom och vända på honom för att komma till tals med honom. Och så drog hon kornhistorien och talte om de nya kläderna. Och Bäck svor och hoppade och stank omkring i stugan och sade:

»I får ta te hjälp bå prostar å prostelyter å länsmän och biskopar, men åv mej får I ingenting, för ja äger inte mer än ett halvt får!»

Men Haubonden var en bra bonde med ett gott komihåg och tyckte att det var synd om Madam, så han gick upp på kammarn efter en gammal tidning och där stod det om Bäckens underbara räddning och att han hade fått kornet bärgat också.

Men Bäcken hade ju inte mer än ett halvt får och Madam ville inte vara obillig. Hon visste själv vad det betydde att vara fattig. Och om han inte kunde betala kornet, så kunde han åtminstone lämna ifrån sig säckarna, men Bäcken sade, att i så fall måste hon följa med honom hem för att säga, vilka säckar som voro hennes, för det kunde han omöjligt ha reda på.

Madam följde med Bäcken hem, tittade in i stugan och såg att där var utfattigt, men i förstun hängde det halva fåret. Bäcken ville att hon skulle följa med upp på vinden för att välja ut sina säckar, men Madam svarade, att så stora förlager säckar kunde han väl inte ha, att han inte själv kände igen hennes säckar, när han var så fattig för resten. För Bäcken ville naturligtvis ge henne ett tjuvnyp uppe på vinden och slå ihjäl henne, det förstod hon grant, så hon följde inte med upp utan gick ut och ställde sig utmed stugam.

Hon sade efteråt, att om Bäcken velat göra henne något illa skulle hon ha gett till ett illtjut, så att det hade hörts ända till Hau.

Madam fick igen sina säckar, och Grubb, hos vilken gubben Bäck tjänade eller hade mycket att göra,

tvang honom att skriva en revers på 25 riksdaler till gumman!

Den löste han visserligen aldrig in, men säckarna hade hon på egen hand tagit tillbaka från den fulingen, så inte

var det värt att sätta sig på hennes näsa inte.

Patron Grubb var för resten snäll mot henne och vägde alltid upp lite mer socker och kaffe och gryn än hon egentligen hade rätt till på grund av landshövdingpengarna.

*

Gubben Sundberg var full med skrock och ett fullständigt lexikon i fråga om väderleksmärken. Se här några exempel:

Gav man sig ut Johannesdagen (27 dec.) kunde man lika gärna ta livet av sig på land. Dagen kallades »Halshuggarn» och en resa då betydde en storm som ingen kunde gå klar.

När *havgeite* (havgeten, lommen) skriker, blir vinden ostlig.

Om man icke kan hålla tätt i sängen om nätterna, bör man steka och äta Labia majora av 7 tackor.

Mot reumatism användes *fastnes spytt*. Man spottar på morgonen på fastande mage i handen och frotterar knävecken. Användes med fördel av gamla gummor.

Enligt Sundbergs uppgift är *rået*, vilket alltid bör finnas i en skuta, en varelse som följer med skeppstimret ur skogen ut i sjön. Så länge det trivs seglar man bra och lyckligt, men man bör följa de råd detdå och då ger och som gammalt sjöfolk kan tyda, annars går det olyckligt. Rået lämnar självt fartyget i god tid och lagar alltid att någon får se det i samma ögonblick det ger sig av. Oftast ser det ut som en liten grå krokig gubbe med vitt skägg och ett verkfat på ryggen. På Likgrundet mellan Gotland och Öland omkommo en gång 200 man emedan de icke lytt råens varningar för fiskefärd dit. Men det är mycket längesedan.

Av gubben Sundberg fick Karl Bourgström första gången höra sagan om Sandögubben.

16 Fåröbor hade givit sig ut på säljakt. Isen bröt upp, men flertalet av dem hamnade efter många lidanden på svenska kusten. Två hade emellertid kommit att skilja sig från de andra och drevo i land på Sandön, där de levde av nötter, som de letade fram under hasselbuskarna. Ty på Sandön kunna nötterna stundom hålla sig friska flera år bland de nedfallna löven.

En av de båda var gudfruktig och försummade aldrig att läsa sin bordsbön innan han började äta sina mödosamt hopsamlade frukter. Den andre var ogudaktig och frös ihjäl. Den gudfruktige höll trots allt på att stryka med och började till slut irra omkring som i vansinne och dröm, planlöst och veligt. Men plötsligt upptäckte han spår i snön, av en kvinna, det såg han på skoavtrycken. Han följde spåren och kom till ett stenrös, Det röset är för resten det största av de fyra kummel som ligga i skogen icke långt nordost om S:t Anna.

I detta rös fanns ett hål med trappa. Han gick utför den och kom in i ett stort varmt rum. Vid spisenstod en kvinna och rörde med grötkräcklan i en gryta. En stor svart hund låg på golvet med sin tunga lindad tre varv omkring spisståndaren.

Det största kumlet.

Fåröbon hälsade Guds fred. Tack, hälsade kvinnan tillbaka. I en säng sov en gammal man med vitt skägg, som räckte långt ner på bröstet. Hans ögon stodo öppna och Fåröbon såg att han var blind.

Kvinnan sade: »Här i spisen ser du ett ankarfly, som är rödglödgat. När gubben vaknar och hälsar på dig, så tag flyet med den här tången och slå honom i hand med det, men då måste du också säga honom tre sanna ting för att klara dig.»

När gubben vaknade, sade Fåröbon: »Jag har aldrig varit i en så varm och skön stuga. Jag haraldrig sett en så gammal man. Jag har aldrig förr sett en hund så stor att han kan slingra tungan tre gånger runt ståndarn.»

Ett mindre kummel.

Då hade han ju sagt de tre sanningarna. Sen ville han berätta vem han var, men gubben sade, att det kände han

redan till. »Men ta mig nu i hand!» sade gubben. Fåröbon räckte honom det glödande ankarflyet och gubben kramade det så att järnet strittade ut mellan fingrarna.

Då sade gubben: »Det gläder mitt hjärta att det finns varmt blod i Sverige! Nu har du gått igenom provet. Du skall få behålla ditt liv, var inte orolig! Om tre dar kommer en båt från Gotland och bärgar dig!»

Den gubben var Sandötrollet — det kan man ju begripa. Han var bror till de andra gotländska trollen,Hobergsgubben, Greipur i Garde, Knåbur på Hall, Baldur i Brå och Taksteinarn.

*

Död skog i dyn. *Carex arenaria* till höger — icke planterad. Klappersten närmast betraktaren.

Det var instruktivt att promenera med Karl Bourgström, då han var i berättartagen, ty sin ö kände han som sin ficka. Som alla mycket ensamma människor var han spekulativt anlagd med någon dragning åt mystik. Men hans sällsynt goda huvud och en humor av högst ovanliga mått höll honom inom realitetens gränser.

Det var icke långa sträckor av stranden som han ej förknippade med något minne, intressant, dramatiskt, rörande eller humoristiskt. Han var en mästare

i att upptäcka och klarlägga det för varje människa karakteristiska och ju livligare minnena trängde sig på honom, desto tydligare och skarpare framstodo de agerande för åhöraren. Han *var* i varje ögonblick den person han berättade om, visserligen chargerad av hans livliga fantasi, men med sanningens prägel och humorns förlåtande förståelse.

Typisk dyn.

När han berättade om fyrvaktare Harström som varit sjöman i sin ungdom och seglat på Amerika och söp, *söp*, härmade Karl Bourgström Harström och hela Texaskusten med alligatorer och andra farligheter. Ty Harström hade varit matros på en skuta som skulle till Galveston, man var i närheten av destinationsorten, Harström var lite i hammarn och ramlade över bord. Ingen märkte det, men Harström klarade sig, tyvattnet var varmt och skönt och han simmade i land på en ö, där han lade sig att sova.

Efter några timmar saknades den försvunne och en båt sattes ut. Man rodde åt det håll man sist hade sett honom ombord. Det fanns ju egentligen intet hopp att få tag i honom, men svenska sjömän äro kamrater. Från en liten ö jumpade en massa alligatorer i sjön vid båtens annalkande. Men ett av djuren rörde sig icke. Man närmade sig för att undersöka hur en sådan mackapär kunde se ut på nära håll.

Det var Harström som sovit mittibland vidundren. Han sov än.

Fyrmästaren kunde illusoriskt framställa sitt fyrbiträde Ferdinand som en dag infann sig på ämbetsrummet med den ena kinden uppsvullnad till monstruositet, ty han hade tandvärk, icke vanlig sådan, utan *begreppet* tandvärk.

»Alla tänderna äro ruttna utom på den sidan där jag har snuset. Om jag ändå haft vett att lägga snus på båda sidor!» En hjärtesuck.

Ferdinand var från Grisslehamn, där den intresserade läsaren kan få goda läromästare i snustuggningens konst.

»Det är underligt att de präster, som förr i världen å ämbetets vägnar besökte Sandön, i allmänhet voro livrädda på sjön, så snart det började dra aldrig så litet», sade fyrmästareni. Åtminstone begrep fyrbiträdet Pettersson icke orsaken. Han sade:

»Dä faen mä prästerna, som inte gör annat än läser å ber, att di tror faen ska ta dom så snart di kommer på sjön. Som för exempel när jag seglade hem kyrkherrn sist, så kom dä en liten fruntimmersbrisfrån sydosten å han började skrika å sa: — Hur ska dä gå? Hur ska dä gå? Kan Pettersson klara dä här? Jag litar absolut på Pettersson.

Å ja litar på Vår Herre — dä skillnad dä, sa ja. Dä kommer en långt mä. Sitt i båt, kyrkherrn! — för han började göra kast som en gammal gråsäl.»

*

»Jag ser av dina teckningar att du observerat att åtskilliga av de döda tallarna äro vridna motsols. Medsols är ju regeln. Ett ovanligt typiskt motsolsfall står inte långt från fyrstationen.»

Jag öppnade min skissbok.

En död tall, motsolsvriden.

Motsolsvriden tall

»Här har du den!»

»Alldeles! Men ganska egendomligt är att motsolstallarna ha rätkluven kärna, under det att medsolstallarna ha hela veden vriden. Höljet omkring kärnan på motsolstallarna, som vanligen är 2 à 3 tum tjockt, kan vara vridet 2 à 3 gånger på en meters längd. Medsolstallarnas vridning är icke så brutalt spiralformad. Det här skall du tala med Rutger Sernander om och hälsa från mig!»

Jag har gjort det.

Vi hade gått till Österbo för att inspektera livräddningsstationen och gingo omkring i terrängen i närheten av de båda gamla inseglingsfyrarna.

»Här kunde man hitta saker och ting förr i världen. Men det mesta läto vi ligga kvar. För många år sedan kommo några unga studenter hit och plockade människoskallar. De hade åtminstone ett par tjog med sig då de foro sin väg. Vad skulle nu detta tjäna till? Kunde de inte ha mätt och undersökt skallarna här och låtit dem ligga kvar. Då voro några Fåröbor mera i sin rätt, som legat här många dar för motvind och storm. De företogo sig att begrava alla skelett de hittade, i tro att de skulle få vind hem. Och det fingo de också.»

Jag kunde inte rå för att jag hela tiden gick med ögonen stint fästade på marken för att bland benskärvor, kol och klappersten göra ett fynd — en brakteat, en denar, ett bronsspänne, en glaspärla.

»Här är väl allt bortstulet», sade jag. »Nu är det väl omöjligt att hitta något.»

»Å jo, bara man har ögonen med sig», sade fyrmästaren, lutade sig ned och tog upp en liten bronsplåt, ett beslag från något bälte eller dylikt. Men han tog det icke med sig. Han lade det tillbaka där han funnit det. Sådan var han.

Den gången gingo vi hem över Kyrkudden, fast vi haft närmare norra vägen.

»Här, vid Kyrkudden strandade en dag ett barkskepp 'Jackson', last hampa och järn, för en hård nordväst. Det var fyrvaktar Lillias hustru, gamla Fia, som kom ihåg det. Det troddes ombord att fartyget skulle gå sönder och man beslöt att lämna vraket. Men det blev två meningar om *huru*. Skepparn sökte sig på land, där det var mindre sjö och bärgade sig,men styrman med en del av besättningen gick rakt på land. De drunknade allesammans.

På den tiden fanns i Visby en engelsk konsul Enequist, som kallades Gotlandskungen på grund av sin rikedom. Han hade bett sina affärsvänner i England att få hit en engelsktalande man och fick en vid namn Thomson, en suput och slarver. Denne fick i uppdrag att bärga 'Jacksons’ hamplast. Arbetet började och gick bra. En dag kom Thomson hit med en skuta för att hämta det sista av lasten, då han kom att tala med kaptenen om en båt 'Husaren', som lastad med bly för många år sedan strandat söder om Kyrkudden. Thomson lär ha varit den ende som visste var blylasten låg. Hur han fått reda på det, är bortglömt. Kaptenen blev intresserad och han och en Fårögubbe gingo i land för att undersöka Thomsons pejlingsmärkem. Men det blev väder, de måste vända och gå ombord igen. Det blev full storm. När de skulle lätta och gå till segels, oklarade sig något i ankarspelet, och innan de hunno få detta klart törnade hon på land. Alla gingo i land utom Thomson och en jungman, Det blev natt och på morgonen, när det mojnat, hängde Thomson och jungmannen ihjälfrusna i riggen.»

Under berättelsen hade vi kommit till Ryska kyrkogården vid Franska bukten. Jag passar på att förtälja att Karl Bourgström, innan han dog, hann iordningställa kyrkogården och gräva upp kanonerna. Mina teckningar äro

alltså nu icke exakta. Men de få stanna kvar som historiska dokument.

»När 'Wsadnick' strandade här utanför, hade officerarna just satt sig till bords för att äta. Det bleven ordentlig smäll och det fina bordssilvret och kristallglasen åkte i väggen. Under den allmänna villervallan passade de av besättningen, som skötte serveringen, på att stjäla silvret. När undsättningsbåten från Kronstadt kom och det skulle bli inventering, blevo tjuvarna rädda och kastade alltsammans över bord. Men vädret var stillt och från backen kunde man se silverpjäserna ligga och blänka på bottnen.

Landskap vid Österbo. Till vänster Sälutkikstallen.

Så berättade min far. Och även om anstalter då gjordes att hämta upp dyrbarheterna, är det tämligen säkert att sanden ännu gömmer på mycket av servisen.»

Jag kom att tänka på ett gammalt, som jag hoppas småländskt ordspråk: I hälvete på en röd sten står ett kvarter brännvin — men ta't!

Karl Bourgström kände till ordspråket.

Låt mig nu berätta om en sälbössa utan krut och kula. Det påstås, att nöden är uppfinningarnas moder. En exotisk vän till mig, som vistats mycket i tropiska ängder bland huvudjägare och andra farliga individer, påstod att engelsmännen vilja formulera ordspråket så här: *Necessity is the mother of inventions — and the father of halfcasts.* Möjligt, men det jag nu kommer att förtälja har med mera tempererade zoner att göra.

Karl Bourgström visade mig två sälbössor, gjorda särskilt för speciella stenar, där säl brukar krypa upp. De voro rör av trä — och nu ber jag läsaren noga betrakta de teckningar, som illustrera en av dessa bössor! Ett fyrkantigt trärör, ungefär 7 fot långt. I detta rör fanns en harpun, en vanlig sälharpun, fast den nog inte var så vanlig, ty fyrmästaren hade själv tillverkat den i sin smedja. Sällan har jag sett ett så vackert vapen. Den som begriper att konst är detsamma som ändamålsenlighet, förstår de sköna och praktiska linjerna i denna harpun. Ringen, som låser vapnet, åker akter över mot köttets sårkanter och då sälen reagerar mot detta plötsliga ingrepp i hans fridfulla känsloliv och gör ett kast, sätter sig harpunkniven på tvären. *A* är harpunen i vila. *B* är harpunen i funktion. *C* är bössans innanmäte.

Harpunen har en lina om halsen i form av det sjömän kalla ett splitsat öga. Denna lina går ner till harpunskaftet, som är urholkat för bekvämlighetens skull och vänder där runtom en bygel för att sedan vid rörets spets passera en lättsnurrad rulle och lämna linan åt Dig eller mig, o Läsare.

Men nu kommer det intressanta! Linan är slak mellan punkterna *X* och *Y* — observera teckningen — eller rättare mellan harpunskaftets i röret dolda akterända och *Y*.

Men vid *E* finnes en surrning av sjömansgarn, som går igenom en märla. I denna märla är en krok — en böjd 4-tumsspik — anbragt. Denna spik är med smäckert garn — låt oss säga sjömansgarn eller märling — fastnajad vid punkten *Y* på linan. Linan är fast i land och så hårt stramad som sälexperten anser lämpligt.

Hela bössan är fastgjord vid den sten, där sälen brukar ligga. I denna sten är en märla anbragt — se vid *Z*. — Bössans andra ända är försedd med tyngder för att icke röra sig i sjö. Vid *D* finnes ett hål för att sand och småsten i upprört hav skola tömmas ut automatiskt.

När sälen hasat sig upp på sin nattsten, kryper jägaren, om vinden är gynnsam, fram till den plats, där linan är fastgjord. Han gör ett våldsamt ryck, så att garnet mellan punkterna *E* och *Y* slites sönder. Linan drar ihop sig, rullen vid *X* fungerar och harpunen slungas ut, ofta med sådan kraft att den går tvärsigenom sälkroppen.

Men om sälen icke dör genast, börjar ett liv som icke är av denna världen. Har harpunen träffat på ett ställe, som icke tillhör de för livet centrala, kan sälen slita sig loss. Då gäller det att sköta linan och trötta ut honom. Men det vill en duktig och riktig karl till att brottas med en stor gråsäl. Man slåss med en naturkraft och det är nödvändigt

att tänka på fotspjärn — som det är svårt att arrangera i dynsanden.

Men är harpunen bra och jägaren stark och klok — eller hungrig — bör han kunna reda upp sitt mellanhavande med sälen.

De bössor av denna konstruktion Karl Bourgström visade mig verkade sköna genom sin raffinerade ändamålsenlighet.

Jag frågade honom om han var uppfinnaren. Han svarade något svävande, men jag fick klart för mig att han i alla händelser var en ypperlig konstruktör. För en av bössorna krävdes en lina av minst 100 famnars längd.

Dessa sälbössor anser jag vara bland de intressantaste bland primitiva och av behov framtvungna jaktredskap.

*

Jag målade blommor på Gotska Sandön — försökte göra dem så lika originalen som möjligt. Jag satt en kväll och målade några exemplar av *Monotropahypopithys*, som kommo skönt och mystiskt anemiska upp ur sanden under en fura. Plötsligt fick jag ett slag i pannan — det gjorde ont — jag undrade, vilka fiender jag hade på ön.

Men det var ingen fiende — det var en jätteskalbagge, *Ergates faber*, som tydligen av misstag råkat sluta sin flykt där min panna började. Han dog och min panna blödde. Jag tog upp liket och stoppade det i mitt cigarrettfodral.

Sandön är ett himmelrike för entomologer och åtskilliga unga vetenskapsmän ha förtjänat sina sporrar genom studier i de döda träden, som myllra av liv. Eisen och Stuxberg voro de första som berättade något om Sandöns entomologi. Om den har jag redan talat. Erik Mjöberg bodde där 1906 och offentliggjorde resultatet av sina studier i ett föredrag, som 1908 refererades i Entomologisk Tidskrift av Filip Trybom.

En av våra utmärktaste entomologer — ryktbar bland vetenskapsmän — Anton Jansson, redaktionssekreterare i Nerikes Allehanda, vistades 1925 på Sandön.

Hans bok *Die Insecten-, Myriopoden- und Isopodenfauna der Gotska Sandön* har kvalifikationer att göra honom till hedersdoktor.

På allt detta kom jag att tänka när jag kom ihåg att en jättelik *Ergates* slog sig till döds mot min panna just då jag höll på att måla blommor.

Jag har redan berättat hur Tycho Vestergren begick Sandön, sedan han älskvärt hörsammat min bön att komma dit och lära mig allt ljuvligt om blommordär. Doktor Gustaf Neander har säkerligen alla på ön befintliga växter skönpressade i sitt underbara herbarium. En annan biolog, doktor Selim Birger, har i vänskapsfullt intresse givit mig några upplysningar om Sandöns flora.

Han skriver: Huvudsakligen sand- och barrskogsflora, i vars undervegetation utom örter och gräs ingå lingon, blåbär, ljung och mjölon. Däremot *saknas* kråkbär. Alla våra sju Pyrolaarter finnas. Idegran, vildapel, hassel. Utom rönn och oxel finnas på ön av *Sorbus*-släktet även vitoxel *(Sorbus aria)* och rönnoxel *(Sorbus fennica)*. Den vackra strandörten (rödvioletta blommor) *Lathyrus maritimus* tyckes i likhet med det på Gotland icke iakttagna gräset *Koeleria glauca* i senare tid blivit införd till Sandön.

Gotland är berömt för sina orkidéer och även till Sandön ha sökt sig några arter, t. ex. den praktfulla röda skogsliljan *(Cephalanthera rubra)*, skogsknipproten *(Epipactis latifolia)*, vaniljknipproten *(Epipactis rubiginosa)* samt näsroten *(Neottia nidus avis)*.

Påfallande är fattigdomen på ormbunkar och andra kärlkryptogamer. Så är av våra lummerarter endast *Lycopodium annotinum* iakttagen.

Eisen och Stuxberg upptaga i sin flora över ön i allt 151 arter kärlväxter. Nya fynd ha ökat antalet, men jämfört med huvudöns flora är artantalet mycket ringa. (Men desto ståtligare och storvulnare! Min anmärkning.)

Av intressantare arter som ingå i öns flora kunna ytterligare nämnas sandlök *(Allium vineale)*, backvicker *(Vicia cassubica)*, luddkloört (*Oxytropis pilosa)*samt den sällsynta, på backtimjan parasiterande snyltroten *(Orobanche alba* rubra).*

Jag tackar Selim Birger för dessa upplysningar. Jag kan tillägga att vid Höga Land växer i förnäm enslighet ett exemplar av Sparris. Jag åt icke upp örten, ty vid mitt besök sist på ön var sparris icke säsongrätt.

*

Men jag måste sluta min bok. Fyrmästare Karl Bourgström är nu död och har efterträtts av hans fyrvaktare, Oskar Ekman. Det är att önska att denne i allt följer sin företrädares traditioner och föredöme. Jag önskar honom lycka och framgång och vill att han skall bli *sträng* då det gäller att skydda ön.

Jag skulle helt senilt kunna prata om Gotska Sandön flera geologiska perioder framåt, men mina läsare skulle icke överleva denna pratsjuka.

Något borde jag dock tala om säl och jakten på säl, ty jag är alldeles övertygad om att Sandöborna bäst av alla svenskar *kunna* begreppet säl, därför att på intet ställe i Sverige detta djur kan iakttagas och — om man vill — jagas så bekvämt som på denna ö. Och från denna ö, när isen är lämplig och gynnsam.

Karl Bourgström berättar:

Jag var 8 år gammal då jag dödade min första säl. Min far och jag voro ute i isen, som var dålig, hopfrusen, tallriksis, som vi kallade den. En gråsälkut låg på ett bra stort iskäl, men vägen till honom var farlig blåis, som icke bar farsgubben. Mig bar den. Far band ett tåg om mig och lät mig gå ut. Jag hadefått en förnäm skänk av honom, en liten engelsk bila just passande för min ålder och styrka.

Fyrmästare Oskar Ekman.

Jag var pigg och hade hört talas om så många säljakter att jag inte var rädd. Jag gick modigt på. Sälen reste sig upp och fräste. Jag klämde till och han dog. Men det var kallt och jag frös. Jag kunde konsten att sköta en död säl. Men när jag gjort hål i underkäken och fått in stroppen, fick jag nagelspräcken och började gråta. När jag kom till far med sälkuten, var jag nästan slut, men jag fick värma händerna i gubbens armhålor. Sälen hade 3 pund späck.

När jag var 16 år, var jag färdig karl. Gubben hade lovat den, som skaffade honom 2 sälar, en kanna brännvin. Vi gingo ut, några av fyrbetjäningen och jag. Vi skötte om brännvinet, som vi fått på 4 halvstopbuteljer. En flaska hade vi med oss och de tre andralade vi som depoter på vägen ut. Vi slogo och sköto 140 sälar.

Det var bra is de vintrarna. Ett år slogo, sköto och harpunerade vi 201 sälar. Det sista stortaget jag minns var då vi sålde för 1,100 kronor späck. 139 sälar är den sista siffra jag kommer ihåg.

Nordosten packar ihop isen. På Bredsandsudde brukar det bilda sig som hela fyravåningshus av packad is, sedan den tagit emot vid Vikarstenarna. Bakom denna vall är det vanligen fin is, slät och vacker. En gång voro vi ute just i den situationen och lågo bakom vallen utom en som klättrat upp och stod som utkik. Jag stod för harpunering och skjutning.

Iskälen kommo och skruvade sig förbi. Det small som skott i isen. Kom då ett käl med säl på, var det bara att hoppa ombord på kälet och slå sälarna. Men var skruvisen hög, låg alltid en gammal gråsäl högst uppe, vred och vände på sig och tittade åt alla håll. En gång voro vi 3 man ute och stötte på 7 gamla sälar och 12 ungar. Runtomkring sig hade de en hög isstapel och en brunn mitt i, vilket förvånade mig, ty isen var metertjock. Utanför gick sjön öppen. Vi kröpo så nära dem vi kunde. Och fröso. *Fröso!*

Jag hade min goda drilling. En stor hona låg trygg och tittade ned alldeles som om hon haft brunn framför sig. Och hon hade verkligen en brunn i den tjocka isen. Jag sköt henne. Hon blev hängande i brunnen och täppte således till den för de andra. Men en stor hanne, kanske den största jag sett, klättrade underbart fort uppför

isväggen och körde i sin framfart undan väldiga isblock. Jag efter honom. Han gavsig ned på släta isen och det blev kappspringning. På andra sidan om ett block fanns ett hål som han måste ha haft reda på, men han sprang för fort, åkte förbi hålet och måste vända. Då var jag framme med min båtshake, klämde till och träffade honom på rätt ställe. Båtshakekroken var vass och fastnade i skallen på honom. Han började vrida på sig blixtsnabbt och jag hade svårt att följa med händerna. När kamraterna kommo fram, hade han så när vridit båtshaken ur händerna på mig. Då högg en tag i haken och jag tog hans harpun och gjorde slut på sälen. Han van fyra långa steg lång men ganska värdelös. Huden var full av ärr efter otaliga parningsslagsmål och oduglig.

De gamla försvara sig som rytande lejon. De vråla och blåsa ur sig stora flak av fradga. Wulf, som du kanske hört talas om, kom en gång i ett helt vimmel av sälar, som fräste och tjöto. Han blev verkligen rädd och spottade i förskräckelsen ut så mycket tobak att vi hade hans spott som ismärke några veckor framåt.

När en gråsäl reser sig i vrede är hans gap högre än ens eget huvud. Första gången jag anföll, ramlade jag omkull och sälen bet till om mitt huvud. Men lyckligtvis hade jag en stickad sjömansmössa på mig. Han kunde inte gripa om hela huvudet utan käkarna gledo av. Han fick mössan i käften. Jag blödde förskräckligt. De andra hunno fram just i sista ögonblicket och gjorde slut på honom.

Detta om gråsäl. En vikare kan man döda med ett knytnävsslag. Men man måste slå till ordentligt. En gammal Fårögubbe sade: En vikare är inte farlig attta i hand, men en gråsäl, den måtte fan sticka handen åt, för då är man av med den handen.

Fåröborna kalla sälens skrävlingar händer.

En gråsäl han ge slag som en björn. Han kan också sträcka ut skrävlingarna otroligt långt. Det kan man se, då man späckat av honom. Han kan riva upp en människa med sina naglar som äro så långa som fingrarna på en karl. Det är med skrävlingarna de tillfoga varandra de många såren under parningen och då de gräla om liggplatser.

*

Men om det skulle jag kunna skriva långa och tjocka böcker. Detta vore kanske icke riktigt, ty jag skulle ge mig in på för vetenskapliga områden och andra ha behandlat sälarnas biologi. Dessutom har jag i flera böcker skrivit om säljakt och berättat vad jag själv varit med om på detta område. En klassisk artikel om säl finnes i den gamla utmärkta publikationen *Läsning för Folket*, avliden för två människoåldrar sedan. Jag vill minnas att den gamle P. A. Säve är författaren. Men Karl Bourgströms erfarenhet härvidlag var utan motstycke och hans sätt att berätta var alltför målande och kunskapsrikt för att jag skulle kunna återge det. Särskilt var hans studium av de nyfödda sälarnas liv mycket genomgående och detaljerat. Hans iakttagelser om sälarnas erotik äro högdramatiska att lära känna.

Ännu kan jag höra hans berättelser om livet i sälisen. Hur de födande mödrarna vråla som vansinnigalejon och hur hannarna slåss för att försäkra sig om nästa hona.

Min son Lars-Bruno med sin första gråsäl.

Hur gråsälungarna hugga rovlystet efter dihålen för att komma åt den sega och smutsgula mjölken somrinner i strömmar. Och hur de, då fienden människan kommer, simma omkring hjälplösa med släpande navelsträngar.

Detta är liv — slagsmål och kärlek och mathunger, en vildhet utan like och nästan mänsklig, medan alla former av animaliska sekret färga isen mörk som om den vore av jord och luften skakas av vrål, tjut, kvidanden.

Och jag slutar, innan jag blir för talträngd. Jag har haft roligt några dagar medan jag skrev boken och jag önskar mina vänner en glädje av samma höga valör som jag känt medan jag bott på Sandön och arbetat.

Karl Bourgström är mannen som givit mig stoffet och jag hälsar hans skugga. Jag skall vallfärda till hans grav och vill till min levnads slut minnas hans goda själ, hans vackra leende, hans fiol och visor och hans kärlek till sin ö.

Måtte hans ande ständigt sväva över paradiset!